

Богдан ЧОРНОМАЗ

**ОПІР
РАДЯНСЬКІЙ ВЛАДІ
НА УМАНЩИНІ**

(друга половина ХХ ст.)

М О Н О Г Р А Ф І Я

Умань
2011

УДК 94(477.46) «195/199»
ББК «63.3(4Укр – 4Чек)6
Ч-75

Рекомендовано до друку Вченою радою
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
(Протокол № 5 від 15.11.2010 р.)

Рецензенти:

Масненко В.В. – доктор історичних наук , професор
Шатохін А.М. – доктор соціологічних наук, професор

Чорномаз Богдан

Ч-75 Опір радянській владі на Уманщині (друга половина ХХ ст.): документальне видання.
Монографія. – Умань: Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. – 310 с.

ISBN 978-966-477-055-9

У монографії на основі документів та свідчень безпосередніх учасників подій відтворено ряд спроб місцевого населення виявити опір радянській тоталітарній владі в регіоні Уманщини в другій половині ХХ ст. У хронологічному порядку висвітлено особливості виникнення і діяльність місцевих угруповань, які ставили перед собою мету – здобути незалежну державу. Використані документи вводяться автором у науковий обіг вперше.

Вдало співставлені спільні парадигми в діяльності підпільних організацій 50-х років і «неформалів» кінця 80-х.

Книга розрахована на всіх, хто цікавиться історією боротьби українців за державну незалежність.

УДК 94(477.46) «195/199»
ББК «63.3(4Укр – 4Чек)6

ISBN 978-966-477-055-9

© Чорномаз Б.Д.

ЧАСТИНА I

Розділ 1

В с т у п

Перші публікації про новітнє покоління борців за державність України, яке здійснювало свою діяльність у другій половині ХХ-го ст., з'явилися за кордоном. Дослідження американських істориків стосувалися лише появи так званого «дисидентського руху», який розпочався зазедве в другій половині 60-х років. В Україні «дисидентський рух» історики ще називають «рухом шістдесятників». Авторів, які на науковому рівні висвітлювали цю сторінку історії України, було небагато – Дж. Берч [1], Кеннет Фармер[2], Ярослав Білоцеркович [3]. Названі автори ніколи не були в Україні і в своїх працях не в повному обсязі висвітлювали суспільно-політичні процеси, що відбувалися у другій половині ХХ ст. Якщо ми проаналізуємо задокументовану в наукових працях хронологію подій національно-визвольного спрямування другої половини ХХ ст., то побачимо, що часовий проміжок між діяльністю підпілля ОУН і початком дисидентського руху ще не досліджений в повній мірі.

Автори наукових досліджень про боротьбу за державну незалежність України, яка відбувалася в кінці 40-х – першій половині 50-х років, висвітлювали на науковому рівні факти боротьби решток оунівського підпілля. Дослідження поширювалися в основному на регіони Західної України. Дослідники цілковито оминули увагою події у Східній та Центральній Україні, і досліджень про вступ на дорогу боротьби нового, підростаючого покоління саме в цих регіонах і в цьому часовому проміжку не було.

Власне, інформації про рух «шістдесятників» опублікованої Дж. Берчем, К. Фармером і Я. Білоцерковичем вистачило, щоб світ дізнався про те, що в Україні боротьба за державну незалежність не припинялася і в післявоєнний період. Ми не з'ясуємо, чому саме закордонні вчені першими досліджували процеси зародження нових зусиль українців в боротьбі за державну незалежність у другій половині ХХ ст. Ця тема заслуговує окремого розгляду і не є метою нашого дослідження.

До сучасних українських дослідників руху опору комуністичному режиму другої половини ХХ ст. слід віднести, передусім, вітчизняних вчених: Георгія Касьянова[4], Анатолія Русначенка[5], Євгена Захарова[6]. А щодо регіональних досліджень, то будемо мати надію, що з розвитком регіонального краєзнавства дослідження такого характеру з'являться з часом. Хоча пропоновану працю можна вважати одним із перших регіональних досліджень руху опору в Центральній Україні у другій половині ХХ-го століття.

Отже, на сторінках пропонованої праці ми фрагментарно висвітлюємо участь підростаючого покоління у визвольній боротьбі українців і акцентуємо увагу на розвитку політичних подій у 80-х та 90-х роках минулого століття в регіоні Центральної України – Черкащині. Ми цілком свідомо уникаємо опису подій, які стосуються усієї України, оскільки дослідження такої тематики вже здійснені вітчизняними дослідниками названими вище. Черкащина є типовим регіоном Центральної України і проблема документування подій, які змінили хід історичного поступу України, є надто важливою. Фахівці-історики знають, що заспокоєння своєї свідомості тим, що події, про які ми ведемо мову, відбулися не так давно і про них ще жива пам'ять учасників цих подій, є надто слабким аргументом для виправдання бездіяльності в напрямі хронологічного документування. Щодо цього доречно нагадати (оскільки події відбувались недавно) про те, що за якихось 15 років існування організації Руху, її центральний офіс двічі грабували «невстановлені» особи. Двічі, за цей же період, злодії «господарювали» в офісі Черкаської обласної організації Руху. У 90-ті роки ХХ ст. крадіжки не були чимось дивним. Соціально незахищений прошарок населення по досвітках не тільки перебирав побутові відходи на сміттєзвалищах, але й нерідко порушував заповідь «не укради». Та крадіжки в офісах Всеукраїнського Руху, який в Києві знаходився на площі

Перемоги, і Черкаської обласної організації, розташованого на вул. Байди Вишневецького, були подібні, як дві краплі води. Злодіїв цікавили лише документи і жорсткі диски комп'ютерів, які акумулюють пам'ять. Власне, саме ці речі і стали здобиччю зловмисників. Висновок напрашується однозначний: хтось цілеспрямовано полював за документами Руху. В цьому відношенні Черкаській обласній організації Руху «повезло» – копії основної частини документів Руху збереглися в приватних архівах, які ми використовуємо в написанні пропонованої праці.

В багатьох випадках при написанні даної праці виникала необхідність висвітлювати тодішнє бачення суті подій або пов'язувати політичні події із соціальним тлом, на якому відбувалась та чи інша подія. Оскільки це загрожувало нівеляцією наукового стилю і сповзанням на публіцистичний, то, щоб вийти з цієї ситуації, ми вибірково подаємо тогочасні газетні статті, які дають уявлення про політичний клімат тих часів у Черкаській області і загалом в Україні.

Передусім, з'ясуємо походження згаданої неофіційної назви «Уманщина» і визначимо, яка територія відповідає цьому означенню. Дослідили походження цього означення ще у середині ХХ століття [7] уманські краєзнавці Ольга Діденко і Василь Стефанович, а у 90-х роках того ж таки ХХ-го ст. уже на науковому рівні дослідження здійснив Юрій Бодров [8, с. 31-61]. Сутність досліджень вищеназваних науковців полягає в тому, що така назва перейшла до нас ще з часів існування Козацької держави і відповідає території тодішньої адміністративно-територіальної одиниці – «Уманський полк». Назва території Уманського полку як «Уманщина» збереглася до наших днів.

Досліджуючи історичні події, пов'язані з національно-визвольним рухом, які відбулися у другій половині ХХ ст. в Україні, в тому числі і на Черкащині, зробимо спробу поглянути на них з перспективи кількох десятирок років і зрозуміти мотивацію дій людей безпосередньо причетних до національного руху. Дослідження цього аспекту є вкрай важливою ланкою пізнавального процесу в історичній науці, оскільки ця тематика є недостатньо розпрацьована з точки зору застосування нових методологічних підходів, принципів та історіософського осмислення суті історичних подій другої половини ХХ століття.

Власне, ми з'ясуємо ряд питань, які стосуються історії руху опору тоталітарному режиму в Україні в другій половині ХХ століття. Наведемо декілька найголовніших з них:

- **Яка природа виникнення руху опору в Україні у другій половині ХХ ст.?**
- **Чого прагнули представники нового покоління борців?**
- **Які чинники зумовили появу незгодних з політикою існуючої на той час влади?**
- **Яка була мотивація їхньої діяльності і де її корені?**
- **Чому у багатьох випадках успішні люди, маючи, як на тодішні мірки, цілком матеріально забезпечене життя, свідомо прирекли себе на неминучу дискримінацію, обмеження, а, в багатьох випадках, ув'язнення в зв'язку з їхньою громадянською позицією і світоглядом?**

Існуючі дослідження руху опору тоталітарній системі в Україні за період другої половини ХХ-го століття, в основному, висвітлюють рух в середовищі інтелігенції, який історики називають «рухом шістдесятників», «дисидентським рухом», «рухом незгодних» тощо. Існуючі нині дослідження базуються на філософських засадах, сформованих системою принципів у «Всесвітній економічній історії» Гегеля і пізніше філософським обґрунтуванням Огюста Конта та соціологами-еволюціоністами Емілем Дюркгеймом, Карлом Кеннетом та іншими[9]. На основі теоретичних викладок вищезгаданих вчених ми робимо висновки, що виникнення в Україні руху опору у другій половині ХХ ст. є не що інше, як закономірність функціонування України, як політично зрілого організованого соціуму в умовах поневолення іншим, чужоземним соціумом. Такі особливості існування України, згідно теорій функціонування конкретного чи гіпотетичного політично зрілого соціуму в умовах поневолення іншою державою, невідворотньо породжують рух опору, тобто рух поневоленого народу, який прагне свободи і свідомо створює передумови для здобуття державної незалежності. У нашому дослідженні ми виходимо з того, що державна незалежність і суверенітет нації є природною закономірною ознакою кожного організованого

соціуму, який дозрів до самоусвідомлення необхідності побудови власної державності. Також на рівні константи ми вважаємо, що існування соціуму в умовах незалежної державності є єдиною гарантією його повноцінного функціонування в якості рівноправного партнера інших сусідніх соціумів, конкуруючих між собою у життєвому просторі. Виходячи з вищевикладеного ми деталізуємо нашу точку зору.

Передусім, візьмемо відправними пунктами нашого пояснення домінанти співіснування живих організмів, які ще трактують як “вічні” закони природи. Зокрема, почнемо з близької всім пострадянським знавцям теорії еволюціонізму – вчення про еволюційну боротьбу за виживання біологічних індивідів [10].

Із цієї теорії випливає: оскільки людство є частиною природи, то й кожен соціум складається із окремих “біологічних індивідів” (людей), які за своєю природою приречені боротися за виживання і своє утвердження в навколишньому середовищі. Зважаючи на те, що кожний соціум є складовою живої природи, ми, вибудовуючи логічні висновки, мусимо констатувати, що буття будь-якого організованого соціуму є вічною боротьбою за своє існування, а, відтак, і боротьбою за своє утвердження в середовищі інших соціумів, серед яких він перебуває. Власне, ці твердження лежать в основі філософії вже згаданого Огюста Конта. З ним перегукуються інші соціологи-еволюціоністи, які стверджують, що розвиток всього людства підпорядкований єдиним спільним соціологічним законам розвитку: “...деякі звичаї подібні між собою аж до деталей, причому в країнах, віддалених одна від одної, і які ніколи не мали між собою ніяких взаємостосунків. Ця очевидна подібність є кращим доказом того, що соціальний світ підлягає дії закону причинної зумовленості всіх явищ природи, суспільства і мислення.”[11].

Виходячи з викладеного вище, ми можемо стверджувати, що історія України – це природний процес, процес боротьби за виживання соціуму і його утвердження серед інших соціумів, націй, держав. Фактів підтвердження цього природного процесу в історії України є надто багато. Для прикладу згадаймо рух опору у другій половині ХХ століття – дисидентський рух, Гельсінська група, Українська Гельсінська Спілка, рух неформалів. Метою руху опору, де усвідомленого, а де – ні, завжди був державний суверенітет України.

Зрозуміти глибинний зміст історичних процесів в Україні в другій половині ХХ ст. і встановити причинно-наслідкові зв'язки нам допоможуть теоретичні напрацювання школи «Нових істориків» чи як їх ще називають – школи «Анналів». Це нова впливова школа, яка виникла в середовищі істориків у 1929 році. Вона була започаткована вихованцями Гарвардського університету, які гуртувалися навколо журналу “Анналі соціальної та економічної історії”. Ініціаторами створення нової школи були Люсьєн Февр і Марк Блок. Ні одна течія історичного мислення у ХХ столітті не відіграла такої значної ролі у формуванні нових підходів до історичних досліджень, як школа “Анналів”[12].

Традиційні історики до появи “Нових істориків” вважали, що опис якоїсь конкретної події може почати, наприклад, англієць, а закінчити бельгійець. Результат повинен би бути один і той же. «Нові історики» це заперечують, оскільки над кожною людиною тяжіють традиції його народу, світогляд, шкала цінностей, звичаї, менталітет тощо. Будь-яку історичну подію кожен бачить і розцінює по-своєму, як от: німець і англієць, росіянин і українець[13]. «Нові історики» вважають, що традиційно застосовуваних для досліджень методів історизму і об'єктивізму недостатньо, історична наука не може розвиватися без синтезу з іншими, суміжними з історією, науками. Сутність новаторства «Нових істориків» полягає у застосуванні міждисциплінарного синтезу у процесі вивчення історії. Якщо при дослідженні діяльності дисидентських рухів у другій половині ХХ-го століття ми застосуємо синтез таких суміжних з історією дисциплін, як історія ідей, історія менталітету, історія понять, історія «знизу», усна історія, то, лише за такої умови, зможемо встановити, що українці являли собою автохтонну політично зрілу націю з усіма особливостями її функціонування в середовищі інших соціумів-сусідів.

У попередньому реченні нами вжите словосполучення «особливості функціонування». Цілком очевидно, що мусимо з'ясувати, в якому значенні ми його вживаємо. На нашу думку, цей вислів слід розуміти так: гіпотетичний чи конкретний соціум, який складається із

сукупності окремих індивідумів, є виразником колективної волі цих об'єднаних в соціум індивідумів. Коли соціум, про який ми ведемо мову, опиняється в умовах поневолення, то намагається, згідно природних законів виживання, закріпитися серед інших соціумів і забезпечити собі сприятливі умови виживання. Необхідною передумовою утвердження гіпотетичного чи конкретного соціуму серед інших соціумів є його суверенітет. Це необхідна передумова для того, щоб зайняти рівноправне місце під сонцем серед інших соціумів. З вищевикладеного випливає, що навряд чи доцільно ділити загальний процес боротьби за суверенну державу, яка є уособленням мети учасників руху опору, на окремі сепаровані частини з ознаками відособленості одна від одної. Такий поділ на історичному шляху України існує, і сепаровані частини мають окремі назви. Для прикладу візьмемо рух опору тоталітарній російсько-більшовицькій імперії на території України у другій половині ХХ століття. Його чомусь ділять на частини з назвами: «рух шістдесятників», «Гельсінська група», «Правозахисники», «В'язні сумління», «Гельсінська спілка» тощо. Якщо всі ці угруповання об'єднати, беручи за основу їхню мету, то мусимо визнати, що всі вияви спротиву системі поневолення були одним цілісним довготривалим процесом боротьби за волю України. Цей процес бере початок ще у XV ст., коли українці пересвідчилися, що всі сусідні народи, в тому числі Росія і Польща, від України хочуть єдиного – посісти її, даний Богом, життєвий простір, а українців русифікувати чи полонізувати. А всіх, хто залишиться українцем і не асимілюється – морально або фізично знищити, тобто українців перетворити на денационалізовану, безлику і безправну масу, і вже тоді, на правах «старшого» і сильнішого брата, брататися з ними, а в разі вияву непослуху «молодшого брата», «старший брат» завжди мав у своєму розпорядженні припасений великий набір покарань аж до фізичного знищення.

Вищесказаним ми не маємо наміру применшити значення, унікальність і мужність учасників руху «незгодних», які у другій половині ХХ ст. відкрито кидали виклик системі поневолення, свідомо прирікаючи себе на всі ті муки, яких їм довелося зазнати в умовах ув'язнень і заслань. «Незгодних» було небагато, але значення їхньої мужності в історіософському та освітньо-виховному аспектах важко переоцінити.

Лише після проголошення незалежності України стало можливим оприлюднити інформацію про рух «незгодних» і застосовувати як позитивний приклад в українському освітньо-виховному процесі.

На сторінках пропонованої праці ми будемо намагатися показати безперервність боротьби українців за державний суверенітет. Опір більшовицькому режиму в Україні не згасав повністю ніколи, оскільки прагнення до свободи є природною властивістю не тільки людини, а й взагалі кожного живого організму.

Дослідимо прояви спротиву російсько-комуністичному поневоленню того покоління, яке під час Другої світової війни було малолітнім або народилося вже після війни. Діяльність молодих борців ми описуємо на тлі політичної ситуації, яка була в усій Україні, а для глибшого розуміння тодішньої ситуації деталізовано показуємо один із регіонів Центральної України – Уманщину, а також фрагментарно торкаємось політичної ситуації в усій Черкаській області.

При написанні пропонованої праці ми прагнемо показати тогочасну моральну ситуацію в українському суспільстві.

Тож зосередимо увагу на боротьбі нового покоління українців, які народилися після другої світової війни або в часі другої світової війни були малолітніми.

Сучасне покоління ще не здатне в повній мірі усвідомити і оцінити значення боротьби за державність, яка відбувалася в другій половині ХХ століття, оскільки після цензурних обмежень, які існували в «радянську добу», незалежна Українська держава не спромоглася виробити ідеологію державного забезпечення незалежності. Ще не закінчився процес первинного накопичення і систематизації раніше приховуваної або свідомо перевернутої історичної інформації. Єдине, що ми сьогодні усвідомлюємо, то це те, що саме ми є безпосередніми очевидцями і учасниками недавніх дуже важливих політичних подій. Для того, щоб ці події стали об'єктами набуття досвіду і відігравали відповідну роль в розвитку

історичної науки та освітньо-виховного процесу, ми мусимо їх задокументувати і письмово відобразити все те, що тоді бачили і в чому брали участь. Історія стає історією тоді, коли історичні події задокументовані (записані), бо події, які відбулися – це ще не історія. Історією вони стають тоді, коли описані на папері, зафіксовані на фотоплівці, електронних чи інших носіях інформації. А від того, в якому світлі вони зафіксовані, залежить їх вплив на суспільство.

Про це необхідно пам'ятати, оскільки після проголошення незалежності України історія в освітньо-виховному процесі нашого суспільства все впевненіше займає своє властиве, належне їй, місце. Українське суспільство рано чи пізно почне цікавитися не тільки історією подій, але й династій, окремих осіб і їхньою роллю у доленосних процесах кінця 80-х і 90-х років ХХ-го ст.

Описані у пропонованій праці події відбулися нещодавно. Ще жива пам'ять в учасників тих подій, але вже є різні їх інтерпретації, породжені тим, що учасники не зуміли їх надійно і вчасно задокументувати, і не подбали про те, щоб ці документи були збережені. Адже детально не задокументована подія не здатна в повній мірі виконати свою функцію в суспільстві. Логічно може виникнути запитання: які ж мають бути ці функції? Перелічимо деякі з них. Насамперед, це інформативна функція. Маючи достовірну (задокументовану) інформацію про історичну подію і її учасників, ми можемо робити висновки про мету, яку ставили перед собою учасники, організатори і виконавці події. А відтак, можемо визначити причини і мотивацію виникнення тієї чи іншої історичної події чи явища. Окрім того, задокументовуючи історичні події і популяризуючи коментарі, які відповідають загальнолюдським і загальновизнаним цінностям, ми тим самим ненав'язливо втручаємось в освітньо-виховний процес. До цього додамо, що історична наука має дуже потужний виховний потенціал. Візьмемо такі почуття, як патріотизм, громадянська свідомість, почуття обов'язку тощо. Навряд чи доцільно пояснювати важливість цих загальновизнаних чеснот. Та, мабуть, буде зайвим говорити, що в основі почуття патріотизму завжди лежить знання історії свого народу.

Викладені вище сентенції актуалізують зміст пропонованого дослідження, визначають його інформаційну функцію і основну мету, яку ставить перед собою автор. Отже, виходячи із засад історизму і об'єктивізму, ми описуємо результати дослідження процесів національного відродження наприкінці ХХ століття у західному регіоні Черкащини, Уманщині, фіксуємо події, які характеризують особливості тодішнього політичного клімату, як в усій Україні, так і на Уманщині зокрема. Починаємо нашу працю із опису сучасного стану загального розпрацювання цієї теми українськими науковцями.

Ми вже згадували, що про боротьбу «шістдесятників» видано ґрунтовні дослідження Анатолія Русначенка і Георгія Касьянова. Згадані автори у своїх дослідженнях застосовують методологічні принципи, які базуються на поняттях національної ідеї, історизму та об'єктивізму. Якщо доскіпливіше проаналізувати дослідження руху опору тоталітарному режиму в другій половині ХХ ст., які зробили Г. Касьянов та А. Русначенко, то можемо побачити, що ці вчені застосовують нові методи історіописання, зокрема, досвід і досягнення історичної школи «Анналів», про значення якої ми вже згадували. Обидва науковці роблять загальний огляд досліджуваних історичних подій в масштабах всієї України. Ми ж вважаємо, що логіку, масштаби та ступінь достовірності розвитку подій «підрадянського періоду» другої половини ХХ століття необхідно доповнити після того, коли дослідження будуть проведені в усіх регіонах України і буде визначено, чи всі регіони України були пронизані прагненням до державної незалежності чи у проявах спротиву тоталітарній владі була спільна мета всього українського народу без поділу на «западенців» і «східняків».

Якщо ми сьогодні спробуємо визначити напрями загальних парадигм розвитку української історичної науки, то поза всяким сумнівом побачимо, що в сучасному розвитку української історичної науки чітко проглядаються ознаки акцентування уваги дослідників на регіональних дослідженнях. Щоб зрозуміти, чому так відбувається, потрібно врахувати специфічний рівень розвитку української історичної науки, який існував до проголошення у 1991 р. незалежності України, тобто в умовах комуністичного тоталітаризму. Цей період характерний тим, що

безцензурного документування історичних подій та історичних процесів в межах України практично не було. Ця обставина і породжує потребу сьогодення – мати об'єктивне уявлення про дійсну сутність тодішніх історичних процесів і подій в усіх регіонах України. На нашу думку, пропонуване дослідження збагатить регіональні дослідження на тему руху опору тоталітарній російсько-більшовицькій імперії у другій половині ХХ ст. і спростує міф про «всеобщее лікування» в регіоні Центральної України з приводу становлення в Україні більшовицького тоталітарного режиму і на основі архівних документів переконає зацікавленого читача, що боротьба за волю і незалежність України продовжувалась у найбезнадійніших умовах, з величезним ризиком втрати життя. Центральну Україну, в тому числі Уманщину, радянська ідеолого-пропагандистська машина декларувала як регіон одностайної підтримки політики комуністичної партії.

Приступаючи до висвітлення подій вибраного періоду, зазначимо, що досліджувати цю сторінку нашої історії є важким завданням, оскільки архівні матеріали про цей період, хоча й існують в українських архівосховищах у кількості цілком достатній для проведення досліджень, але всі вони належать до «категорії обмеженого доступу» і внаслідок ряду бюрократичних перепон праця істориків є утрудненою, але цілком можливою. (Твердження на початок березня 2009 р.).

Перш за все, український рух опору, який існував після 1950 року, розділимо на чотири періоди:

Перший період: боротьба за державну незалежність рештками вцілілого після Другої світової війни національно-патріотичного підпілля, яке діяло в Україні, в тому числі на Уманщині.

Другий період: виникнення підпільної боротьби на початку 50-х років в середовищі нового покоління національно-свідомої молоді з плануванням у своїх програмах засобів і методів апробованих націоналістичними формуваннями попередніх поколінь.

Третій період: рух опору, який виник після 1960 р. і який називають різними назвами: Рухом «шістдесятників», Рухом дисидентів, Рухом правозахисників тощо.

Четвертий період: виникнення «неформальних» організацій і боротьба за незалежність в умовах так званої «перебудови», наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ століття.

У пропонованій праці перший період ми не розглядаємо, оскільки вважаємо, що дослідження цього періоду виходять за рамки нашої теми. Ми ж намагаємось детальніше дослідити другий, третій і четвертий періоди, які сучасними дослідниками ще достатньо не досліджені.

Враховуючи новизну і нерозпрацьованість теми про прагнення населення регіону Центральної України до незалежності і побудови суверенної української держави та майже повну дотеперішню відсутність наукових публікацій цієї тематики, ми у нашому дослідженні спираємось на свідчення безпосередніх учасників подій (відповідно зібраних і оформлених), тобто користуємось методами усної історії, матеріалами відомчих архівів СБУ, особистих архівів учасників подій тощо.

Розділ 2

Н а ц і о н а л і с т и ч н а о р г а н і з а ц і я « В о л я п р а ц і »

Подані нижче дані, які стосуються виникнення на початку 50-х років ХХ ст. молодіжної організації національно-патріотичного спрямування «Воля праці», ґрунтуються на матеріалах архівної справи відомчого архіву СБУ та матеріалах, записаних методами усної історії з уст багатьох мешканців Черкащини. Особливо значну допомогу отримано від Зброя Миколи Мойсейовича – члена керівного ядра молодіжної національно-патріотичної організації, створеної у квітні 1950 року, яку члени підпілля називали «Воля праці» [14]. Матеріали цієї справи є яскравим свідченням існування руху опору тоталітарному більшовицькому режиму після 1950 року в регіоні Центральної України – Уманщині. Їхня цінність полягає в тому, що більшовицька пропаганда цей регіон ще від часів винищення формувань Вільного козацтва і

повного придушення повстанського руху 1919- 1924 рр. зараховувала до тієї частини території України, яка цілком упокорена і в місцевого населення остаточно придушене прагнення до побудови незалежної України, а колоніальна радянська влада в цьому регіоні користується беззастережною підтримкою.

Спираючись на архівні матеріали, подаємо особовий склад групи молоді заарештованої і звинуваченої в націоналістичній і антирадянській діяльності організації «Воля праці», яка мала програмну мету – відокремлення України від СРСР і створення самостійної України. Дані про місце народження членів групи подаються згідно нинішнього адміністративно-територіального поділу.

«....

1. **Середюк Віталій Іванович** 26.04.1928 р.н. з с. Ягубець Христинівського р-ну Черкаської області.
2. **Рудь Іван Федорович** 22.04. 1928 р. з с. Шельпахівка Христинівського р-ну Черкаської області.
3. **Тарасюк Василь Мойсейович** 1929 р.н. з с. Талалаївка Христинівського р-ну Черкаської області.
4. **Зброй Микола Мойсейович** 1928 р.н. з с. Яструбинці (на момент арешту це село було Ладиженського району Київської області нині Уманського району Черкаської області, а в останньому переліку адміністративно-територіальних одиниць село Яструбинці не значиться). Також у справі є і така фраза: «...Вважати місцем народження Зброя М.М. с. Городниці Ладиженського р-ну Київської області». До цього додамо, що М. Зброй після закінчення терміну ув'язнення аж до своєї смерті (у 2004 р.) мешкав у с. Городниці Уманського району Черкаської області.
5. **Дерев'яно Семен Порфирович** 1928 р.н. з с. Кобилячок Кременчуцького р-ну Полтавської області, українець, освіта 7 класів. На момент арешту працював робітником заводу «Азовсталь» в м. Жданові.
6. **Здор'єв Федір Омелянович** 1927 р.н. з с. Кузнецово-Михайлівка Тельманівського р-ну Сталінської області, українець, освіта 7 класів. На момент арешту працював робітником заводу «Азовсталь» в м. Жданові.
7. **Денисюк Семен Якович** 1930 р.н. з с. Талалаївка Христинівського р-ну Черкаської області, українець, освіта 5 класів. На момент арешту працював робітником заводу «Азовсталь» в м. Жданові.
8. **Кифоренко Михайло Петрович** 1928 р.н. з с. Заячківка Христинівського р-ну Черкаської області, освіта 4 класи. На момент арешту працював робітником заводу «Азовсталь» в м. Жданові.
9. **Мотуз Михайло Петрович** 1928 р.н. з с. Бобрівка Коропецького р-ну Тернопільської області, українець, учень 2-ї групи школи ФЗО № 19. Мешкає у м. Жданові.
10. **Качан Дмитро Сілович** 1928 р.н. з с. Талалаївка Христинівського р-ну Черкаської області, українець, освіта 7 класів. На момент арешту працював токарем заводу «Азовсталь» в м. Жданові.
11. **Батюк Йосип Антонович** 1930 р.н. з с. Міжгір'я Коропецького р-ну Тернопільської області, українець, освіта 7 класів. На момент арешту працював в монтажному цеху заводу «Азовсталь» в м. Жданові.
12. **Харченко Володимир Самсонович** 1925 р.н. з с. Венслави Лохвицького р-ну Полтавської області, українець, освіта 8 класів. На момент арешту працював робітником на заводі «Азовсталь» в м. Жданові.
13. **Рахнянський Іван Савович** 1928 р.н. з с. Городниця Уманського р-ну Черкаської області, українець, освіта 6 класів. На момент арешту працював у ремонтно-монтажному цеху заводу «Азовсталь» в м. Жданові.
14. **Добрянський Тарас Пилипович** 1929 р.н. з с. Талалаївка Христинівського р-ну Черкаської області, українець, освіта 6 класів. На момент арешту працював машиністом мартенівського цеху заводу «Азовсталь» в м. Жданові.

15. **Гейсман Микола Павлович** 1928 р.н. з с. Громи Уманського р-ну Черкаської області, українець, освіта – грамотний. На момент арешту працював машиністом електрокрану заводу «Азовсталь» в м. Жданові.» [15]

Перелічивши всіх членів підпільної організації, з'ясуємо, що об'єднувало членів організації, чому майже всі вони за походженням з Уманщини або з прилеглих до Умані сусідніх районів. Річ у тому, що, досліджуючи тодішні міграційні процеси в Україні, можна зробити цікаві висновки. Їхня суть полягає в тому, що з тих регіонів, які радянська влада зарахувала до політично-неблагонадійних, тобто здатних генерувати державницькі ідеї, посиляли в порядку мобілізації активну молодь із задатками національної самосвідомості в Луганську і Донецьку області у так звані Фабрично-заводські училища (ФЗУ) з метою її ізоляції від живильного національного середовища. В ці училища також набиралася молодь і з Росії, оскільки політика інтенсивної індустриалізації Східної України вимагала дешевої робочої сили. В процесі навчання використовувалась російська мова і таким чином радянська влада заходами «мобілізації» української молоді досягала кількох цілей. Перше: відривала молодь від родин і живильного середовища, яке мало вплив на формування їхнього світогляду і життєвого кредо. Друге: молодь, опинившись в чужому середовищі, згідно психологічних закономірностей намагалася адаптуватися в ньому, тобто прийняти нові правила існування, які в даному випадку були руйнівними для вже набутих ознак національної консолідованості. Третє: ФЗУ в Донецькій і Луганській областях ставали ефективними центрами русифікації. Після закінчення курсу навчання молодь забезпечували роботою на тамтешніх металургійних підприємствах, шахтах тощо. А далі молодь обзаводилася сім'ями і в умовах, інспірованих і диктованих Москвою, пристосовувалась до навколишнього середовища, тобто русифікувалась. Підсумовуючи інформацію вміщену у попередньому абзаці, відмітимо, що не вся українська молодь без опору ставала жертвами імперської політики Росії.

Обвинувальний висновок, виголошений прокурором під час суду над групою молоді, про яку ми ведемо мову, дає нам можливість встановити рівень їхньої національної самосвідомості, структуру організації і скласти загальну характеристику їхньої практичної діяльності.

Наводимо цитати з обвинувального висновку (переклад з російської тут і надалі автора):

«...У квітні 1950 року УМГБ Вінницької області в якості учасників антирадянської організації були заарештовані Середюк В.І., Рудь І. Ф....(далі подається перелік поданого вище списку членів організації) для подальшого ведення слідства за місцем здійснення злочину.

В процесі розгортання слідства УМДБ Сталінської області в м. Жданові була виявлена антирадянська організація українських націоналістів, до складу якої входили: (у справі знову подано перелік тих самих членів організації).

Слідством по даній справі встановлено, що антирадянську організацію українських націоналістів «Воля праці» очолював звинувачуваний по даній справі Середюк В.І., який ставив своїм завданням проводити збройну боротьбу проти існуючого ладу в СРСР і в остаточному підсумку ліквідувати радянську владу, встановити в Україні так звану «незалежну самостійну державу» зі своїм антирадянським, «українським» націоналістичним урядом.

У своїй практичній діяльності учасники антирадянської організації «Воля праці» були зорієнтовані на оунівців Західної України, намагалися встановити зв'язки з ними, придбати у них зброю і спільно з ними проводити збройну боротьбу проти радянської влади, розраховуючи на можливу війну Америки і Англії проти Радянського Союзу.

Керівне ядро організації: Середюк В.І., Дерев'янка С.П., Рудь І.Ф., Тарасюк В.М., Здор'єв Ф.О., Зброй М.М. ...

... керівне ядро організації ставило своїм завданням озброїти членів організації і до початку війни піти в ліс на нелегальне становище, активізувати там свою ворожу діяльність шляхом виконання індивідуальних терактів над радянськими партійними активістами.

Організація складалася з трьох відділів: юридичного, військового та відділу агітації і пропаганди. Голови відділів: Зброй М.М., Здор'єв Ф.О. і Рудь І.Ф.

Середюк В. – голова організації, Дерев'яно С. – секретар.

Антирадянська організація «Воля праці» мала свій Статут, націоналістичний герб – «тризуб», жовто-блакитний прапор, печатку, членські квитки. Члени організації письмово склали присягу вести боротьбу з більшовицькою партією та радянською владою і цю клятву підписували своєю кров'ю. ...

...Середюк планував створити внутрішню контррозвідку, яка мала називатися «група спецслужби» при командирів українськими партизанськими бойовими силами»[16].

Сухі дані, зафіксовані слідчими про діяльність молодіжної організації «Воля праці», не відображають в повній мірі мотивації кожного з її членів при ухваленні рішення стати до нерівного бою за незалежну Українську державу, не відображають і душевних порухів кожного з цих «Дон-Кіхотів».

У цьому сенсі могли б допомогти деякі документи, які стосуються діяльності організації. Такі як програма організації, листування, щоденники окремих членів організації, текст Присяги тощо. З матеріалів справи видно, що такі документи в руках слідчих були. Сьогодні вони б становили для дослідників величезну цінність. Але після того, коли всім членам організації було оголошено вироки, всі «речові докази вини підсудних» були спалені. У справі залишився тільки акт з переліком знищених документів. Їх спалення відбулося ще у 1952 р. Подаємо перелік матеріалів, які внесені в акт про спалення:

«Членські квитки організації.

Діаграма.

Статут у двох зошитах.

Два зошити із описом 5-ти категорій суспільства Росії.

План місцевості.

Зошит з текстом Присяги.

Два щоденники Рудя.

Рукопис Рудя про найближчі завдання після переходу на нелегальне становище.

Листи на ім'я Харченка» [17].

З огляду на вищезначене не може не вражати імперська далекоглядність слідчих, які знищили найцінніші документи слідчої справи. Адже щоденники, листи, рукописи, текст Присяги дали б можливість сьгоднішнім дослідникам скласти уявлення про душевні порухи тодішньої молоді. Та, незважаючи на скупість матеріалів, зафіксованих у слідчій справі, ми в аспекті коментарів і висновків до вищепублікованих виписок з архівних матеріалів відмітимо те, що у членів організації чітко простежується наявність особистісних чеснот, зокрема таких, як готовність і здатність до боротьби за волю і незалежність своєї нації, наявність пріоритетності суспільно-національних цінностей у співставленні з приватно-власницькими та інтернаціонально-космополітичними. Перелічені чесноти в аспекті загальнолюдських і загальнонаціональних цінностей є безсумнівними ознаками високого рівня політичної культури та моральних засад членів організації, визначальними ознаками гідності та політичної зрілості української нації. З матеріалів слідчої справи організації «Воля праці» можна зробити висновок про глибоке розуміння керівним ядром організації двоїстої політики СРСР, який лише для зовнішнього вжитку декларував «загальнолюдські цінності», незалежно від національно-етнічних відмінностей між націями, а для внутрішнього вжитку без зайвих декларацій в основу політики були покладені національні інтереси росіян, як відверто панівної нації-гегемона.

Програма організації «Воля праці» виражала глибоке розуміння її керівним ядром того, що Україна після Другої світової війни не зі своєї волі знову опинилася у васальній залежності від Росії, як домінуючої нації. Результати вивчення матеріалів слідчої справи організації «Воля праці» вражають глибиною висновків членів її керівного ядра. Україну у Другій світовій війні вони вважали жертвою двох окупантів – Німеччини і Росії. Тому закладення в основу програми організації «Воля праці» дій, спрямованих на відстоювання національної незалежності та утвердження України як незалежного суспільно-політичного утворення серед

інших держав, було ознакою високої свідомості і політичної зрілості не тільки членів організації, але і всього українського народу.

Сьогодні, в пору становлення Української держави і формування освітньо-виховних орієнтирів, дуже важливо висвітлювати сторінки боротьби у ті роки, коли російсько-більшовицький режим силою кулака і підлого обдурювання здобув перемогу над українським народом. Досліджуючи «білі плями» нашої історії, ми переконуємось у тому, що українська нація завжди була в достатній мірі зрілою політично і морально до державотворення без поділу її на “західняків” і “східняків”. Різниця була лише у ступені сили придушення прагнень українців до побудови незалежної держави.

Яскравою ілюстрацією до наших сентенцій щодо спільності прагнення всього українського народу до незалежності як серед «українців-східняків», так і в середовищі «западенців» і є «кримініальна» справа молодіжної національно-патріотичної організації «Воля праці».

Звернемо увагу на жорстокість, з якою тоталітарний більшовицький режим розправився з групою молоді, яка проявила неймовірну мужність і спромоглася відстоювати своє право на здобуття незалежної держави. Трьох членів організації – Віталія Середюка, Івана Рудя і Семена Дерев'янка 16.02.51 р. було розстріляно у Дніпропетровську.

До 25 років таборів засуджено Василя Тарасюка, Миколу Зброя, Федора Здор'єва, Семена Денисюка, Михайла Кифоренка, Дмитра Качана, Михайла Мотуза, Тараса Добрянського, Володимира Харченка.

До 8 років таборів було засуджено Йосифа Батюка.

Такою була доля юних патріотів, які в жорстоких умовах поневолення стали на нерівний бій проти могутньої держави-поневолювача. Значення факту виникнення організації «Воля праці» важко переоцінити. Ці молоді мужні люди довели, що прагнення до волі в українців незнищенне, і жорстокість російсько-радянської імперії не зупинила українську молодь у прагненні побудови власної держави.

Розділ 3

С а м о с п а л е н н я О л е к с и Г і р н и к а 2 1 с і ч н я 1 9 7 8 р о к у . « Ш і с т д е с я т н и к и » н а Ч е р к а щ и н і

Про діяльність національно-патріотичного руху на Черкащині, особливо у післявоєнний період, пересічний громадянин України не знає майже нічого. Результати нечисленних історичних досліджень не популяризуються і такі дослідження не відіграють майже ніякої ролі в освітньо-виховному процесі. Хоча деякі зрушення в цьому напрямі вже є, але існування «зрушень» ще не означає їх повноправного функціонування з освітньо-виховною метою. Якщо Україну в цьому відношенні порівняти, наприклад, з Польщею, або Чехією, то побачимо, що у Польщі кожен поляк знає, хто такий Янек Вішневський. Дисидент, який на знак протесту проти політичного диктату Москви у Польщі здійснив акт самоспалення. Кожен польський школяр знає, що це був приклад громадянської мужності поляка-патріота, приклад героїзму, приклад гідний наслідування. У Чехії кожен чех, кожен чеський студент чи школяр знає, хто такий Ян Палех, який теж здійснив акт самоспалення на знак протесту проти домінування Росії в тодішній Чехословаччині. Ці приклади патріотизму повнокровно функціонують в освітньо-виховному процесі Чехії і Польщі.

Ряд людей, які в знак протесту проти чужоземного поневолення добровільно по жертвували життям, ми можемо продовжити українськими прізвищами. Згадаємо Олексу Гірника, який в Каневі, на могилі Тараса Шевченка, в ніч напередодні Дня злуки, 21 січня 1978 року на знак протесту проти русифікації України облив себе бензином і спалився. Випадок був неординарний і за своєю природою мав великий емоційно-агітаційний заряд [18].

Комуністична влада доклала зусиль, щоб не допустити поширення інформації про вчинок Олекси Гірника і про зміст листівок, які він розкидав навколо себе перед самоспаленням. Місцевому лікарю Михайлу Іщенку, якого кадебісти взяли констатувати смерть Олекси

Гірника, ті ж таки кадебісти наказали мовчати про цей випадок. Випадок самоспалення на знак протесту проти русифікації і асиміляторської політики Москви в історії України був не один, але Олекса Гірник вирішив віддати своє життя на могилі Тараса Шевченка на Черкащині. І це зобов'язує нас гідно його пошанувати.

Олекса Гірник народився 21 березня 1912 року у с. Богородчани Івано-Франківської області в родині селян-українців. У 1923 році закінчив місцеву чотирикласну школу, у 1932 році Станіславівську українську гімназію. 25 березня 1937 року заарештований польською жандармерією за антипольську агітацію і пропаганду та приналежність до Організації Українських Націоналістів. Польський суд засудив Олексу Гірника до 5 років і 6 місяців ув'язнення, які він відбував в концтаборі Береза-Картузька, тюрмах Кракова, Бригідок. 1939 року О. Гірник втік із польської тюрми і займався підпільною роботою в ОУН. 13 листопада 1939 року заарештований опергрупою НКВС, і після слідства засуджений на 8 років таборів і 5 років поразки в правах. А 28 листопада 1989 року радянська влада визнала, що Олекса Гірник був ув'язнений і переслідувався помилково. Йому видали довідку про реабілітацію. Правда, це сталося вже через 11 років після того, як Гірник вчинив акт самопожертви, виражаючи цим протест проти поневолення України. У 2008 році Олексу Гірника посмертно нагороджено орденом «Герой України».

Продовжуючи тему руху опору тоталітарному режиму на Черкащині, не можна не згадати яскравого «шістдесятника» – Василя Симоненка, який метеором блиснув у похмурих сутінках комуністичного поневолення і навіки залишив нащадкам своє ім'я у віршах і словах пісень. В українській поезії він один посмів сказати вголос, звертаючись до України: «...Хай мовчать Америки й Росії, коли з тобою, мамо, говорю...». На той час комуністична влада вже почала згортати умови «Хрущовської відлиги» і «закручувала гайки». Режим не міг пробачити Василю Симоненку такої сміливості і мартиролог нового витка жертв терору розпочався у 1968 році з Василя Симоненка. «Правоохоронці» в міліцейській формі затримали його біля залізничного вокзалу у Черкасах, відвезли у відділок міліції у м. Сміла і там по-звірячому побили. Від побоїв Василь невдовзі помер [19]. Наступне прізвище, яке увійде в історію розвитку національно-демократичних процесів Черкащини, – Василь Захарченко. До нього доля була милостивішою. Отримавши ярлик «антисоветчика і націоналіста», він пережив період брежнєвських репресій, пройшовши через табори для політ'язнів, і не розгубив своїх переконань. Жорстокий репресивний прес не зігнув В. Захарченко: він перший дослідив, як у 1944 році органи радянської влади українську молодь тисячами кидали на вірну смерть на передову лінію фронту, незброєних і, навіть, не обмундированих. Він - не історик, він – письменник, але художні твори пише, використовуючи документи і методи усної історії. Художні твори Василя Захарченка є окрасою історії Української літератури кінця ХХ, початку ХХІ ст. [20].

Як бачимо, національно-свідомої інтелігенції, здатної зважитись на опір комуністичному режиму, на Черкащині було не так вже й багато. Якщо підрахувати кількість жертв, які впали від рук комуністичної влади, то дивуєшся, як міг український народ після такого масового винищення людей, починаючи з 20-х років ще спромогтися на опір?

Та продовжимо тему розвитку національно-демократичних процесів післявоєнного періоду в Черкаській області, на Уманщині, яка, не зважаючи на те, що її центр – місто Умань, до 1917-го року було переважно заселене євреями, все-таки зуміла зберегти українські національні традиції вільнолюбивості, українську національну гідність та елементи традиційного українського патріотизму. В Умані увесь час були гуртки української патріотичної інтелігенції, які між собою спілкувалися, а в радянські часи, коли була гарантія, що ніхто не підслуховує, вели на кухнях «антирадянські» розмови. Один такий гурток з ознаками національного патріотизму, і який то більшав, то меншав, заснувала Надія Віталіївна Суровцова. Її постать була для мешканців Умані світлим променем у задушливій атмосфері радянської дійсності. Вона не приховувала свого минулого і з гордістю розповідала про свою участь у роботі Центральної Ради, про намагання взяти участь у складі української делегації в Паризькій мирній конференції 1921 року. Розповідала також про свій комуністичний світогляд та про те, що радянська дійсність не має нічого спільного з тими

ідеалами, які сповідували комуністи у 1917 році. Доля Н.В. Суровцової не надто відрізнялася від долі багатьох комуністів 1917 року. Вона була репресована і провела в ув'язненні аж 28 років. У п'ятдесятих роках Н.В. Суровцова була реабілітована, але увесь час перебувала під таємним наглядом КДБ [21]. В гурті людей, які постійно оточували Н.В. Суровцову, були: Діденко Ольга Петрівна – історик, Микола Коломієць – поет, Таїса Немирівська – художниця, Вадим Мицик – історик, Кузьма Матвіюк – викладач технікуму механізації сільського господарства, Валентина Козицька – працівник редакції місцевої газети, Людмила Вербова (Лісова) – старшокласниця школи №8, Юрко Донець – студент Уманського педінституту, Богдан Черномаз – студент Уманського сільськогосподарського інституту і працівник учбово-дослідного господарства “Родниківка” цього ж інституту та багато інших. Гурток був досить впливовий і авторитетний. З Києва до Надії Суровцової часто приїжджали імениті гості: поет Микола Бажан, письменник Леонід Первомайський, вже відомі тоді в Україні дисиденти Іван Світличний, Данило Шумук, Леонід Плющ. Зі Львова навідувався колишній політв'язень, історик Роман Дашкевич і багато інших відомих і маловідомих людей.

Зустрічі цих «маститих» інтелігентів з молоддю, яка оточувала Надію Суровцову, не завжди закінчувалася в атмосфері «взаєморозуміння». Якось, коли Микола Бажан згадав про свою участь у Нюрнберзькому процесі в ролі звинувача від імені українського народу, Кузьма Матвіюк запитав, яким чином він дістав повноваження вимагати у міжнародного суду притягти до відповідальності Українську Повстанську Армію. Микола Бажан після цього запитання замовк, наче спіткнувся, і вже після цього нагоди дискутувати з ним не було.

Також в Умані функціонував гурток російських демократів, принаймні так вони себе трактували, який гуртувався навколо поета Віктора Некіпелова і Ніни Олицької (Ніна Олицька мешкала в одній квартирі з Надією Суровцовою). До них з Росії часто приїжджали представники російських опозиційних кіл, з якими доводилося спілкуватись і патріотично орієнтованим уманчанам. Прізвища росіян навряд чи доцільно наводити в нашій праці, бо нам невідомо, чим ці люди займаються зараз і як така інформація може бути сприйнята нинішніми російськими спецслужбами. З врахуванням всіх цих особливостей, одну особу, яка приїжджала до «уманських росіян», можна назвати – Андрій Петрович Григоренко (зараз він громадянин США). Андрій – син генерала Петра Григоренка – відомого правозахисника кримських татар, яких комуністичний режим брутально виселив з Криму у 1947 році. Богдан Черномаз згадує, що спілкування з Андрієм Григоренком йому не сподобалося, бо їхні інтереси не співпали стосовно права татар на повернення до Криму. Спілкування припинилося після того, коли Богдан Черномаз заявив, що йому абсолютно байдуже, хто заселяв Крим до 1947 року, і хто заселяє нині, адже колись татари прийшли на українську землю як загарбники з монгольськими ордами і ханом Батиєм на чолі, а зараз місце татар зайняли росіяни, які теж прийшли непроханими на чужу землю і поселились у чужих хатах. Тож встрявати у суперечку, яка виникла між двома загарбниками української території, він не вважає за потрібне, а тим більше ставати на бік тієї чи іншої сторони, коли вони сваряться за українську територію. На цьому дискусія припинилася.

На початку 1971 року в Умані почала з'являтися «самвидавча» література. Тепер навряд чи хтось з читачів цієї літератури може пригадати всі назви самвидавчих творів, але деякі запам'яталися. Це «Собор в риштованні» – автор Євген Сверстюк, «Заповідник імені Берії» – автор Валентин Мороз, «Справа Погружальського» – автор невідомий, «Інтернаціоналізм чи русифікація?» – автор Іван Дзюба, «Приєднання чи воз'єднання?» – автор Михайло Брайчевський і багато інших творів. З періодики росіяни регулярно передавали «Хроніку текущих собитий» [22].

У 1971 році гурт уманської опозиційно налаштованої до радянської влади молоді зростає, і центр спілкування поступово переноситься з квартири Надії Суровцової, яка знаходилась на вулиці Комуністичної Молоді, в будинку № 6, у квартиру Кузьми Матвіюка і Богдана Черномаза, яку вони винаймали за дрібні гроші у Ніни Доманицької – доньки ще дореволюційного уманського судді. Квартира знаходилась на вулиці Інженерній в будинку №15.

Окрім самвидавчої літератури, молодь стала цікавитися літературою, забороненою радянською владою, літературою, яка в різні часи виходила в офіційних видавництвах. Кузьма Матвіюк звідкись дістав «Історію України» Михайла Грушевського, видану 1923 року – в період «українізації». Надія Суровцова давала на деякий час почитати «Матронин двор» і «Один день Івана Денисовича» Олександра Солженіцина. Хтось із оточення Надії Суровцової з великими труднощами роздобув факсимільне видання «Граматики» Ужевича, п'ятитомник праць Агатангела Кримського тощо [1].

У квартирі по вул. Інженерній, 15 все частіше збиралася молодь. Візити молоді до Кузьми Матвіюка і Богдана Черномаза поступово набирали форми зібрань дискусійного клубу. Згодом Кузьма Матвіюк ініціював зібрання студентів, яких запрошували за єдиною ознакою: студент мав бути комсомольським активістом і займати в структурі комсомолу якусь, хоча б невисоку, посаду, тобто бути секретарем комсомольської організації групи, курсу або факультету.

На зібраннях демонструвалися і обговорювалися книжки, зміст яких завжди мав відношення до історії України. Декому, в індивідуальному порядку, К. Матвіюк або Б. Черномаз давали читати «самвидав». Оскільки бажаючих читати «самвидав» ставало все більше і більше, визрівала думка, що є потреба організувати в Умані хоча б невеличкий видавничий центр. Це було надто важким завданням, бо на той час навіть на придбання простої друкарської машинки треба було мати спеціальний дозвіл з дозвільної системи міліції, крім того, власник друкарської машинки мусів здати зразок надрукованого шрифту у відділення міліції для того, щоб при виявленні правоохоронними органами видрукованого на друкарській машинці «антирадянського» матеріалу слідчим органам можна було легко визначити, хто власник друкарської машинки і притягти його до відповідальності.

Найбільш дієвими активістами тодішнього опозиційного руху в м. Умані були Ольга Діденко, Кузьма Матвіюк і Богдан Черномаз. Важко сказати, кому з них першому прийшла в голову ідея організувати в Умані пункт виготовлення «самвидаву». Ідея сподобалася всім трьом і такий пункт було започатковано у помешканні Ольги Діденко. Її хата знаходилась на вул. Мирводи, 24. Для роботи було виготовлено негативну фотоплівку, на якій був текст праці Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація». Фотоапаратуру та різне начиння для масового виготовлення фотокопій дістали Ольга Діденко і Богдан Черномаз. Надруковані в уманчанки Ольги Діденко збірки фотокопій з текстом праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?» поширювалися в Умані, Тернополі, Чернівцях, Києві.

Так довго тривати не могло, на діяльність уманського гуртка звернув увагу КДБ. На той час Кузьма Матвіюк збирався взяти шлюб із Софією Нечипорук – донькою загиблого у 1943 році вояка УПА, а Богдан Черномаз планував одружитися з Тетяною Литвиненко – студенткою Уманського педінституту, онукою розстріляного енкаведистами в уманській тюрмі місцевого священика. Весілля Богдана Черномаза і Тетяни Литвиненко планувалося 15 липня 1972 року. Воно відбулося, але без жениха, оскільки, 13 липня Б. Черномаза і К. Матвіюка таємно заарештували кадебісти. Матір заарештованого Богдана Черномаза, Марію Трохимівну, і наречену Тетяну Литвиненко кадебісти попередили, що інформація про арешт Б. Черномаза належить до державної таємниці, і якщо вони будь-кому повідомлять про арешт, то нестимуть кримінальну відповідальність за її розголошення. [23].

Про те, що арешти відбудуться, Кузьмі Матвіюку, Ользі Діденко і Богдану Черномазу стало зрозуміло ще на початку 1972 року. На це вказувало багато ознак, зокрема повідомлення зарубіжних радіостанцій про арешти багатьох дисидентів у Києві і Львові. Щоб арешти не були зовсім неочікуваними, увесь чималий, як на тодішні мірки, самвидав був надійно захований.

Після арештів півроку тривало слідство, під час якого Богданові Черномазу і Кузьмі Матвіюку вдалося зберегти в таємниці місце розташування пункту розмноження «самвидаву» і не обмовитися слідчим про причетність до підпільного «видавництва» Ольги Діденко і її сина Віталія Скуратівського. Слідчі здогадувались, що стосовно «речових доказів і місця злочину» Кузьма Матвіюк і Богдан Черномаз не говорять правду, бо ніяк не могли знайти «речовий доказ вини» – фотозбільшувач, з допомогою якого друкувався «самвидав». Через цю

обставину слідство було продовжене з трьох місяців до шести, але пошуки фотозбільшувача результатів не дали. Прилад був власністю Ольги Діденко, і, якби його знайшли кадебісти, то він міг стати незаперечним доказом її причетності до виготовлення «самвидаву», а це б означало ув'язнення ще й Ольги Діденко. Та слідчі так і не дізналися про роль О. Діденко, і їй вдалося уникнути арешту, хоч хвиля тодішніх арештів тривала аж до кінця 1973 року. Цей рік сучасні історики називають «генеральним погромом» дисидентського руху.

Отримавши терміни ув'язнення: Кузьма Матвіюк – 4 роки таборів суворого режиму; Богдан Черномаз – 3 роки такого ж режиму, обидва в статусі «особливо небезпечний державний злочинець» були відправлені етапами у табори для політв'язнів. Кузьма Матвіюк відбував ув'язнення в Мордовії, а Богдан Черномаз – у 36-ій зоні на Уралі [24].

Сьогоднішні аналітики політичних процесів, пов'язаних з дисидентським рухом, часто наголошують на тому, що дисиденти є авторами нових методів боротьби, що кардинально відрізнялися від традиційних, які були відомі впродовж всієї історії людства і застосовувались аж до початку дисидентського руху другої половини ХХ століття. Сутність традиційних методів полягала у застосуванні зброї. До розуміння необхідності зміни традиційних «збройних» методів боротьби на інші дисиденти прийшли цілком інтуїтивно, і заслуга в цьому належить Українській Робітничо-селянській Спілці – групі Левка Лук'яненка [25]. Очевидно, що вирішальну роль відіграла його юридична освіта, набута практика адвоката, ну, і звісно ж, непересічне почуття патріотизму.

Торкаючись цієї теми, зазначимо, що до 1950 року в Україні, як і в усьому світі, існували традиційні, апробовані тисячоліттями, методи боротьби з поневолювачами – збройне протистояння. Зазвичай, від традицій люди дуже рідко відступають, тим більше від таких традицій, які пройшли випробування протягом не одного тисячоліття. Ця обставина підсилює значимість зміни традиційних методів ведення боротьби, тобто, заміну методів збройної боротьби на методи не пов'язані зі зброєю. Нові методи боротьби базувалися на ліберальному сприйнятті навколишньої дійсності, впертому і послідовному відстоюванні положень Міжнародної декларації прав людини і законів Конституції. Значення цих нововведень важко переоцінити. Закінчуючи цю думку, зазначимо, що боротьба ліберальними методами, започаткованими дисидентами другої половини ХХ століття, в кінцевому результаті увінчалася перемогою і проголошенням у 1991 році Незалежності України.

Водночас, в умовах протистояння дисидентів комуністичній владі, зміна форм боротьби не була односторонньою. Комуністична влада, маючи гігантський репресивний апарат у вигляді спецслужб, теж вдосконалювала свої методи боротьби з дисидентами. На початку 70-х років перед спецслужбами України було поставлене завдання віднайти засоби, які б дали можливість спецслужбам дискредитувати активних і авторитетних дисидентів. Оперативний план з програмою таких завдань дістав кодову назву «Блок». Деталізуючи деякі «заходи», що проводилися в рамках цієї програми, очевидно, слід виділити найбільш мерзенні і підступні. Саме такі «заходи» були тонко продумані і в багатьох випадках давали очікуваний спецслужбами ефект. Суть їх полягала в інспіруванні арештів дисидентів не за політичні переконання, а за кримінальними статтями. Що це давало?

Перше – дисидента ув'язнювали не в табори для політв'язнів, а в табори для кримінальників. Цю реальність інтелігентним людям було важко переносити. В деяких випадках такі в'язні ламалися і відходили від політичної боротьби.

Друге – політв'язень був ізольований від інших політв'язнів і таким чином був позбавлений середовища, в якому міг ідейно зростати.

Третє – після ув'язнення у кримінальному таборі політичні в'язні в багатьох випадках вже не брали участі в політичній боротьбі – вони були деморалізовані. Таких політв'язнів як Степан Хмара або Микола Горбаль, яких ніщо не змогло зламати, – в Україні одиниці. Крім того, засуджені за кримінальними статтями політв'язні офіційно не трактувались як політв'язні. Лише Микола Горбаль і Степан Хмара своєю мужньою поведінкою зуміли утвердитися як політв'язні і були переведені у табори для політичних. Коли у 1989 році в

Україні відбувався процес реабілітації колишніх політв'язнів, то нікого із засуджених на основі інспірованих звинувачень у кримінальних злочинах не реабілітовано. І до сьогодні живуть не реабілітовані політв'язні, які відсиділи в ув'язненні не серед політичних в'язнів, а серед карних злочинців, засуджених за кримінальні злочини, хоча процес слідства проводився під наглядом представника КДБ і за їхньою вказівкою відбувалося інспірування «кримінальної» справи. Найгірше те, що такі колишні в'язні, незважаючи на те, що існує Закон про реабілітацію, досі не реабілітовані.

У 70-х роках набув застосування ще один засіб нелюдського поводження із політв'язнями – примусове лікування у психіатричних лікарнях. Після такого «лікування» цілком здорові люди нерідко ставали психічно нездоровими.

Ще один засіб впливу на політв'язнів, який застосовувався за програмою з кодовою назвою «Блок» – схилення дисидентів до підписання зобов'язань про співпрацю із спецорганами. І не важливо чи співпрацював дисидент із спецорганами «вірою і правдою», чи імітував співпрацю, чи якимось по-іншому викручувався, але він давав можливість спецорганам в будь-який момент оприлюднити у ЗМІ здобуті різними способами написані ним документи. В цьому контексті згадаймо, що вже в роки після проголошення незалежності в ЗМІ з'явилися компрометуючі матеріали стосовно Леся Танюка, Володимира Яворівського, Ярослава Кендзьора. Поява таких матеріалів передусім означала, що насправді ці люди не мали відношення до співпраці із спецслужбами. Мета цих публікацій зрозуміла кожній людині більш-менш обізнаній зі специфікою ідеологічної боротьби. Цих людей треба було морально знищити і позбавити поваги серед їхніх однодумців. Удари були жорстокі, але перенесені названими людьми достойно. Під час обробки дисидентів, для того щоб дисидент був зговорливіший, спецслужби використовували по суті терористичні дії. Наприклад, в разі неможливості схилити дисидента до підписання документу про згоду на співпрацю або до згоди на опублікування у ЗМІ статті, в якій дисидент «розкаюється і засуджує» своїх друзів, дисиденту роз'яснювали, що така його вперта поведінка є загрозою його близьким. Для переконливості кадебісти заарештовували когось із близьких дисидентів людей і пояснювали, що це ще не все. Були випадки, коли, з метою схилити дисидента до співпраці, заарештовували за демонстративно надуманими кримінальними статтями не одну особу з близьких людей заарештованого, а кількох. При цьому спецслужби демонстративно підбирали для арешту примітивно-наївну мотивацію, зазвичай кримінального характеру.

Є ще один аспект, не зачеплений дослідниками цих, не так давно минулих подій – це застосування радянськими спецслужбами психотропних «ліків» з метою ослаблення волі тої чи іншої жертви до спротиву слідчим чи оперативникам. Ми маємо на увазі ті жертви, яких не запроторювали у психіатричні «лікарні». Навряд чи хтось з колишніх дисидентів має прямі докази того, що такі «ліки» спецслужби до заарештованих застосовували. Відповідь на це могли б дати архіви, які в Україні навряд чи існують. З'ясування таких питань було б можливим при відкритті нової кримінальної справи і якби в процесі виконання слідчих дій були опитані люди з обслуги слідчих ізоляторів на предмет переліку осіб, які брали участь в слідчих діях після арешту дисидентів, але в судових документах їхніх прізвищ ніколи не значилося. Зазвичай дрібна обслуга слідчих ізоляторів завжди добре бачила, яку «тінь» залишали після себе прибулі на час слідства «опери» з «центру».

Після закінчення терміну ув'язнення обидва уманські дисиденти (нині вже колишні політв'язні) повернулись в Україну. Кузьма Матвійук осів у с. Пирогівці Старо-Костянтинівського р-ну, Хмельницької області, а Богдан Черномаз – в м. Умані. Обидва влаштувалися працювати на місцях важкої праці, оскільки комуністична влада всіх «неблагонадійних», як правило, забезпечувала посадами, як не кочегара, то каменотеса або якоюсь іншою чорною роботою. Кілька спроб Богдана Черномаза продовжити навчання у сільськогосподарському вузі були безуспішними. Як пояснив декан заочного факультету Уманського сільськогосподарського інституту, – «така воля КДБ». Але займатися самоосвітою ще ніколи нікому заборонити не вдавалося. Тож під час праці у районній котельні Б. Черномаз студіював іноземні мови, філософію, історію України тощо.

Розділ 4

Г р и г о р і й
Б у д н и к

Г е р ч а к ,

М и к о л а

Ставлячи собі за мету описати початки сплеску активності національно-демократичного руху, не можна оминати увагою постать багатолітнього політв'язня, який волею долі опинився в Умані, – Гриця Андрійовича Герчака.

Історія його появи в Умані така: ті політв'язні-«двадцятип'ятилітники»*, які відбували свої терміни ув'язнення в радянських таборах для політв'язнів, після закінчення терміну ув'язнення повинні були повертатись до своїх домівок. Але за період їхньої відсутності, завдяки зусиллям радянської влади, їхні родини здебільшого перестали існувати і повертатись їм, власне, не було куди. Отут-то підступна радянська система поставила умову – кожен звільнений в'язень-багатолітник мав право повертатися на батьківщину лише в тому разі, якщо хтось запросить його до себе додому і гарантує йому проживання і реєстрацію на своїй житловій площі. Знаючи це правило, Гриць Герчак ще в таборі домовився з Богданом Черномазом, який звільнився на два роки раніше від Герчака, про те, що за день перед звільненням Гриця Герчака Богдан Черномаз дасть йому телеграмою запрошення про готовність прийняти його у свою квартиру і забезпечити умови помешкання та реєстрації. Чому було вирішено надіслати запрошення за день до звільнення Гриця? – Та тому, що Богдан Черномаз і Гриць Герчак передбачали, що на Черномаза зі сторони КДБ буде здійснено тиск, на що у «кадебістів» цілком вистачало фантазії, яка могла матеріалізуватися у вигляді цілої системи засобів впливу. Г. Герчак і Б. Черномаз розмірковували, що, коли «вплив» буде тривати один чи два дні, поки Гриць Герчак приїде, то його витримати простіше ніж довготривалий. Так сталося, як і передбачалося. Напередодні закінчення терміну ув'язнення Гриця Герчака телеграмою йому було передано запрошення прибути після звільнення в Умань до Богдана Черномаза. Через дві години після подання тексту телеграми Богдана Черномаза викликали в місцеве КДБ, і тодішній начальник цієї установи наполегливо поставив вимогу відмінити запрошення, а коли Б. Черномаз відмовився, то «кадебіст» перейшов до відкритих погроз, але безрезультатно.

Гриць Герчак мешкав в Умані у родині Тетяни і Богдана Черномазів 8 місяців. Наприкінці перебування Гриця Герчака в Умані влада виставила Богдану Черномазу умови, що, мовляв, у нього перенаселення у квартирі, і це не відповідає санітарним нормам. Це змусило Гриця Герчака від Черномаза виселитись. Житло для переселення Гриця шукали спільно, і пошуки увінчались успіхом. Гриць Герчак швидко змінив помешкання і юридично оформив своє переселення, тобто – «приписався» (бюрократична необхідність) в іншого господаря, в якого житлоплоща була настільки велика, що влада дозволила Грицю Герчаку переселитись з умовою відповідної оплати господарю за винаймання кімнати. Безумовно, в місцевих мешканців Богдан Черномаз поцікавився минулим отого «милостивого господаря», який дав притулок Грицю Герчаку. Було дуже «приємно» дізнатись, що господар орендованої квартири раніше працював наглядачем в уманській тюрмі саме в той момент, коли у серпні 1941 року наглядачами уманської тюрми було розстріляно за одну ніч всіх в'язнів (873 особи), які в тюрмі на той час утримувались (Мизюк Н. За тебе моя Україно.: Чернівці).

Через деякий час особисто привітати Гриця із звільненням з політзони приїхала з Києва Людмила Литовченко. Їхнє знайомство закінчилося одруженням, і Гриць Герчак переїхав до Києва, до своєї дружини. Їхня домівка була у Києві на вул. Бастіонній і так само, як і квартира Черномазів в Умані, слугувала центром обміну новинами, місцем зустрічей однодумців тощо. Родина Черномазів часто навідувала Г.Герчака і Л.Литовченко в Києві, де зустрічались з

відомими політв'язнями: Миколою Горбалем, Євгеном Сверстюком, дисидентами та національно свідомими діячами української культури.

Оглядаючись на тогочасні події, ми маємо всі підстави стверджувати, що в Україні відбувався повномасштабний процес національного відродження. Якщо вести мову про Уманщину, то поряд з Григорієм Герчаком треба відзначити помітну роль в цьому процесі ще одного діяча – київського кобзаря Миколу Будника. Подружжя Чорномазів з Миколою познайомив Гриць Герчак після переїзду до Києва і входження в товариство людей, які були віддані ідеї відродження української культури і, безумовно, державності. Але по порядку.

Переїхавши до Києва, Гриць Герчак заповзвся майструвати древній український народний інструмент – колісну ліру. Історія виникнення цієї ідеї така: Герчак за роки перебування у політичному ув'язненні мав можливість спілкуватися з багатьма художниками і професіоналами-музикантами, теж політв'язнями. Єдиний інструмент, який в ув'язненні був йому доступний, – гітара, на якій він чудово грав. Разом з тим, він теоретично вивчав стародавні українські музичні інструменти і в таборі частенько мугикав собі під ніс лірницькі пісні. Дитинство Гриця Герчака припало на період занепаду і остаточного відмирання лірництва в Україні. Герчак мав чудовий мазичний слух і відмінну пам'ять. Завдяки цим властивостям він ще з дитинства запам'ятав слова і мелодії багатьох лірницьких пісень. Напевно, Гриць Герчак вже тоді мріяв про відродження ліри і лірницького репертуару. Отож, опинившись на волі, Герчак заходився виготовляти ліру такою, яку запам'ятав з дитинства. Передусім Герчак роздивлявся твори художників, на яких були зображені ліри і лірники. І одного разу, коли Г. Герчак пішов у тоді ще приватний музей Івана Гончара подивитися на ліру, яка була в експозиції, митець, побачивши Грицеве зацікавлення, порадив йому познайомитися з Миколою Будником, не відаючи, що Гриць і Микола вже були знайомі. Микола Будник саме тоді теж виготовляв колісну ліру за зразком експонатів, які мав Іван Гончар. Одну ліру І. Гончар дозволив М. Буднику навіть розібрати до найдрібніших деталей для того, щоб зробити з них копії для виготовлення нової. Герчак загорівся ідеєю відновлення древньої ліри і мистецтва гри та виконання лірницьких пісень. Таким чином, від М. Будника і Г. Герчака можна почати відлік відродження давнього українського народного інструменту – колісної ліри і виконання українських народних лірницьких пісень. В передостанньому десятилітті ХХ ст. М. Будник зробив першу колісну ліру за старими зразками, а Г. Герчак – другу. Ліри виготовлялись у будиночку Миколи Будника, який він орендував у Києві, на вул. Сєдовців, № 8. Із праці над колісною лірою і виготовлення кобз за давніми зразками, які були в музейній колекції І. Гончара, і почалася дружба Г. Герчака з М. Будником. До Миколи увесь час приходили хлопці, одержимі ідеєю духовного відродження України, і за його прикладом ставали новітніми кобзарями.

Якось Богдан Чорномаз з дружиною запросили Миколу Будника відвідати Умань. Микола із задоволенням приїхав. Оскільки навколо родини Чорномазів на той час вже гуртувалися патріотично налаштовані люди, то Чорномази вирішили організувати зібрання і послухати старовинні народні думи під акомпанемент кобзи у виконанні М. Будника. Імпровізований концерт вирішили провести біля пам'ятника Тарасу Шевченку. Таким чином, на визначену годину біля пам'ятника зібралося доволі багато людей. День був похмурий, перед концертом пройшов невеличкий дощ. Але, коли Микола примостився з кобзою біля підніжжя пам'ятника і почав співати, хмари розійшлися. Раптом на небі півнімбом над пам'ятником Тарасу Шевченку і над кобзарем Миколою Будником заграла веселка. Люди прикинули і за хвилину загомоніли. Поява веселки була сприйнята як віщий знак, як символ, як знак покровительства Вищих сил ідеї відродження України.

Зазначимо, що описувані події відбувалися у другій половині 80-х років ХХ століття. В задушливій атмосфері тоталітарної імперії СРСР стало цілком зрозуміло, що почалися нові політичні віяння. Рятуючи більшовицьку імперію від назрілого краху, який міг конкретизуватися у формі соціального вибуху, генсек КПРС Михаїл Горбачов зі своїм найближчим оточенням пішов на ризикований крок – у 1985 році оголосив політику «перебудови» і «гласності». Крок вимушений, але це був єдиний шанс врятувати Російську імперію від вибухового розвалу.

оскільки для краєзнавства Уманщини вони не були б втрачені. Але матеріали і досі не з'явилися.

Чекають на публікацію матеріали про старовинні кахлі, знайдені на Уманщині Ольгою Діденко.

З плином часу навколо родини Чорномазів збирався гурт небайдужих до української культури людей. Описуючи ці події, доречно назвати тих людей, які були першопрохідцями у процесах національно-демократичного відродження Уманщини наприкінці 80-х років ХХ-го століття. Крім Ольги Діденко, Богдана та Тетяни Чорномазів стали активістами українського відродження Віктор Грохольський – інженер із заводу «Рембаза», Лариса Цимбровська – мисецтвознавець, працювала у місцевому краснавчому музеї, Степан Буряк – режисер районного народного театру, Марія Доморосла – викладач Уманського педінституту, Олександр Мельничук – робітник, Олександр Ковальчук, а дещо пізніше і Надія Тульчинська, Олександр Коверга, Тетяна Волошина і багато інших. Степан Буряк як режисер місцевого Народного театру залучив майже увесь гурт до участі в українських виставах. Успішно було відроджене народне дійство «Купала».

На свято Різдва 1988 року група уманських поборників української національної ідеї вирішила піти колядувати. Виявилось, що О. Діденко впродовж життя збирила багато записів унікальних місцевих колядок, щедрівок, народних пісень. Хто не мав свого національного одягу, вдягнув позичений в Народному театрі С. Буряка. Для експерименту група колядників, про яку ми ведемо мову, оснастилася жовто-синім знаменом – українським національним прапором. Члени групи розуміли мету, яка ставилася під час цієї демонстрації українського національного прапора. Річ у тому, що жовто-синій прапор в очах комуністичної влади був уособленням найбільшої небезпеки – відродження ідеї державної незалежності України. А переважна більшість населення сприймала український прапор як надію на здобуття Україною державної незалежності, оскільки кожен знав, що це символ боротьби за незалежну Україну. Всім було зрозуміло, що грядуть великі зміни у внутрішній політиці російсько-радянської імперії, і на той час було важливо дослідити, як сприймається населенням ідея української суверенної держави, яку уособлював прапор-символ національного відродження. Колядникам було приємно констатувати, що вихід з українським прапором люди сприймали з великим захопленням, вітали, запрошували відвідати з Колядою їхні домівки тощо.

Розуміючи, наскільки репресії 30-х років і майже 50-ти відсоткове винищення населення Центральної України голодом деморалізували мешканців Уманщини, представники національно-демократичних сил визначили пріоритетними напрямками своєї діяльності всеохоплюючу просвітницьку працю в напрямі пробудження національної самосвідомості. Перші «виходи на люди» були прості. Активісти сідали у старенький автомобіль Богдана Чорномаза «Москвич 408», прикріплювали до нього жовто-синій прапор і проїжджали вулицями Умані або вулицями сусідніх районних центрів. Збоку це виглядало як прояв молодечого завзяття, але насправді велося уважне спостереження: як прості люди сприймають прапор, якому радянська влада зробила за час свого панування в Україні імідж символу ворожого «буржуазного націоналізму». Було приємно спостерігати як люди весело усміхаються і радісно щось кричать з тротуарів.

Значне пожвавлення у тодішні політичні процеси внесли вибори депутатів до Верховної Ради СРСР (березень 1990 р.). Під час висунення кандидатів у депутати, яке розпочалось ще у 1989 р., уманські неформали здійснили невдалу спробу висунути письменника з Києва Дмитра Васильовича Павличка. На той час Дмитро Павличко вже мав стійкий авторитет українського патріота і своїми статтями в українській пресі та виступами на несанкціонованих мітингах здобув значну популярність в Україні.

Згідно тодішніх юридичних норм висунення у кандидати повинно було відбуватися на зборах виборців виборчого округу, на яких мали бути присутніми не менше п'ятисот осіб і які мали бути мешканцями округу, від якого мав бути висунутий конкретний кандидат в депутати. Всі учасники зібрання повинні були при вході в приміщення, відведене для проведення зборів, засвідчити свою реєстрацію посвідченням особи, а потім шляхом голосування обрати представлену кандидатуру. Ініціатива проведення зборів з метою висунення кандидата в

депутати могла виходити від влади або «ініціативної групи» мешканців виборчого округу, від якого планувалося висунути кандидата в депутати.

На зборах обов'язково мали бути присутніми представники влади. Перед зборами з висунення Дмитра Павличка всі підготовчі заходи були зроблені, ініціативна група підібрана і населення проінформоване про заплановане дійство. З відповідною заявою про намір провести збори з висунення кандидата в депутати Верховної Ради СРСР представники ініціативної групи звернулися в Уманський міськвиконком 7 квітня 1989 р. Чиновники виконкому, вислухавши інформацію представників ініціативної групи про намір громадськості висунути кандидатом Дмитра Павличка, порадили звернутись за дозволом на проведення зборів до секретаря міськкому партії. Навряд чи доцільно переповідати, як виглядали всі бюрократичні перепони на шляху до висунення кандидата. Скажемо тільки, що декілька днів влада штучно затягувала визначення конкретної дати проведення зборів. Було зрозуміло, що вона розгублена і не може підібрати остаточного варіанту протидії «ініціативі громадськості».

Незважаючи на інспіровані владою перепони, збори були підготовлені на визначену міськвиконкомом і міськкомом КПУ дату – 11 квітня. Доречно згадати, що спочатку міськвиконком визначив дату проведення зборів – 10 квітня, але напередодні зборів дата проведення була перенесена на 11 квітня. Це означало, що за одну ніч треба було оповістити мешканців території ЖЕКу-3 – території округу, на якому планувалося провести збори по висуненню, про перенесення дати проведення зборів на один день. До праці з оповіщення уманчан були залучені всі члени Народознавчого товариства «Берегиня» і всі наявні в активістів товариства друкарські машинки. За ніч було виготовлено сотні оголошень, які з самого ранку 10 квітня вже були розклеєні на стінах будинків. До цього додамо, що дозвіл на проведення зборів мешканців території округу підпорядкованої ЖЕК-3 було дано не у найзручнішому для мешканців ЖЕКу-3 Клубі залізничників, а в міському Будинку культури, до якого треба було добиратись міським транспортом. Влада намагалася всіма силами перешкодити проведенню зборів і висуненню кандидатом у депутати Дмитра Павличка. Та, незважаючи на перепони, дата проведення зборів настала. До ведення зборів «неформали» допущені не були. Всі, хто заходив до залу, реєструвалися, показували паспорт і проходили через подвійну перевірку особи. Коли учасників зборів зареєструвалося більше 4-х сотень, стало зрозуміло, що передбачена законом кількість присутніх на зборах буде. Представники влади, які зручно всілися за столом на сцені і мали вести процедуру висунення кандидата в депутати, затривожилися і, щоб не допустити висунення і публічного виступу Дмитра Павличка, пішли на брутальний вчинок – за їхньою вказівкою у залі було виключене освітлення і подальше проведення зборів стало неможливим. Через мить освітлення з'явилося знову – і на трибуну вийшов директор Будинку культури В. Цімерман. Ставши за трибуну, він оголосив, що БК є госпрозрахункова організація і за використану електроенергію нема кому заплатити, тому всі мають припинити збори і звільнити зал. З місця виступив доцент Уманського педінституту Костянтин Пахотін і зачитав пункти Закону про вибори, де було сказано, що право на участь у зборах мають всі мешканці округу. А щодо оплати за електроенергію, то хтось дав пропозицію скластися всім учасникам зборів по карбованцю і заплатити навіть за кілька місяців наперед, оскільки грошей повинно вистачити не тільки для оплати затраченої електроенергії за час зборів. В усній полеміці уманська влада явно терпіла поразку і, щоб уникнути загострення ситуації, було дано розпорядження вимкнути освітлення у БК остаточно. На цьому збори припинилися. А Дмитра Павличка не пустили до зали навіть попрощатися з уманцями, мотивуючи це тим, що він не приписаний на території виборчого округу. Після зборів представник ініціативної групи Б. Чорномаз вирішив зателефонувати до Центральної виборчої комісії, розповісти про результати проведення зборів в Умані і про брутальне порушення уманською владою Закону про вибори, але кількаразові спроби зв'язатися з ЦВК результатів не дали. Річ у тому, що в той час телефонний зв'язок з іншими містами і в тому числі з Києвом, здійснювався тільки через міжміську телефонну станцію. Перед цим оформлялося замовлення, вказувався номер телефону, на який потрібно було зателефонувати, а вже потім оператор зв'язку з'єднував абонента з іншого міста з котроюсь із кабін на міжміській телефонній станції. Лише тоді з цієї kabіни можна було порозмовляти з

людиною, яка перебуває в іншому місті. Існування таких переговорних станцій було надійним засобом контролю зв'язку між людьми в різних містах, а також влада мала можливість контролювати спілкування між неблагонадійними. Оператори пояснили Б. Черномазу, що на телефонній переговорній станції «зв'язок з Києвом тимчасово відключено з метою технічного обслуговування».

Після невдалого висунення кандидатом до ВР СРСР Дмитра Павличка, національно-патріотичні сили Уманщини ще з більшим завзяттям взялися за висунення «неформального» кандидата. Достойна кандидатура була підбрана і висунута кандидатом у депутати ВР СРСР. Ним став Михайло Михайлович Гайда. Націонал-демократи не помилились в ньому. М.Гайда у ВР СРСР увійшов до «міжрегіональної групи депутатів» очолюваної російським правозахисником академіком Андрієм Сахаровим.

Народився М. Гайда у 1956 році у с. Хмельське Підволочиського р-ну Тернопільської області. Розпочав трудову діяльність в 1973 році на посаді слюсаря в колгоспі. З 1974 року – в Радянській Армії. Офіцер. В Умані в середовищі національно-патріотичних «неформалів» був відомий як патріотично налаштований українець.

Під час передвиборчої кампанії деякі агітаційні групи «неформалів» мали і інші, не пов'язані з виборами, завдання. Суть одного з них полягала в тому, щоб агітатори дізналися, хто персонально розповсюджує чутки про те, що «рухівці» з Західної України їздять полями Центральної України і підпалюють скирди з соломою, мовляв, для того, щоб місцеве населення не мало чим годувати взимку худобу. І справді, у засобах масової інформації поширювали небиліці про те, що в центрі і на півдні України горять скирди. Не дивлячись на абсурдність, ці чутки стали зручним знаряддям для партноменклатури сіяти ворожнечу між «западенцями» і «східняками». Багато селян вірили цим чуток. Правда, із середовища інтелігенції навряд чи хто вірив, що спалення скирд – це цілеспрямована акція проти місцевих корів. У двох випадках було встановлено осіб, персонально причетних до поширення цих чуток. У Жашківському районі у с. Охматів виступав перед селянами партійний функціонер Білобоцький, який відкрито поширював вигадки про «паліїв скирд соломи із Західної», а в Уманському районі такі чутки почали ширитися із с. Сушківки. Щоб встановити джерело походження цих чуток, Богдан Черномаз поїхав у це село і, розпитуючи людей, вийшов на двох братів-трактористів на прізвище Бондаренко, які розповіли, що кілька днів тому, коли вони орали в полі, то до них підїхав «бобик», а з нього вийшло двоє чоловіків, одягнутих «як начальство», і розпитували, чи не бачили ці трактористи автобуса із «западенцями» або десь у полі диму, бо «западенці» їздять по полях і палять скирди. Від Бондаренків чутка про «паліїв-западенців» пішла гуляти селом і далі, обростаючи вигаданими подробицями. Отак і було встановлено, що поширення вкрай шкідливих (і однакового змісту) чуток є цілеспрямованою акцією, з наперед спланованою технологією поширення, очевидно, народженою у котромусь з владних кабінетів.

Коло друзів Богдана і Тетяни Черномазів все частіше збиралося вечорами і жваво обговорювали новини. Якось так само собою вийшло, що на Б. Черномаза, як на колишнього дисидента, були покладені обов'язки підтримувати зв'язки з Києвом, оскільки центри політичного бродіння, яке розпочалося в середовищі інтелігенції і дисидентських колах, були, в основному, у Києві та Львові. Всюди в Україні, і в тому числі на Черкащині, обговорювалася новина, про яку дізналися з передач радіостанції «Свобода». Йшлося про початок діяльності Київського Культурологічного клубу і Гельсінської спілки.

Розповідь про відродження національно-демократичних процесів на місцевому рівні, тобто на Уманщині, не може бути повною без згадки про ці перші в Україні неформальні організації. Якщо «Культурологічний клуб» був скоріше київською півлегальною організацією і поле його діяльності обмежувалося Києвом, то Гельсінська спілка охоплювала всю Україну, мала єдиний координаційний центр [28]. Про існування і розширення діяльності згаданих організацій Б. Черномаз дізнався від свого приятеля, про якого вже було згадано – Гриця Герчака. Помешкання Г. Герчака і його дружини Л. Литовченко було свого роду місцем зустрічі людей, які вже щось практично зробили для України або хотіли робити з патріотичних мотивів. Там, власне, Б. Черномаз почув про існування Культурологічного клубу. На зібрання

цього клубу Б. Черномаза запросила Л. Литовченко – дружина Герчака. Зібрання, на момент їх відвідин Черномазом, відбувалися під відкритим небом. Люди на зібраннях обговорювали новини про активізацію політичного життя в інших республіках СРСР, порівнювали ситуацію щодо розвитку «гласності» в Росії і в Україні та інші теми.

Невдовзі після знайомства з діяльністю Культурологічного клубу, Б. Черномаз зустрівся з Миколою Горбалем. Розмова зводилася до того, що вплив Гельсінської спілки потрібно розширювати. М. Горбаль запросив Б. Черномаза на зібрання колишніх політв'язнів, яке відбувалося у приватному помешканні на вулиці Олегівській, 10.

На зібрання прибули лише колишні політв'язні, і в їхніх висловлюваннях не було обережності чи страху. Вражала мужність Степана Хмари. Коли С. Хмара виступав, то видно було, що він почувається зле – його кілька днів перед тим сильно побили «невідомі», але він вважав себе настільки транспортабельним, що вирішив приїхати зі Львівщини до Києва. Коли зібрання вже тривало кілька годин, в якийсь момент В'ячеславу Черноволу здалося, що серед запрошених присутніх є якісь нікому не відомі люди. Довелося всіх поіменно перевірити і виявилось, що в їхню компанію затесалися ніким не запрошені другий секретар Печерського райкому партії і майор КДБ. Політв'язні їх, зрозуміло, впровадили, але тут же з'явився наряд міліції, який висловив ряд якихось претензій до господаря дому, в якому зібрались колишні політв'язні, і зібрання було припинене, бо й порядок денний, по суті, був вичерпаний, а загострювати ситуацію ніхто не хотів.

Ставало все більше зрозуміло, що в Україні відбуваються глобальні процеси демократизації, які мають тенденцію до наростання. В середовищі національно-демократичних сил інтенсивно велися пошуки нових методів боротьби. Пошуки велися не централізовано, а стихійно. Наприклад, одного разу до Б. Черномаза прийшов робітник з товстим зошитом і показав свій план, в якому було детально розписано, як «брати» владу в Умані. Першим був список українофобів, які активно проявили свою антиукраїнську позицію і, на його думку, їх треба було якимось чином нейтралізувати. Потім ішов перелік об'єктів, якими треба було заволодіти, це – залізничний вокзал, телефонна станція, телеграф, автопарки тощо. Якщо висловитись стисло, то у зошиті було перелічено все те, що свого часу «брали» більшовики під час жовтневого перевороту, і якби ще був у списку крейсер «Аврора», то ми мали б повний комплект ознак Жовтневої революції. У цьому випадку довелося довго пояснювати «душі щирій», що цивілізація від 1917 року відійшла далеко вперед, і нинішній час ставить перед нашим суспільством хоча й ті ж самі виклики, але вимагає інших форм боротьби.

У такій атмосфері в Україні і на Черкащині, в тому числі, стали з'являтися національно-демократичні організації.

Наступним за Культурологічним клубом неформальним громадським об'єднанням в Україні була організація культурологічного штабу у Львові. Її виникнення широко обговорювалось на центральних телеканалах та в радіотрансляційній мережі. Неформальне товариство львів'яни назвали «Товариством Лева». При організації товариства були дотримані всі бюрократичні формальності. Відбулися установчі збори, де прийняли Статут товариства, який у подальшому був зареєстрований у відповідних органах влади. Пустити «Товариство Лева» у самостійне життя без ідеологічного нагляду компартія не могла собі дозволити, але вихід із ситуації було знайдено. Лідером «Товариства Лева» став перший секретар обкому комсомолу Орест Шейко. Виникнення «Товариства Лева» викликало інтерес історично зацікавленої громадськості. Тож було вирішено послати Богдана Черномаза у Львів і зустрітися з офіційним лідером неформального товариства Орестом Шейком. Під час зустрічі О. Шейко був дуже обережний у висловах, особливо у тих випадках, коли доводилося говорити про майбутні плани товариства. На прощання Б. Черномаз попросив у О. Шейка один примірник їхнього Статуту і привіз його в Умань, щоб на його основі зробити Статут неформального товариства для Умані. В Умані Статут «Товариства Лева» у вузькому колі однодумців було обговорено (в обговоренні взяли участь: Черномаз Богдан, Черномаз Тетяна, Грохольський Віктор, Цимбровська Лариса, Буряк Степан) і вирішено приступити до створення аналогічного товариства. Розуміючи, що для втілення цієї ідеї в життя потрібно

залучати ще людей, група перелічених вище людей завітала до Ольги Петрівни Діденко. 75-річна Ольга Діденко вислухала плани молодих і запропонувала розпочати діяльність негайно, пообіцяла допомогти всім, чим зможе.

Без великих зусиль в Умані було знайдено ще декількох однодумців і під час наступної спільної зустрічі, яка відбулася за адресою вул. Урицького, 73, пом. 30, вже обговорювалися плани практичної роботи. Членів товариства в перші дні його виникнення було небагато. Це Богдан Черномаз – працівник районної котельні і колишній політв'язень; Тетяна Черномаз – дружина Богдана, учителька фізики та англійської мови Гродзевської сільської школи в Уманському районі; Ольга Діденко, яка на той час була науковим співробітником Уманського краєзнавчого музею і співпрацювала з Черкаським обласним музеєм та обласною Археологічною інспекцією; Віктор Грохольський – ентузіаст-краєзнавець, інженер “Рембази”; Лариса Цимбровська – мистецтвознавець, науковий співробітник місцевого краєзнавчого музею; Тетяна Волошина – учителька школи № 8; Наталя Непийвода – філолог-науковець, викладачка Уманського педагогічного інституту імені Павла Тичини, Степан Буряк – режисер Уманського народного театру. Дещо пізніше до товариства приєдналися Олександр Коверга – геолог за освітою, токар заводу «Уманьферммаш»; Марія Доморосла – викладачка Уманського педагогічного інституту; Олександр Ковальчук – енергійний прихильник і однодумець «неформалів» та інші. Новостворене «неформальне товариство» за спільним рішенням організаторів було назване «Народознавче товариство «Берегиня». Про створення товариства було поінформовано органи місцевої влади, подано відповідні документи і заяву на реєстрацію, але виявилось, що все не так просто. Оскільки факт реєстрації будь-якої громадської організації автоматично давав право цій організації дбати про приміщення для офісу, право займатися статутною діяльністю, брати участь у виборах тощо, то обласна влада вирішила «відтягнути» момент реєстрації товариства, а це означало і «відтягування» початку його організаційної діяльності. Почалася тяганина пов'язана з реєстрацією товариства в органах влади. Спочатку влада витримувала мовчанку, тобто і не реєстрували, і не відмовляли у реєстрації. Потім виявилось, що документи подані на реєстрацію у відповідний відділ облвиконкому «кудись пропали» і треба виготовляти по-новому. Потім ніяк не можна було дістати дозвіл на виготовлення печатки. В кінці-кінців приблизно за рік Народознавче товариство «Берегиня» з труднощами дістало повноцінний статус «юридичної особи». Незважаючи на ці труднощі, група однодумців об'єднана в товариство постійно займалася конкретною діяльністю. Кожен тиждень були виїзди членів товариства за межі Умані з метою дослідження решток скіфських могил, які ще добре було видно на полях, слідів стародавніх городищ та трипільських поселень.

В перші дні після виникнення товариства було вирішено поїхати на екскурсію до Києва і відвідати, тоді ще приватний, музей Івана Гончара. Члени товариства були вражені експозицією музею і навіть багато в чому допомогли І. Гончару у придбанні експонатів для музею.

Для того, щоб активізувати молодь, Б. Черномаз ініціював кілька екскурсійних поїздок до Львова. У Львові тоді активно діяв центр спілкування з назвою «Клумба» – великий сквер у центрі Львова, у якому біля квіткової клумби масово збиралося населення, щоб вихлюпнути емоції, які переповнювали людей у зв'язку зі змінами у тодішній політиці СРСР. Маршрут уманської молоді обов'язково проходив через «Клумбу».

Значну роботу було проведено Товариством із збереження орнаментів і зображень на дерев'яних наличниках вікон старих сільських хатів Уманщини (фіксація проводилася шляхом замальовування самого наличника і його фотографуванням). Велика робота була проведена зі збору керамічних кахлів на місці залишків руїн уманських, колись розкішних, будинків. Польові матеріали зберігалися в Ольги Діденко вдома. На жаль, частина матеріалів краєзнавчого характеру, які О. Діденко збирала протягом свого життя, втрачено, в зв'язку з крадіжкою, про яку ми вже згадували.

Окремого висвітлення заслуговує тема відвідин Умані галичанами в кінці 80-х і на початку 90-х років минулого століття. Про це згадує і Василь Кулинич у своєму інтерв'ю*, називаючи

галичан, які приїздили в ті часи вклонитися українським святиням в Центральній та Східній Україні – «групи подвижників».

Поява в Умані «груп подвижників» із Західної України ніколи не була спонтанною. Кожен їх приїзд заздалегідь планувався за участю Б. Чорномаза на зустрічах у Києві, які проходили, зазвичай, в офісі Спілки Письменників, а потім в офісі «Товариства Української мови», а після виникнення НРУ – в їхньому Центральному офісі (офіс спочатку був розташований у Музейному завулку № 8, а потім його було перенесено на площу Перемоги). Під час планування поїздок заздалегідь визначалася кількість їх учасників. Під час переїздок розповсюджувалася національно-патріотична література, газети, летючки. В складі груп завжди були самодіяльні ансамблі народної пісні, які могли в будь-який момент, прямо під відкритим небом дати чудовий концерт народної пісні. Пісні, зазвичай, були української патріотичної тематики – пісні Січових стрільців, УПА, козацькі похідні тощо.

Але першою з метою популяризації української культури приїхала в Умань концертна група не із Західної України, а з Києва. Це був відомий на той час хор народної пісні “Гомін”, яким керував Леопольд Яценко. Звернення до влади надати приміщення для виступу хору було проігнороване. Хор виступив просто на вулиці у центрі міста та біля пам’ятника Тарасові Шевченку. Потім хористи відвідали парк «Софіївка», і там теж у Павільйоні Флори виконали декілька пісень.

Відвідували Умань в ті часи самодіяльні художні колективи із Самбора, Львова, Дрогобича, Стрия. Чисельність кожного такого колективу була досить значною – біля 50 осіб, а то й більше. Програма їхнього перебування в Умані була майже завжди однакова. Спочатку участь у мітингу, який заздалегідь готували місцеві національно-патріотичні організації, потім відвідання Церкви, екскурсія по парку «Софіївка». На цьому програма візиту вичерпувалася, але програма спілкування з уманчанами методом так званої народної демократії і дипломатії продовжувалася вже в домішках уманчан. Річ у тому, що ініціатори запрошення хористів в Умань повідомляли владу про те, що на запрошення громадськості в Умань прибуде група гостей із Західної України, і їм потрібно в Умані переночувати, і було б добре, аби уманська влада допомогла забезпечити гостям приміщення для ночівлі. Уманська міська влада завжди відмовляла. Влаштувати людей на ночівлю в котромусь з готелів Умані було неможливо навіть при наявності вільних номерів, а іноді і в абсолютно порожньому готелі з умовою повної оплати за готельні послуги. В таких випадках Б. Чорномаз на мітингу оголошував уманчанам про те, що уманська влада демонструє своє несприйняття «народної самодіяльності», але уманчани можуть виправити ситуацію, запросивши гостей на ночівлю до себе додому. Люди охоче запрошували до себе додому галичан. Зав’язувалися дружні стосунки. Лозунг “Схід і Захід разом. Україна єдина” довів свою життєздатність.

На початку 1990-го року під приводом потреби обмінятися досвідом праці на культурологічній ниві, уманське Народознавче товариство «Берегиня» (яке на той час вже було створене) запросило приїхати в гості до Умані молодь зі Львова, з «Товариства Лева». 28 квітня 1990 року «левенята» приїхали поїздом на залізничну станцію «Христинівка». Як і годиться, їх зустрів при виході з поїзда Б. Чорномаз. Прибуло львів’ян осіб із 20. Всі молоді, завзяті, сповнені енергії і сили, яка аж вихлюпувалася через край. Вийшли вони із вагона з веселою піснею, і в кожного другого в руках був жовто-синій розгорнутий прапор. У Христинівці довелося чекати приміського поїзда, який сполучав Христинівку з Уманню. Біля години чекали на поїзд, час від часу виконуючи якусь з народних пісень. Люди реагували на жовто-сині прапори схвально, слухали пісні.

Біля 9-ї години ранку «левенята» вже були в Умані. Мета візиту представників «Товариства Лева» в Умань була подвійна. Вони приїхали морально підтримати місцевих активістів-неформалів і погостювати у Кості Бондаренка* на весіллі, яке мало відбутися наступного дня у с. Паланці Уманського району.

Спочатку львів’яни зайшли у державну їдальню і поснідали. Після виходу з їдальні була здійснена перша спроба міліції відібрати у них прапори. Міліціонери, які підійшли до львів’ян, зіштовхнулися з рішучим опором. «Левенята» уманським міліціонерам прапорів не віддали і на їхні придирки-зауваження не реагували. Далі пішим порядком пройшли до картинної

галереї і зайшли подивитись виставку з фондів краєзнавчого музею. Коли виходили з картинної галереї, то біля виходу на них вже чекав міський прокурор, заступник начальника міліції і з десяток міліціонерів. Прокурор, побачивши львів'ян і Б. Черномаза в їхній компанії, взяв мегафон, і, незважаючи на те, що львів'яни стояли метрів за 10 від нього, сказав, що запрошує Б. Черномаза у відділок міліції «на розмову». У львів'ян теж був мегафон і Б. Черномаз вирішив прийняти запропоновані міліцією правила гри. Він увімкнув мегафон на всю гучність і сказав, що дуже дякує за запрошення, але міліції доведеться чекати до завтра, бо нині в Умань приїхали гості зі Львова і, згідно з правилами гостинності, їм треба показати Умань. Тоді прокурор жестом показав міліціонерам на Б. Черномаза і хитнув головою, мовляв – беріть його. Міліціонери слухняно кинулись до Б. Черномаза надягати кайданки, але львів'яни, маючи багатий досвід як себе поводити під час таких конфліктів, в одну мить стали навколо Б. Черномаза двома кільцями і взяли один одного під руки. Міліціонери зробили спробу прорвати ці кільця силою, але невдало. Зав'язалося борюкання, а цікавих зівак все більшало. Глядачі почали відкрито висловлювати підтримку «неформалам», даючи поради, як краще переплітати руки, щоб міліція нікого не змогла відірвати від гурту. Серед публіки, якої все більшало, з'явилось кілька п'яленьких дядьків, які почали погрожувати міліції. Цю ситуацію львів'яни на ходу вирішили використати. І в самий розпал старань міліціонерів прорвати живе коло і затримати Черномаза, вони заспівали бадьору народну гумористичну пісню, яка починалась словами:

*Раз, два, три, чотири
Лізуть до комори,
Розбивають старі скрині,
Шукають бандьори.*

Пісня підбадьорила не так львів'ян, як уманських глядачів, і все показувало на те, що при подальшому розвитку подій, справа могла дійти до конфлікту між міліцією і співчуваючою львів'янам публікою. Прокурор і заступник начальника міліції напевно оцінили ситуацію і визнали її критичною, бо про щось пошептались між собою і вирішили облишити «неформалів». Під дружне улюлюкання і свист уманчан міліціанти покинули львів'ян і подалися в напрямку свого офісу. На цьому пригоди з міліцією в цей день закінчились. На другий день вранці міліціонери зробили біля будинку, де мешкав Б. Черномаз, засідку і, коли він на світанку вийшов з будинку, його таки вдалося скрутити і посадити в КПУ (камеру попереднього ув'язнення). Перебуваючи в камері, Б. Черномаз оголосив голодування на знак протесту проти незаконного затримання і відмовився вставати, коли в камеру заходив хтось з офіцерів міліції [26]. На запит львів'ян і чималої юрби цікавих дізнатися про долю Б. Черномаза начальник міліції пояснив, що затримання Б. Черномаза буде продовжуватись 15 діб, бо поведінка його дуже зухвала. На це львів'яни відповіли, що залишаться в Умані і викличуть зі Львова для підсилення пікету уманчан ще кілька автобусів з молоддю і будуть в Умані доти, поки не звільнять Б. Черномаза, а, якщо доведеться, то львів'яни з охотою візьмуть участь у першотравневому параді в Умані. Було тоді якраз 29 квітня і обіцянка львів'ян була досить переконливою. Реакція міліції була досить швидкою. За кілька хвилин у відділення міліції прибув прокурор і суддя. В кабінеті начальника міліції на швидку руку було проведено судочинство, Б. Черномаза засудили накладенням штрафу, і начальник міліції сказав йому негайно забиратися з міліції і не забути забрати з собою пікетувальників.

Опанувавши методи боротьби з комуністичною владою шляхом організації мітингів і пікетів, лідери національно-демократичних сил почали пошуки нових форм боротьби.

Наряду з проведенням мітингів і агітаційних заходів почалося створення страйкомів і політичних організацій в усій Україні. На всеукраїнському рівні для апробації дієвості страйків кілька разів було оголошено про проведення всеукраїнських страйків. Один з таких потужних всеукраїнських страйків відбувся 15 липня 1989 року, під час якого почали страйкувати українські шахтарі, вимагаючи реформ.

В Умані дієспроможні страйкоми було організовано з ініціативи робітників-«неформалів» на заводах «Уманьферммаш» і «Мегомметр». Страйкомом заводу «Уманьферммаш» керував молодий робітник Павліченко Анатолій Іванович. На заводі «Мегомметр» розповсюдженням

опозиційної літератури, летючок, організацією страйкому успішно займався робітник Мельничук Олександр Петрович.

1989 рік був апогеєм боротьби уманчан за встановлення пам'ятника ватажкам повстання «Коліївщина» Максиму Залізнику та Івану Гонті [Див. Документи № 1-13]. Спочатку уманські «неформали» від місцевих краєзнавців отримали копії листів, якими уманчани самодіяльно зверталися до уманської влади, щоб влада подбала про увіковічнення пам'яті героїв повстання «Коліївщина». Ідея встановлення пам'ятника була обговорена на зборах «Народознавчого товариства «Берегиня», і товариством було ухвалене рішення домогтися від влади обіцяного встановлення пам'ятника І.Гонті та М. Залізнику. Шлях до досягнення мети був спланований мирний і толерантний. Одним з перших кроків членів товариства «Берегиня» було рішення винести в центр міста великий плакат із зображенням макету пам'ятника І.Гонті і М. Залізнику і під плакатом зібрати підписи мешканців Умані з вимогою до влади встановити пам'ятник повстанцям 1768 р. в Умані. Тисячу підписів під зверненням до Міністерства культури з вимогою увіковічнити ватажків повстання «Коліївщина» було зібрано за один день і відіслано в Міністерство культури України. Далі почалися складнощі з прийняттям владою остаточного рішення з цього питання. Був момент, коли питання було вже майже вирішене. Потрібні були тільки гроші на оплату будівництва пам'ятника. Це питання могло бути вирішене за умови наявності банківського рахунку, призначеного для збору коштів на будівництво пам'ятника учасникам повстання. Коли Б. Чорномаз повідомив завідувачому відділом культури уманського міськвиконкому А.Покрасову про те, що є спонсор, готовий вкласти свої особисті гроші в будівництво пам'ятника і потрібен лише банківський рахунок, то А.Покрасов дав номер рахунку, але такого, де було зазначено, що кошти можуть бути використані «на пам'ятник Івану Гонті і Максиму Залізнику та інші пам'ятники». Дописка «та інші пам'ятники» означала, що кошти можуть піти спочатку на «інші» пам'ятники, а на пам'ятник І. Гонті і М. Залізнику коштів не вистачить, тобто в рахунку не було вказано чіткого цільового призначення коштів.

Історія спроб встановлення пам'ятника героям гайдамацького повстання продовжується вже біля 50 років і з усього видно, що проблема буде вирішена лише тоді, коли в Україні, а відтак і в Умані, до влади придуть патріотично налаштовані люди.

Л и с т - в і д п о в і д ь **Т е т я н і**
(Л и т в и н е н к о) Ч о р н о м а з
в і д д е п у т а т а В е р х о в н о ї р а д и
С Р С Р ,
п и с ь м е н н и к а О л е с я Г о н ч а р а

7 лютого 1989 р.

Місто Умань,
Литвиненко Т.О.

Шановна Тетяно Олександрівно!

Ваш лист мене схвилював. Порадувала активність громадськості і Ваша участь особиста у відстоюванні справедливості щодо спорудження пам'ятника Гонті і Залізникові в Умані. Навіть на фото видно, що проект Івана Макаровича Гончара чудовий, це просто мистецький шедевр.

Спорудження цього пам'ятника в Умані – це було б справжньою окрасою Вашого міста та ще й увічнення великої поеми Т.Г. Шевченка до його 175-річчя.

Обурлива бюрократична тяганина з проектом, зневажання думки громадян міста, заміна вже схваленого проекту якимось іншим – це груба сваволя, характерна для застійних часів і, яка дає про себе знати ще й сьогодні.

Перебуваючи зараз на лікуванні, я не маю змоги багато чим допомогти у цій справі, однак, сьогодні я звернувся листовно до Марії Андріївни Орлик, заступника Голови Ради

Міністрів по культурі з проханням ознайомитися з Вашим листом і втрутитися в цю справу, щоб покласти край бюрократичному крутіству.

Буду намагатися переговорити також з редактором «Літературної України», щоб газета надрукувала Вашого листа (може б Ви самі побували в редакції та показали всі оті підписи на захист першого і найкращого проекту. Ці два, поєднані в прекрасній композиції вершники, побратими, ватажки народного повстання, мають постати перед очима людей Вашого славного міста. Це було б гідним увічненням «Гайдамаків» і їх геніального автора Тараса Шевченка, чий ювілей через ЮНЕСКО буде цього року відзначатись у світовому масштабі.

З глибокою пошаною Олесь Гончар.

P.S.

Прошу Вас повідомити мене про подальший розвиток подій.

Підпис.

Л и с т - в і д п о в і д ь **Б о г д а н у**
Ч о р н о м а з у
в і д І в а н а Г о н ч а р а

Вельмишановний і Дорогий Богдане!

Щойно одержав від Вас змістовного, пройнятого турботами за рідну культуру, листа за що Вам сердечно вдячний. Даю Вам простеньку відповідь.

Перш за все сердечно вдячний Вам за Ваше палке побажання що до мого здоров'я та творчих успіхів.

Дуже радий чути з Ваших уст, що Умань – це старовинне і багате своєю історією місто також підіймається на захист та відродження занедбаной та сплюндрованої нашої культури, вияв якої є наша чарівна мова, якої так мало чути навіть у Вашому місті.

З радістю я сприйняв новину про створення у Вас Товариства "Берегиня" та його благородну мету з відродження нашої української стихії в Умані та на Уманщині.

Побудова, чи точніше спорудження, величного монумента Коліївщині, якого б вершила кінна група, збагатила б місто Умань патріотичним духом та стала неабиякою значимістю для всієї України. Я зі своїм небожем Анатолієм Гончаром – талановитим скульптором палко взялися б за спорудження такого пам'ятника, проект якого був схвалений міністерством культури УРСР ще в кінці 60-х років. Та, на жаль, роки душевного геноциду все придушили і припинили. З мене зробили пугало і позбавили мене можливості здійснити свій задум та ініціативу поставити такий пам'ятник, який ще в дні ювілею Коліївщини 1967 року був запроєктований. Міністерство культури доручило наново проектувати пам'ятник молодому скульптору, моєму вихованцю Фуженку Анатолію з також молодим архітектором – родом з Умані.

Це трохпостатня скульптура вже без коней і без стели як проектував я.

Не знаю, в якому стані ця скульптура, але це стало мені на перешкоді здійснити свою мрію.

Звичайно, що Ваша могутня дія через Ваше Товариство "Берегиня" засобами підпису під закликком спорудження монументу по моєму проекту могло мати позитивну дію. Та не знаю, в якому стані, і на якій стадії знаходиться постановка нового пам'ятника, якого проектував скульптор Фуженко. Хоч правда є ще одне "іще", одне важливе місце, де намічається поставити пам'ятник Коліївщині – це "Холодний Яр", що недалеко с. Медведівки, але я хотів би, щоб такий пам'ятник, якого я запроєктував, був би таки в Умані.

Словом, все тепер залежить від уманчан. Їхнє останнє слово. А за мною не буде жодної затримки. І ще хотів Вас запитати, дорогий Богдане. Чи не готується ваша молодь до відродження наших славних традицій колядок і щедрівок?

В свій час, ще на початку 60-х років, мною була піднята необхідність відновити ці славні традиції. Майже ціле десятиліття побутували ці традиції. Увесь Київ звучав колядками та щедрівками та, на жаль, деяким невігласам це стало поперек горла і вони заборонили цю

красу, створену нашим народом за довгі віки його існування. Отже ці традиції, щоб то не стало, треба відновити і у вас в Умані.

Ось на цьому і все. Міцно обнімаю і цілую Вас. Ваш палкий прихильник Іван Гончар.

Київ 2.12.88 р.

Розділ 6

У к р а ї н с ь к а Г е л ь с і н с ь к а С п і л к а (У Г С)

Отже, з наведеного вище ми маємо уявлення про політичний клімат в кінці 80-х років минулого століття в Україні і на території Черкащини зокрема. Разом з тим ми розглянули ряд ознак, які свідчать про нездоланність прагнення до волі місцевого населення. Отож перейдемо до опису історії заснування Української Гельсінської Спілки в Центральній Україні, а саме: в Черкаській області.

Умови, які виникли в другій половині 80-х років внаслідок послаблення тоталітарного комуністичного режиму, призвели до нової хвилі активізації діяльності колишніх дисидентів. В середовищі керівного ядра колишніх політв'язнів було ухвалене рішення створювати осередки Української Гельсінської Спілки в кожній області. За задумом ініціаторів «угаєсівці» мали продовжувати поширювати політику Української Гельсінської Групи. Кураторство над Черкаською областю було доручено відомому колишньому політв'язню Миколі Горбалу, а через деякий час обов'язки куратора перебрав колишній політв'язень Олесь Сергієнко. Та спроби організувати в самих Черкасах дієвий осередок УГС були безрезультатними. Навіть тоді, коли до організаційної роботи підключилися Тетяна і Богдан Черномази ні М. Горбалу, ні Б. Черномазу знайти людей у Черкасах, які б підтримували позицію УГС і хотіли щось практично робити, не вдалося. Пізніше взявся допомогти у цьому теж колишній політв'язень, уродженець Черкащини Анатолій Лупиніс, але організації, як такої, все одно не було створено. Лупиніс знайшов в Черкасах одного прихильника УГС – дрібного підприємця Олексія Шевалдіна і разом з ним організував випуск нецензурованої газети, яка проіснувала недовго.

Ініціатором створення осередку УГС в Каневі був Володимир Петренко. Про те, що на Черкащині, зокрема в Умані, вже діє осередок УГС В. Петренко почув з передачі радіо «Свобода». Записавши домашній номер телефону М. Горбала, який повідомлявся у цій же передачі, він тут же зателефонував М. Горбалу і домовився про проведення установчих зборів в Черкасах. Відбувся цей захід десь у листопаді 1988 року. Уманська делегація на збори не потрапила, оскільки автобус, в якому їхали уманчани, поломився ще на виїзді і пересісти в інший уманчанам не вдалося (є підстави думати, що поломка сталася не випадково). Отже, збори були небагатолюдні. На них був присутній М. Горбаль, як представник центральних керівних органів, А. Лупиніс представляв Монастирищенський р-н Черкаської області. Місто Черкаси представляв дрібний підприємець Олексій Шевалдін. Слід визнати, що і після цих зборів поповнення УГС, як організації, на Черкащині відбувалося в'яло. Давалися взнаки уроки гіркого досвіду, здобутого місцевим населенням під час репресій та довготривалої ідеологічної обробки більшовицьким режимом. Люди остерігалися відкрито декларувати своє опозиційне ставлення до комуністичної влади. Ставало все зрозуміліше, що на Черкащині потрібно створювати проміжні організації, до яких би могли прилучитися люди більш ліберальних поглядів. Але в Умані таки вдалося досить швидко створити активно діючий осередок УГС. Головою осередку було обрано Ковергу Олександра Васильовича. Велику увагу діяльності УГС приділяла також Тетяна Черномаз.

УГС на Уманщині спільно з РУХом розпочала свою діяльність зі створення пункту, який за функціями відповідав англійському «Гайд Парку». Правда, в Умані таке місце дістало назву «Гайд-паркан», оскільки знаходилося в самому центрі міста біля високого паркану, яким був обгороджений довгобуд (нині офіс Укртелекому). Агітаційні пункти типу «Гайд-Парк» були винаходом львів'ян. У Львові такий пункт виник першим в Україні в самому центрі Львова, і називався «Клумба». Власне, за цим прикладом в Умані був організований такий пункт.

Назву йому придумала Т. Черномаз, і їй належить авторство перших організаційних заходів щодо проведення публічних дискусій, вивішування на паркані довгобуду агітаційно-пропагандистських плакатів самвидавчого характеру, поширення тоді ще не визнаної офіційною владою української символіки тощо. Передбачаючи в майбутньому можливе зацікавлення істориків чи краєзнавців текстами розвішуваних на початку 90-х років різних гасел та агітаційних летючок, вдалося зберегти тексти та малюнки майже всіх гасел та плакатів. «Гайд-паркан» проіснував шість років.

За прикладом уманчан були спроби організувати «Гайд-парк» в районних центрах Черкаської області – Христинівці і Жашкові, але не такі потужні, якщо їх порівняти з уманським «Гайд-парканом». У районному центрі Жашків завдяки старанням Федора Крамаренка і Володимира Шерстяка було організовано пункт, який успішно деякий час виконував функції «Гайд-Парку».

У 1988 році на святкуванні «Дня Києва» уманські опозиціонери нав'язали контакти з польською «Солідарністю». Невдовзі в Умань приїхало троє дівчат з Перемишля, з якими було домовлено про співробітництво з перемишлянським осередком «Солідарності». До Польщі з місією налагодження контактів вирушили Тетяна і Богдан Черномази. Поїздка вийшла вдалою. З Перемишля була вперше завезена література з історії українського національно-визвольного руху, релігійна література і, найголовніше, примітивний друкарський апарат для друкування летючок. Для того, щоб можна було без проблем перевезти друкарський апарат в Україну, поляки виготовили відповідні документи і оформили його як подарунок від Польського товариства істориків з Перемишля Уманському «Народознавчому товариству «Берегиня».

В політичній атмосфері, яка все більше і більше ставала напруженою, з'явилися ідеї масового створення громадських організацій: екологічного, релігійного, культурологічного спрямувань. Настала пора створення в Україні і політичних партій. В Умані виник партійний осередок першої в Україні політичної партії – Української Республіканської партії. Він був створений на базі осередку УГС. З появою УРП, УГС як структура, припинила свою діяльність УРП як партія, все голосніше заявляла про себе і почала суттєво впливати на політичний клімат регіону. Через кілька місяців після виникнення, УРП зуміла заснувати осередки практично у всіх районах Черкащини. В багатьох районах лідери опозиційних сил не відважувалися відкрито називати групи підконтрольних їм людей політичними організаціями, а обмежувалися декларуванням їх як культурологічних чи екологічних організацій. З часом у Черкаській області створюються два координаційні центри національно-демократичних сил. Один знаходився у Каневі. Його координатором був Володимир Петренко. А другий – в Умані, координований Тетяною і Богданом Черномазами. Богдан з ентузіазмом береться за творення первинних осередків Народного Руху України, а Тетяна концентрує свою діяльність в УРП [Див. Документи № 45-47]. В Умані, завдяки старанням Олександра Коверги і Тетяни Черномаз налагодився випуск ще однієї нецензурованої газети, яка випускалась під егідою УРП. Перші її номери вийшли у вигляді агіток невеликим тиражем і вивішувалися в людних місцях. Уманські «уерпісти» назвали газету «Тризуб».

Справами УРП в м. Умані постійно займався Олександр Коверга, а Богдан Черномаз, якого обрали головою Уманської Крайової організації РУХу, приділяв багато часу творенню інших, супутніх з Рухом і УРП структур. В Умані Народний Рух і УРП завжди діяли злагоджено, і спільно їм вдавалося досягти значних успіхів. Поза всяким сумнівом УРП на перших порах свого існування мала потужний потенціал, оскільки основу УРП складали колишні члени УГС. Всі публічні акції УРП Уманщини завжди проводилися спільно з Рухом. Однією з найбільш значних акцій була демонстрація солідарності з Литвою. Якраз тоді закінчилася невдачею спроба Кремля придушити танками мирну демонстрацію організовану «Саюдісом» у Вільнюсі. УРПісти Уманщини виготовили нагрудні плакати на литовській та українській мові з текстом підтримки литовських демократичних сил і цілий день демонстрували їх мешканцям Умані, проходячи вулицями міста невеликими групами [Див. стор. 299].

На всеукраїнському рівні у керівництва УРП виникла конкурентна боротьба з Рухом. Уманську організацію УРП розбіжності з Рухом на місцевому рівні не зачепили, але виникають інші складнощі, які призвели до зникнення УРП не тільки в Умані, але і у всій Черкаській області, а згодом і в усій Україні. У вищому керівництві УРП відбулися якісь незрозумілі речі з вибором пріоритетів діяльності. Керівництво УРП зробило цілий ряд помилок, і партія досить швидко знесилалась і поступово зникла з політичної арени.

Ми не будемо аналізувати, в чому полягала суть помилок керівництва УРП, лише зауважимо, що антиукраїнські сили (назвімо їх так), які плекав Кремль в Україні впродовж 350 років, отримавши перші поразки в кінці вісімдесятих років ХХ ст., потроху оговтувалися і обрали давню відому тактику активізації надійно законспірованої агентури, яка зуміла вклинитись в УРП на різних рівнях керівництва партії. Низка подій пов'язаних з причинами припинення діяльності УРП на Черкащині відображена в деяких документах, які збереглися в Умані. В зазначених документах можна оцінити сили, які були активізовані радянськими спецслужбами, щоб не допустити виникнення в Україні політичної партії правого спрямування. Деяку ясність у тодішню ситуацію, в якій народжувалася українська партія правого спрямування, лише у 2001 р. внесла газета «Антенa», але це сталося вже після того як УРП зникла з політичної арени України [27]. У статті йдеться про справи пізнішого періоду, а саме: 2001 року. На жаль, лише у 2001 році газета «Антенa» дала можливість зрозуміти, хто керував і хто був виконавцем механізму недопущення людей-патріотів до керівництва політичними чи громадськими організаціями правого спрямування і як у вирішальні моменти неправедними методами здійснювалася підміна їх особами з темним минулим, яке сягало корінням надр спецслужб СРСР. У згаданій статті є опис ряду інших малозрозумілих пересічному громадянину явищ і подій, але вони цілком зрозумілі тим людям, які мають досвід політичної боротьби і знають, якими методами можна дестабілізувати ситуацію всередині будь-якої небажаної для влади організації. УРП Черкащини, ступивши на шлях становлення, зіткнулася з цілим комплексом інспірованих труднощів і не витримала нерівної закулісної боротьби. Власне, атака на УРП Черкащини була лише складовою цілого комплексу закулісних дій спецслужб спрямованих на недопущення становлення яскравих національно-патріотичних організацій в Україні. У підсумку ми мусимо констатувати, що у Черкаській області УРП припинила існування, лише встигнувши виникнути і здобути авторитет як дієвий і перспективний осередок національно-демократичних правих сил.

Ми не ставимо собі за мету з'ясувати, хто персонально винен у тому, що патріотично налаштовані люди не зуміли піднятися на поверхню політичного життя регіону. Ми лише намагаємось показати особливості тодішньої ситуації і силу потуги тієї машини, колеса якої підім'яли не одну долю патріотично налаштованих людей. Свідченням цього стали обставини загибелі Володимира Івасюка, Алли Горської, Василя Симоненка.

Розділ 7

Н а р о д н и й Р у х У к р а ї н и з а п е р е б у д о в у (Н Р У)

1989-й – початок 90-х років в Україні. Як і в усьому СРСР політичне напруження наростає і відбувається поляризація політичних сил. Магнетично діяли на українське суспільство новини, які надходили з прибалтійських республік.

Світ дізнається, що в прибалтійських республіках створено Народні фронти. Естонський Народний фронт нараховував 60 тис. осіб, Латвійський – 115 тис., Литовський – 180 тис.

В Україні так же само наростала політична активізація широких верств населення. Виникли чітко виражені передумови для перетворення стихійного всенародного руху в організований з конкретною і загальноприйнятною назвою. З кожним днем ставало все зрозуміліше, що політичні процеси набирають незворотного характеру і рухом охоплені навіть найглухіші села України. Ідея спрямування народного руху в організаційні рамки з назвою «Народний фронт» мала перспективу розвитку, оскільки ступінь підтримки в середовищі широких верств українського населення був дуже високий, і люди були морально готові

сприйняти приклад Прибалтійських республік і назвати наростаючий визвольний рух «Народним фронтом».

Сучасні історики про цей період пишуть так: «ідея створення «Українського фронту» була актуальна і витала на рівні розмов». Відмітимо, що ідея назви «Народний фронт» чомусь не була підтримана в письменницьких колах, хоча члени Спілки Письменників України в той час проявили себе в якості лідерів всенародного Руху, який набирив сили поодиноким. Письменники чомусь не захотіли, щоб в назві руху національно-демократичних сил було присутнє слово «фронт». Проти слова «фронт» активно виступали Дмитро Павличко, Володимир Яворівський, Іван Драч. На їхню пропозицію всенародний рух було спочатку названо «Народний рух за перебудову», а через деякий час назву видозмінили на «Народний рух України», або просто «Рух».

Газета Спілки письменників України «Літературна Україна» майже у кожному номері містила актуальні статті, які заохочували читачів до політичної активності. Інформаційні матеріали, які поширювалися у ЗМІ про наростання політичної активності на всій території СРСР, спонукали до практичних дій широкі верстви громадськості і українську інтелігенцію, яка була поза сферами безпосереднього впливу Спілки Письменників України.

23-го листопада 1988 року по радіо «Свобода» прозвучало повідомлення, що у Вінниці два викладачі тодішнього Вінницького педагогічного інституту Володимир Мулява і Анатолій Сім'ячко, не узгоджуючи свої дії з київськими письменницькими колами, організували український Національний фронт. Ця новина стала відомою в Умані пізно увечері в день проведення у Вінниці установчих зборів Національного фронту. В той же вечір після короткої наради активістів «Народознавчого товариства «Берегиня» було вирішено відрядити у Вінницю Тетяну Черномаз для особистого контакту з ініціаторами «Національного фронту». Анатолія Сім'ячка в Умані знали вже давно, він в кінці шістдесятих на початку 70-х років викладав філософію в Уманському педагогічному інституті. Тетяна була знайома з ним із студентських років.

Увечері 24 листопада 1988 року в Умані в будинку по вул. Урицького, 73, кв. 30 вже обговорювали Статут Національного фронту, ухвалений напередодні на установчих зборах у Вінниці. На зібранні, де були присутні ініціатори створення «Народознавчого товариства «Берегиня» було прийняте рішення заснувати в Умані опорний пункт Національного фронту подібний до створеного у Вінниці.

Стихийне наростання політичної активності широких мас українського населення змушувало стихійних лідерів національно-демократичних сил інтенсивно вести пошуки методів боротьби за державну незалежність України. Пошуки велися не централізовано, а стихійно і в середовищах різних верств населення – серед студентства, військовослужбовців, робітництва тощо.

В кінці 80-х років політичні події нагромаджувались одна на одну, громадські та політичні організації різноманітного спрямування виникали і зникали. В Україні в середині 1989 року вже існувало близько 46 тисяч громадських організацій і об'єднань так званих «неформалів». Єдине, що можна було на той час стверджувати безпомилково, так це те, що в українському суспільстві активно відроджувалася соціальна база державницьких ідей.

26 березня 1989 року на мітингу у Львові вперше замайоріло жовто-синє знамено. Умань в цьому відношенні не надто відставала від Львова – жовто-синій прапор в Умані був вперше пронесений через площу ім. Леніна в центрі міста 7 листопада 1989 р., коли відбувався парад на честь жовтневого перевороту, який ще називають Жовтневою революцією. Ця подія була наслідком змін політичного клімату, змін, які визрівали в усій Україні. Період 1988-1989 рр. характерний тим, що в Україні відбулося зміщення рушійних політичних сил згори – донизу. На пленумі КПРС (у 1989 році) комуністи змушені були визнати, що КПРС не має наступальної політики, і її теоретичне забезпечення не витримує аргументованої критики.

Але повернемося до акції винесення на центральну площу міста Умані національного жовто-синього прапора.

Після успішного пронесення національних прапорів у Львові весною 1988 року уманчани почали думати, як це успішно зробити в Умані. План був продуманий до деталей і варто описати як саме він реалізовувався.

Десь у вересні-жовтні 1989 року родина Черномазів кілька разів їздила до Польщі з метою здійснення контактів з польськими первинними структурами організації «Солідарність». Також було завдання від В'ячеслава Черновола провести переговори на предмет співпраці з представником громади українців Польщі паном Мокрим, перемишлянським єпископом Греко-католицької церкви отцем Теодором Майковичем (мирське ім'я Федір), з Перемишлянською філією Історичного товариства Польщі. Також була зустріч з більш значною особою, яка входила в число прихильників «Солідарності» у польському Сеймі. Поїздки до Польщі в кінці 80-х років ХХ століття мали цілком визначену мету і заслуговують окремої публікації, але ми обмежимося описом подій, які більше наближені до тодішніх національно-демократичних процесів в Умані та на Черкащині.

З однієї із поїздок до Польщі родина Черномазів повинна була повернутись десь на початку листопада 1989 р. Перед поїздкою всі уманські «неформали» були попереджені, що Б. Черномаз повернеться в Умань не раніше 10 листопада, хоча в дійсності повернення було заплановане в ніч з 6 на 7-ме листопада. Оскільки урочистості і святковий парад завжди відбувалися 7-го листопада, то всій організації «неформалів» Уманщини було запропоновано не проводити в цей день ніяких акцій, а зібратися найбільш енергійним активістам перед початком параду у квартирі Черномазів, мовляв, для того, щоб після параду піти до пам'ятника Т. Шевченку і організовано покласти квіти. Запасний ключ від квартири був залишений на відповідальність комусь з членів РУХу. Кількість людей, які мали прийти до Черномазів, була визначена заздалегідь. Їх було більше 20-ти осіб. У квартирі вже були приготовані національні прапори, відповідні транспаранти. Зміст припасених транспортів був такий: «Повага до мови – повага до народу», «За свободу і незалежність» тощо. Отож, коли перед початком параду 7-го листопада у хаті Черномазів почали збиратися члени РУХу, то виявилось, що Б. Черномаз вже чекав їх вдома і не дозволяв нікому самовільно виходити з квартири. Це було зроблено, як застережний захід, щоб не відбувся передчасний витік інформації про те, що Черномаз є в Умані і «неформали» готуються до якоїсь акції пов'язаної з 7-им листопада. До цього слід додати, що керівному ядру «неформалів» було відомо, що агентура спецслужб в середовищі національно-демократичних сил була. Про її наявність знало дуже обмежене коло осіб. Агентам було рекомендовано працювати і далі наче ніхто нічого про них не знає, але повідомляти, що саме найбільше цікавить кураторів агентури, і по можливості показувати тексти з інформацією, яка призначалася для кураторів зі спецслужб. А діяльність «неформалів» цікавила не одну організацію. Перелічимо їх: а) «особливий відділ» місцевого гарнізону, (інформацію збирав сам начальник особливого відділу); б) само собою зрозуміло, що пунктуально збирав інформацію начальник місцевого КДБ і ще один «молодший» за званням опер-кадебіст; в) місцевий комітет КПУ теж збирав інформацію про «неформалів» через своїх, так званих у їхніх колах – «позаштатних інформаторів». Питання, якими в той час найбільше цікавились спецслужби, можна узагальнити і виділити головніші. Найбільше їх цікавило, хто в опозиційних організаціях генерує нові ідеї, хто є автором гасел, малюнків і текстів наочної агітації, яку уманські «неформали» розвішували на огорожі довгобуду Укртелекому «Гайд-паркані» в центрі Умані. Також предметом постійного зацікавлення «спецушників» були джерела фінансового забезпечення «неформалів», а пізніше, коли виникла організація Руху, то КДБ і міськом КПУ цікавились засобами виготовлення агітаційної продукції, друкарськими можливостями місцевих рухівців, поїздками в інші міста, метою поїздок та їх результативністю, з якими особами в інших містах Богдан Черномаз підтримує постійний чи епізодичний зв'язок, чи не буває в середовищі керівного ядра «неформалів» розмов про зброю тощо.

Та продовжимо мову про перше пронесення в Умані жовто-синього прапора площею Леніна під час святкового параду 7-го листопада 1989 року.

Коли почався парад, і всі члени організації, які повинні були прийти, з'явилися, то Б. Черномаз спочатку сам вийшов з дому і з'ясував, у якому місці найзручніше вклинитись в

колону учасників параду і пронести прапори і транспаранти через центр міста на очах максимальної кількості глядачів. Місце було обране на перехресті вулиці ім. Горького і вул. Леніна за сотню-дві метрів від трибуни. Тоді всі рухівці оснастилися згорнутими прапорами і транспарантами, і один за одним швидко ходою підійшли до визначеного місця, яке було зручним для самовільного формування рядів учасників параду. На той випадок, коли б міліціонери спохватилися і видерли з рук у рухівців прапори і транспаранти, збоку йшли два хлопчики років по 10 і несли в руках складені телескопічні вудлища, а за пазухами складені запасні прапори. Їм було доручено спостерігати за подіями і, якщо б міліціонери забрали прапори, то вони мали швидко передати запасні замість відібраних. Все вийшло як по-писаному. Тільки-но розгорнули в колоні прапори, міліція накинулась і повиديرала з рук рухівців прапори і транспаранти. Поки міліціонери раділи відібраним трофеям, діти тут же передали запасні. «Неформали» пішли далі, а вже перед самою трибуною міліція не наважилась ганятися за рухівцями і жовто-сині прапори успішно були пронесені через всю площу в центрі міста.

На цьому пригоди рухівців у цей день не закінчилися, бо вони вирішили після параду прийти до пам'ятника Т. Шевченку і там зробити невеличкі збори, щоб обговорити подію першого прилюдного винесення національного прапора, яка трапилась кілька хвилин тому.

Збори почалися із співу пісень на слова Тараса Шевченка. Тут же з'явився наряд міліції і, після невдалих спроб спровокувати конфлікт, міліціанти забрали чотирьох чоловіків-активістів, просто, без видимої на те причини. Усім чотирьом міліціонери демонстративно заламали руки за спину і повели в камери попереднього ув'язнення. Опинившись серед затриманих, Б. Чорномаз не зауважив скількох «рухівців» посаджено в ізолятор. Для того, щоб це з'ясувати, він почав на весь голос співати пісню «Чомусь в лузі червона калина похилилася...». Спів підхопили рухівці, які були в інших камерах. Якусь мить співали лише рухівці, але потім пісня мабуть сподобалась іншим в'язням ізолятора, і через кілька хвилин весь ізолятор співав «Червону калину». А перед входом у відділення міліції співала юрба. Старалися на весь голос співати навіть ті, хто не знав ні слів, ні мелодії. Просто кричали в такт мелодії пісні. Закінчилося тим, що всіх рухівців через кілька годин, аби не допустити бунту в КПЗ, випустили з міліції з направленням в суд.

Процес судочинства над рухівцями відбувався в закритому режимі за закритими дверима. Коли розпочався суд, то на повідомлення секретаря суду: «встати, суд іде», Б. Чорномаз продовжував сидіти. Суддя ввічливо дав йому зауваження, пояснивши, що, коли секретар суду каже: «суд іде» – то з поваги до суду треба вставати. На це Б. Чорномаз так же ввічливо пояснив, що дозволить собі не поважати суд, який порушує законодавство, оскільки суд повинен бути відкритим і всіх бажаючих бути присутніми на засіданні суду треба пустити в зал. Суддя змирився із «сидінням» Чорномаза і оштрафував його на 300 крб. «за порушення громадського порядку». Факт оштрафування знову ж таки було використано в пропагандистських цілях. Бо на другий день після виголошення рішення суду в центрі міста з'явилися «неформали» з великим плакатом, на якому було написано: «Тут йде збір коштів на штраф Б. Чорномазу за організацію пронесення жовто-синіх прапорів під час параду 7-го листопада». Крім цього плаката почали з'являтися і інші, на яких були зображені карикатури на правоохоронні органи, суд, владу тощо. Відповідну суму для оплати штрафу було зібрано протягом кількох годин і заплачено з допискою: «Від громадськості міста Умані на оплату штрафу присудженого Б. Чорномазу за пронесення українського національного прапора під час параду 7 листопада 1989 року.»

У 1989 році організується Народний Рух України за перебудову, який зразу ж дістав в народі назву просто Рух. Задум організаторів НРУ полягав у тому, що Оргкомітет планував створення первинних організацій НРУ в регіонах України самоініціативно. І на Установчий з'їзд зборами первинних організацій були демократично і легітимно обрані делегати, які на Установчому з'їзді представляли рухівців з усієї України. Оргкомітет з підготовки з'їзду розпочав роботу ще задовго до з'їзду і для проведення заходів організаційного і навіть бюрократичного характеру із забезпечення роботи з'їзду з Умані було делеговано ряд осіб (Див. док. № 17). Відповідальними особами, які були уповноважені Оргкомітетом для

організації і проведення зборів первинних організацій НРУ у Черкаській області, було призначено – Черномаза Богдана з Умані і письменницю Тараненко Людмилу з Черкас. Оргкомітет заздалегідь визначив квоту делегатів від кожної області України. Квота не була однаковою для всіх областей України. Але, згідно визначених Оргкомітетом умов, квота не повинна була бути перевищеною (див додаток). Оскільки в Умані вже була створена первинна організація, то з Умані делегація була у складі 11 осіб.

На час створення в Умані Руху як організації, виникла ідея започаткувати випуск першої на Черкащині нецензурованої газети «Червона калина». Випуск першого номера газети планувався на час проведення Установчого з'їзду НРУ, але виникли труднощі з друком і це здійснити не вдалося. Проблема полягала в тому, що в Україні жодна друкарня не бралася за видрук газети. Після марних пошуків друкарні стало зрозуміло, що в Україні друкарні, яка б погодилася надрукувати газету опозиційного до існуючої влади спрямування, не знайти. Проблему вдалося вирішити на Установчому з'їзді Руху.

Під час установчого з'їзду Б. Черномаз познайомився з гостем з'їзду, представником української діаспори в Литві – Василем Капканом. Під час розмови виявилось, що В. Капкан родом з с. Івангорода Христинівського району Черкаської області. Познайомившись з проблемами уманського осередку Руху, він обіцяв допомогти. Допомога полягала в тому, що комусь з Умані треба було їхати в Литву з макетом газети, і там за сприяння В. Капкана за невеликі гроші газету можна було надрукувати на друкарській базі литовських опозиційних сил «Саюдіс». Таким чином, пройшовши шлях «Умань-Вільнюс-Умань», перша уманська нецензурована газета «Червона калина» вийшла у жовтні 1989 року. У першому номері газети було вміщено «Звернення Уманської регіональної організації Народного Руху України за перебудову до громадян міста Умані і району», «Відкритий лист до Уманського районного і міського комітетів Компартії та виконавчих комітетів районної та міської Рад та до всіх комуністів і безпартійних Уманщини» та інші нецензуровані матеріали.

На Установчі збори РУХу прибуло 1109 делегатів, а чисельність членів Руху в Україні на той час становила близько 280 тисяч.

Рух став організацією, яка зуміла об'єднати в боротьбі з компартійною олігархією різноманітні політичні сили. Творення Руху до Установчого з'їзду відбувалося, як процес об'єднання вже існуючих первинних організацій та залучення окремих громадян до єдиної організації на засадах Програми Народного Руху України.

За часів безмежної влади КПРС Народний Рух України розраховував залучити до патріотичної діяльності демократичні елементи тієї ж таки комуністичної партії. На той час було дуже важливо залучити до опозиційної діяльності національно орієнтованих комуністів, які хотіли демократичних перетворень в суспільстві та компартії. Такі випадки справді були, але поодинокі.

На Першому з'їзді НРУ з 1109 делегатів 228 були комуністами, які входили водночас і до «Меморіалу», і до Товариства української мови, і до екологічних об'єднань тощо.

За національним складом делегатів з'їзду переважали українці – 944 делегати. Решту становили інші національності – росіяни, євреї, білоруси, поляки та інші.

Гіркий досвід перебування України у складі тоталітарної імперії безумовно вплинув на тактичні міркування організаторів щодо прийняття установчим з'їздом підсумкових документів, тобто на їх зміст і характер. Навіть щодо самої назви організації на Установчому з'їзді були дискусії і назва НРУ була ухвалена з обережним додатком – «Народний Рух України за перебудову». На зборах була прийнята теж «обережна» вимога федеративного устрою СРСР на засадах нових демократичних угод. Комуністична влада та офіційна преса навіть таку м'яку вимогу оцінили, як прояв крайнього українського націоналізму.

З питань прав людини і нації, соціального розвитку, державної мови, духовної культури документи Установчого з'їзду відображали більш рішучу позицію і були радикальними та послідовними і витримали перевірку часом.

Ухвалення на Установчому з'їзді «обережних» рішень було продиктоване конкретними передумовами, при цьому слід зазначити, що у членів Оргкомітету з підготовки Установчого з'їзду стосовно ставлення до ідеології КПРС була головна основоположна мета – ніякої

лібералізації у стосунках з ідеологією КПРС. Рухівці вважали, що компартію слід остаточно позбавити влади і її ідеологію судити міжнародним судом. Вони свято були переконані в тому, що Україна повинна стати самостійною державою, а український народ має жити вільно і заможно.

Рік після Перших Зборів довів, що КПРС прагне зберегти монополію на владу і ділити її ні в ким не збирається. Партійна олігархія не допускала демократичних перетворень. Слід зазначити, що спроби створити в КПУ демплатформу були придушені досить жорстко. Своєю позицією ЦК і політбюро КПРС наочно переконали, що КПРС – це російська унітарна структура, яка не терпить будь-якого відхилення від парадигм накреслених кремлівським політбюро, в тому числі і поділу на фракції. Оскільки ми ведемо мову про Уманщину, то як ілюстрацію загальноукраїнських настроїв і подій, які відображали ці настрої, доречно згадати Руденка Миколу Вавиловича. Його біографія була типова, як для партійного номенклатурника. В КПРС М. Руденко поступив, коли йому був 21 рік, у 1960 році. Працював спочатку зоотехніком, а з 1964 року – на керівних посадах колгоспно-господарської комуністичної системи. У 1972 р. закінчив Вищу партійну школу при ЦК КПРС. З 1983 року – перший заступник голови райвиконкому, був головою ради РАПО. З вересня 1985 року – перший секретар Уманського райкому Компартії України. А далі обирається членом Черкаського обкому КПУ, членом бюро Уманського райкому, депутатом Уманської районної Ради, членом виконкому райради. У 1990 році балотувався кандидатом в народні депутати Верховної ради УРСР по Уманському округу. Незважаючи на такий «вірнопідданий» життєвий шлях, Микола Руденко спромігся на надзвичайно мужній крок – зробивши відповідну заяву в районній газеті, він демонстративно вийшов з комуністичної партії. В багатьох членів КПУ настрої були такі ж як і в М. Руденка, але охочих демонстративно вийти з лав КПУ більше не було. Партійна номенклатура, яка і далі перебувала на керівних посадах, сприйняла поведінку М. Руденка як тяжку образу. Як наслідок Руденко кілька років був безробітним. Сьогодні ми не знаємо як розцінюють вчинок М. Руденка його рідня і близькі друзі, але вони мусять прийняти те, що М. Руденко вже вписав в позитивному сенсі своє прізвище в історію Уманщини назавжди.

Намагання Руху вести з КПУ та КПРС діалог наштовхнулись на жорстку протидію. КПУ-КПРС розгорнули інтенсивну ідеологічну та організаційну боротьбу з «проявами буржуазного націоналізму». Головне вістря цієї боротьби було спрямоване проти Руху. Газети, як місцеві, так і республіканські, зарясніли статтями, в яких або прямо, або опосередковано вказувалося на те, що Рух – це ворожа організація, і його лідери живуть на гроші, отримувані з-за кордону (Див. стор. 188). Наслідком цієї ідеологічної боротьби стала радикалізація позиції Руху і приплив нових членів в організацію. Особливо це стало помітно на рівні областей. Така ситуація знайшла своє відображення в документах Других Всеукраїнських Зборів Руху.

Організація Руху Уманщини досить швидко обросла активними патріотично налаштованими людьми, які намагалися скромною щоденною працею в ім'я незалежної Української держави робити посильний внесок у становлення України як самостійної держави.

Вважаємо за доцільне згадати імена найактивніших членів і прихильників РУХУ Уманської міської організації і кількома словами охарактеризувати їхню діяльність. Це Сиротюк Леонід Іванович, який, будучи шкільним вчителем, виховував у своїх учнів почуття патріотизму і гідності. Його вихованці завжди відчували поряд із собою старшого товариша, якому небайдужа доля України, доля української молоді. В яких би школах йому не доводилося працювати, він завжди організовував учнів в організації "козачат", закладав в їхню свідомість ази громадянської позиції, любов до України.

Відзначився своєю громадянською позицією уманчанин кандидат технічних наук Пахотін Костянтин Костянтинович – викладач Уманського державного педуніверситету. Пахотін – росіянин і на хвилі демократичних перетворень на початку 90-х років чи не першим в Умані перейшов з російської на українську мову викладання. Коли Уманська організація Руху ухвалила рішення взяти участь у проведенні "ланцюга єднання", який проводився 21 січня 1990 року, він зі своєї ініціативи виявив бажання взяти участь у цій масовій акції. Більше

того, він зумів заїтувати до участі у "ланцюгу єднання" ще з півсотні студентів і вирушив з ними до Києва на відрізок шляху, який був виділений Уманській організації Руху.

Правда, його позиція не залишилася безкарною. Після повернення з поїздки з ініціативи ректорату "демократичним" методом К. Пахотіна і його дружини, яка теж працювала в Уманському педінституті (тоді цей заклад мав статус інституту) в один день звільнили з роботи. Ситуацію обговорили на засіданні проводу уманського руху і ухвалили організувати захист Пахотіних і добитися поновлення їх на роботі. Ми не будемо деталізувати всіх подробиць вибудовування захисту, бо доведеться називати в непривабливому вигляді прізвища багатьох наших сучасників, але в даному випадку ми вважаємо, що задокументувати потрібно не непривабливу поведінку окремих людей, а громадянську позицію і мужній вчинок К. Пахотіна.

Окремо треба відзначити участь у державотворчих процесах, в часі розпаду СРСР, старшого покоління, яке вже мало досвід боротьби з тоталітаризмом. Це були комбатанти, які колись із зброєю в руках намагалися відстояти самостійність України.

Суттєву допомогу організації Руху постійно надавав Донат Кириленко. У 1991 р. були періоди особливої завантаженості активістів Руху громадсько-політичною роботою. Кожен мав перелік завдань, які треба було виконувати. В переліку завдань Доната Кириленка була доставка щойно надрукованої рухівської газети "Червона калина" з друкарень, що знаходились часто у віддалених від Умані містах. Донат Кириленко був одним з найнадійніших посланців. Постійну моральну підтримку рухівці завжди відчували від дружини Доната – колишньої підпільниці Ганни Пилипівни. Завжди були в полі зору уманських рухівців Іван Семенович Боришкевич, досі не реабілітований "за збройний напад на приміщення, в якому розташовувався штаб НКВС в одному із сіл Львівщини" і його дружина, колишня учасниця боротьби за державну самостійність України, Марія Сергіївна Тютюнник із села Теуча Уманського р-ну Черкаської області. Ніколи не був осторонь процесів відродження національної ідеї на Уманщині колишній член підпілля ОУН Уманщини Сухина Матвій Кирилович, виходець із с. Оксанина Уманського р-ну.

На початку 90-х років в Уманському гарнізоні активно діяла Спілка українських офіцерів і її керівництво часто запрошувало колишніх вояків УПА відвідувати військові підрозділи і розповідати солдатам історію Українського війська. Зазвичай військові частини відвідували четверо: колишні вояки УПА – Андрій Мокійович Федорчак, Микола Кир'янович Прищепка, М. Яковина та історик Богдан Данилович Черномаз. Зустрічі завжди закінчувалися зацікавленим спілкуванням, бо, ні офіцери, ні солдати і не мріяли, що коли-небудь матимуть можливість поспілкуватися з вояками УПА.

У вибудовуванні стратегії і тактики діяльності Руху Уманщини і інших громадських організацій національно-патріотичного спрямування значне місце і роль відігравав інтелектуальний потенціал людей, патріотів України з вищою освітою і з науковими ступенями. Активно співпрацювали з Народознавчим товариством "Берегиня" та організацією Руху викладачка Уманського педінституту, кандидат філологічних наук Наталя Непийвода, кандидат технічних наук Костянтин Пахотін, професор сільськогосподарського інституту Василь Іванович Білоус, професор Степан Власюк, професор Мойсейченко Володимир Федорович, кандидат історичних наук Степан Пахольчук, мистецтвознавець і, чи не найкращий знавець історії Умані та парку "Софіївка", Лариса Цимбровська, головний садівничий парку "Софіївка" Віктор Гарбуз, його дружина Ельза Шилобрит, Антін Дерманській та ряд інших. Постійними порадиниками і консультантами для керівництва національно-патріотичних організацій була родина Кононенків, Володимир Павлович і Людмила Василівна. Активну участь в національно-визвольному русі 90-х брав участь їхній син Кононенко Сергій, нині відомий політолог-міжнародник.

Проявили свою високу громадянську позицію ще багато уманчан. Це самодіяльний поет Артеменко Павло Климович, Луганцев Олексій Гнатович – теж поет і колишній політв'язень, Пилип Вовк – поет і талановитий графік, Вічкань Василь Йосипович, який майже на кожних зборах членів організації Руху зігрівав уманських патріотів своїми віршами.

Неперевершеним дотепником поетичного слова був Тульчинський Віктор. Своєрідною візиткою уманського Руху був Михайло Дулов, який своїм самовідданим патріотизмом, оптимізмом, могутньою поставою і гучним голосом магічно впливав на співбесідників.

Славу невтомного дискусанта "Гайдпаркану" і безвідмовного водія старенького автомобіля залишить після себе Уманець Григорій Єрофійович.

Чим могла, завжди допомогала гурту уманських націонал-патріотів, родини Шарапанюків, Бондарів, Кочубеїв, Нечаїв, Іван Фещенко, Валерій Сидоренко, Василь Кваша та інші.

Нижче подаємо статтю члена Уманської організації НРУ, відомого природолюбця і краєзнавця, колишнього головного садівничого парку "Софіївка" Гарбуза Віктора Федоровича (нині покійний).

Хто захистить старовинний парк?

"ТРЕТЄ ГВАЛТУВАННЯ "СОФІЙКИ"...

Віктор Федорович Гарбуз, колишній головний садівничий Національного дендропарку "Софіївка" НАН України.

За роки Радянської влади Україна втратила близько 600 парків. Багато з них були просто знищені, інші нині в жалюгідному стані.

Не обминули всілякі біди й уманську "Софіївку". В 1930 році тут взяли споруджувати будинок відпочинку ВЦРПС, який з часом мав стати санаторієм. Вирубали частину насаджень, підготували два будівельних майданчики завезли матеріали. На щастя, доля "змилосердилась" над парком: в краю появилася малярійний комар, хвороба почала свій рахунок і будівництво закрили.

Німецька окупація додала гірких проблем, парк був занедбаний до останньої межі. Хоча, як не дивно, в 1942 році були заново перекриті і засклені оранжереї. Найгірше почалося після війни. З тієї причини, що у 20-ті роки парку з чиеїсь недоброї руки причепили назву "дендрологічний". З нього і почалися далекосяжні наслідки. Парадокс у тому, що інтродукція та акліматизація рослин, за яку тут взялися, самі по собі заняття потрібні й цікаві, але біда та, що при цьому нехтується мистецька сутність "Софіївки", її неповторність як романтичного парку. Це відверта і безповоротна стильова руйнація, і зараз вона входить в свою заключну стадію.

Протягом останніх 10 років за директорування І.С.Косенка, нині кандидата біологічних (не мистецьких) наук, парк тнамагаються утвердити як майбутній науковий центр з дендрології (бо що візьмеш з культури).

Особливо сильного, нищівного удару парку завдано в перед- та післявоєнні роки "Софіївки".

Не враховуючи рекомендацій професора з питань мистецтва пана Майдецького з Польської академії наук, тонкого знавця паркових ландшафтів, партерну частину "Софіївки" від оранжерей сільгоспакадемії стилістично підмінили і тепер вона просто випадає з сутності парку.

Збудований (не кажу "відновлений") об'єкт "Грибок" більше нагадує грибок на дитячому майданчику з пісочницями. Це абсолютно чуже тіло парку. Реконструйоване Мертве озеро. За авторським задумом воно відображає таємничість і страх перед підземним царством, всім потойбічним. Тепер же озеро гостинно і упокорено "припрошує" квітковими вазами і тесаними камінними берегами у розвінчане підземне царство.

Практично перекреслена історична передпаркова зона по вулиці Садовій. Сучасний міст, зроблений із стандартних конструкцій, розчохнув площу, втиснувши ХХ століття у ХVІІІ, принизив вхідну частину парку з її декоративною огорожею та сторожовими баштами. Сама припаркова площа оновлена в стилі, що не має нічого спільного з парком. Штучний ландшафт різко дисонує з при родними романтичними пейзажами, протистоїть їх внутрішньому змісту.

Потворні залізні сходи, що ведуть нагору, асоціюються з цвинтарною огорожею. А на пагорбі появилася справжнісінький архітектурний монстр – "Будинок творчості вчених".

Професор Майдецький, про якого я згадував, побачивши таке "творіння", взявся за голову і сказав: "То є третє гвалтування "Софіївки".

Найприкріше те, що заради оцього так званого "Будинку творчості" у спішному порядку розриваються історичні паркові композиції на Малій Швейцарії, Грибку, по верхній частині Грекової балки – іде повна їх трансформація для ув'язки з будирком-монстром.

Не передбачуване майбутнє обіцяє парку і нещодавно збудований триповерховий корпус, де має розгорнутись науковоздослідний інститут дендрології. На перший погляд – висока наука, але чому ніхто не задумується над тим, що це приведе до повної зміни статусу "Софіївки" з мистецького на науковий. Повною втратою її мистецької сутності.

Останній місяць йде покваллива злочинно непрофесійна вирубка цілих ділянок насаджень дерев 50-100-річного віку -- все це в плані ув'язки "Будинку творчості" з парком, його вхідною зоною і на середні перспективи. Вирубується весь підлісок, внаслідок чого втрачається ефект загадкової, романтичної атмосфери, його природності. "Софіївку" при цьому ще й позбавляють птаства, пташиної музики.

Хочу запитати: доки молох некомпетентності, безвідповідальності продовжуватиме свою руйнівну дію над пам'ятниками нашої культури, над мистецькими святинями? Як колишній головний садівничий парку не можу мовчати про це. Готовий відповідати за кожне своє слово.

Але хто ж захистить "Софіївку"?!

Газета "Черкаський край", 17 квітня 1998 рік.

Окремого розгляду потребує питання відродження релігійності регіону Уманщини. На звільненій від атеїзму Україні на початку 90-х років розпочалась жорстка міжконфесійна боротьба. Московський патріархат з допомогою влади намагався посісти домінуючу позицію. Національно-демократичні організації Умані вимагали, щоб влада віддала відібрані ще за часів панування радянської влади церкви. Уманські націонал-патріоти зуміли відвоювати у влади приміщення однієї з них – Свято-Троїцької, яка увійшла в підпорядкування Київського Патріархату. На сторінках пропонованої праці, ми не маємо наміру пояснювати, яка різниця між цими двома Православними конфесіями, але зазначимо, що віруючі, які сповідують крім Православ'я і українську національну ідею, мають куди піти зі своїми духовними потребами. У Свято-Троїцькій церкві Київського Патріархату Літургія відправляється завжди на українській мові. Богослужіння закінчується Українським Духовним Гімном. Священик Благочинний Протоієрей Олександр (в миру Гринько) зберігає традиції Української Православної Церкви і у своїх проповідях виховує у прихожан, крім християнської любові до ближнього, високу любов до рідної землі.

Якщо узагальнювати текст пропонованої праці, то може скластися враження, що центр політичного життя в кінці ХХ ст. в Уманському районі стабільно зосереджувався в самій Умані. Такий висновок можна вважати вірним тільки до певної міри, бо мусимо визнати, що регіон Уманщини має багатющі традиції вільнолюбства, про що яскраво свідчать події козацької доби, Коліївщини, а в 20-х роках ХХ століття на Уманщині зародилось Вільне козацтво, тут же у 40-х роках вільно рейдували підрозділи Української повстанської Армії на чолі з командирами "Сталевим", "Шумом", "Чорнотою", "Саблюком" та іншими ватажками. У формуванні цих традицій брало активну участь місцеве селянство.

Після поразки Національно-демократичної революції у 1921 році більшовики доклали величезних зусиль, щоб регіон Уманщини позбавити можливості опору. Попри втрати в громадянській війні, на Сибір були вислані заможні селяни як соціально небезпечний для більшовиків елемент. Біля половини мешканців регіону була виморена голодом у 1932-33 рр. Вціліле населення у 1937-38 рр. більшовики добивали масовими репресіями. А в 1941 році всіх дорослих чоловіків, які були здатні носити зброю, було мобілізовано на війну за законами воєнного часу. В разі ухилання від мобілізації "несвідомого" чекав розстріл. Післявоєнний період Уманщина розпочала морально і фізично знищеною.

В таких умовах дух вільнолюбства відроджувався на Уманщині дуже важко, і, особливо, як бачимо, в селах. Результати "виховання" селянства Уманщини репресіями, розстрілами і голодоморами далися взнаки.

Тим більше, що нищення українського села як носія національної ідентичності продовжувалось і в післявоєнний період: обмеження в громадянських правах (селянам довгий час не видавали паспорти, що не давало їм можливості вільно пересуватись чи змінювати місце проживання), оплата селянської праці і пенсії сільських мешканців були мізерними в порівнянні з городянами. Продовжується така політика і в нинішні часи – змінився тільки її вектор спрямування: не вдалося знищити село до щенту до проголошення незалежності України, то вирішили знищити сільськогосподарську галузь народного господарства взагалі. Знищене тваринництво, розвалена цукропереробна галузь, масове безробіття.

Перелік можна було б продовжувати, але наведемо ще тільки один факт: закупівельна ціна на 1л молока менша аніж вартість 1л газованої води.

Тож у післявоєнний період селяни всі свої зусилля спрямували на фізичне виживання, лише одиниці стали до боротьби проти нищення села, а з ним і України по великому рахунку. Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що із здобуттям Україною незалежності влада не змінилася, а, отже, і її політика, зокрема і щодо села. Змінилася тільки назва держави і масштаби її пограбування включно з українським народом. Саме вищеперелічені обставини підкреслюють значення і героїзм тих небагатьох селян, які піднялися на нерівну боротьбу.

Безумовно, є велика небезпека когось не згадати через давність подій, але найбільш активних учасників процесів відродження України в кінці 80-х – початку 90-х років минулого століття ми згадаємо.

Почнемо з жительки села Бабанка Уманського району директорки Бабанської загальноосвітньої школи Ольги Іванівни Бойван. Для того, щоб зрозуміти значення діяльності цих мужніх українських героїв, ми опишемо загальні риси ситуації, яка була в селах Уманщини під кінець ХХ ст.

Колись, у давнину, село Бабанка було містечком і в період існування Козацької держави мало значення важливого адміністративно-територіального центру – сотенного міста Уманського полку. Напевне ця обставина мала значення і в пізнішу епоху – колгоспної дійсності, бо на Бабанку з її вільнолюбством чинився особливо жорстокий тиск. Комуністична партія з особливою увагою дбала за відданість комуністичній ідеї місцевої партійної організації, підготовуючи комуністичних вождиків дрібними пільгами та даючи їм можливість побути при важелях сільської влади.

До кінця 40-х років ХХ ст. в Бабанці було винищено майже стовідсотково все доросле населення чоловічої статі. Нам вдалося встановити імена та прізвища лише частини знищених більшовиками бабанчан у 1937-38 рр. За ці два роки було розстріляно кілька сотень мешканців села. Дані про загальну кількість знищених селян знайти можна, але для цього потрібно мати можливість працювати в архівах колишніх радянських спецслужб. В нинішніх умовах економічної кризи це здійснити поки що неможливо. На сьогоднішній день ми маємо лише список знищених комуністичною владою бабанчан, яких після того як порозстрілювали або згноїли в Сибіру визнали "несправедливо осуджонними" і реабілітували (на папері), хоча їм ця реабілітація вже була непотрібна. Таких бабанчан у нашому списку 170 осіб. Якщо до цього списку додати ще список "не реабілітованих", про кількість яких ми можемо лише здогадуватись, а потім до отриманої суми додати ще 359 нещасних, які загинули під час Другої світової війни на передовій лінії фронту від німецьких куль та під дулами заградотрядів, а потім ще більше 1000 виморених голодом, то матимемо більш-менш повну картину невтішної демографічної ситуації не тільки в Бабанці, а взагалі в українському селі. В обезлюднених селах залишались лише жінки, діти та літні люди і ще ті, які швидко переорієнтувалися з гордого українського селянина-козака на комуніста-холуя, що за дрібні пільги і право трошки побути при владі і виконували роль вірних васалів по суті колоніальної комуністичної влади.

Ось така ситуація була в українському селі напередодні проголошення незалежності України в кінці 80-х на початку 90-х років минулого століття. Описані умови лише підкреслюють героїзм тих небагатьох мужніх сільських мешканців, які стали на поєдинок з могутньою панівною системою.

Отож, продовжимо розмову про пані Ольгу Бойван та інших жителів сіл Уманщини, які відважилися в тодішній задушливій атмосфері відстоювати ідею державної незалежності України.

Бойван (Абрамчук) Ольга Іванівна, народилася 14 серпня 1951 р в селі Шляхова Бершадського р-ну Вінницької області в родині селян.

Батько, Абрамчук Іван Миронович учасник Великої Вітчизняної війни все життя працював в колгоспі.

Мати, Абрамчук Катерина Федорівна мала шестеро дітей. Колгоспниця.

Бойван О. І. закінчила Вінницький педагогічний інститут в 1973 р. За фахом учитель англійської мови.

З 1973 р по 1980 р. – учитель англійської мови в школі села Велика Кісниця Вінницької області на батьківщині чоловіка Бойвана Валентина Степановича.

З 1980 р. по 1984 р. – учитель англійської мови в школі села Тернівка Вінницької області.

З 1984 р. по 2000 р. – учитель англійської мови в школі села Бабанка Черкаської області. 10 років працювала директором Бабанської загальноосвітньої школи.

Виховала двох синів – Івана та Валентина.

Померла 04.06.2000 р. після важкої хвороби, похована на батьківщині в с Шляхова.

З початком демократичних процесів в Україні, Ольга Іванівна Бойван одразу в них включилась. Бойван у Бабанці не була одинокою. Її постійно підтримували лікарка Сальнікова Людмила Анатоліївна, колеги в школі, односельчани, українська патріотка Скаковська Віра Іванівна.

В. Скаковська була редактором і видавцем в одній особі газети «Листівка-ластівка», яку вона видрукувала на друкарській машинці і розповсюджувала серед мешканців свого села. Була спроба припинити політичну активність В. Скаковської апробованим методом – терактом. До методів терору противники державної незалежності України у 90-х роках вдавались не один раз. Першим на Черкащині «невстановлені особи» по звірячому побили Анатолія Лупиноса, був бандитський напад на Станіслава Кравчука, була спроба навмисного наїзду автомобіля на журналістку Валентину Васильченко, ножовим ударом в груди «невстановлена особа» намагалася припинити діяльність В. Скаковської, від руки «невстановленого» вбивці загинув на Черкащині талановитий журналіст Грушецький.

Поява у селі сміливих прихильників національно-патріотичних перетворень і утворення навколо них осередку однодумців, патріотів України викликали активізацію місцевого осередку комуністичної партії. Лідери місцевих комуністів сконцентрували всю свою комуністичну ненависть на цих людях. Крім них роздратування комуністів викликали також фронтовик Пилипенко Анатолій Миколайович і його дружина Віра Іванівна.

А.І. Пилипенко був нагороджений багатьма орденами. Проїшовши з фронтом через Західну Україну і, побачивши як там встановлювали комуністичну владу, він одержав відразу до цієї влади. Демобілізувавшись з армії, насмілився відмовитись від пропозиції райкому партії очолити колгосп.

Радянська влада не терпіла непокори і розплата не забарилась. Він попав в категорію підозрюваних в нелояльності до політики КПРС і його виключили з членів компартії. На пропозицію знову вступити в Комуністичну партію – відмовився. З початком зародження в Україні демократичних процесів, проаналізувавши становище України, перегорнувши сторінки свого життя, включився в процес відродження молодого Української держави. Переглядаючи записи із щоденників активістів Руху про тодішні події, ми можемо назвати прізвища ініціаторів тодішніх цькувань. Частина з них ще живуть серед наших сучасників. Та не будемо поіменно згадувати людей, які, втративши людську гідність, демонстрували всьому селу приклади рабського послуху чужинецькій владі.

Події, про які ми згадуємо, відбувалися не так давно і в Бабанці ще пам'ятають, хто робив морально нестерпними умови проживання і роботи не тільки Ольги Бойван, але і родини Пилипенків. З ініціативи бабанських комуністів по селі постійно поширювалися чутки про те, що місцевий осередок комуністичної партії збирається ініціювати сходку села, на якій

буде ставитись питання про виселення О. Бойван з села. Бабанчани і О. Бойван знали, що комуністи можуть легко організувати таку сходку за зразком діяльності комнезамівських банд 30-х років і можуть забезпечити на ній присутність комуністичної більшості. В моральному відношенні ситуація була дуже важка, але саме такі умови підкреслюють велич і трагізм тодішніх борців за державну незалежність України. Ми знаємо, що плани "демократично вигнати з села" О. Бойван місцеві комуністи таки мали, але, на маючи впевненості в тому, що селяни підтримають їхню ініціативу, організувати таку сходку не наважились.

Ми могли б з етичних міркувань не згадувати про цей випадок, але це потрібно для того, щоб показати читачам, до чого призводить деградація національної свідомості. Жорстокість вчинків місцевих комуністів змушує нас пам'ятати про антилюдську сутність більшовицької ідеології.

Радянські спецслужби та ідеологічно-пропагандистський апарат влади чудово пам'ятали силу спротиву місцевого населення, який був продемонстрований у першій половині ХХ ст. Прокомуністична влада докладала неймовірних зусиль, щоб не допустити ні в Бабанці, ні в усій окрузі відродження державницьких ідей. Чисельність осередку компартії села Бабанки перевищувала дві сотні осіб. Комуністи чинили шалений спротив відродженню Української держави. На сільських майданах вони і досі охороняють своїх ідолів, катів України.

До таких наслідків привела комуністична політика "батого і пряника", яка супроводжувалась інтенсивною ідеологічною обробкою місцевого населення.

Згадуючи події, які відбулись в кінці 80-х – початку 90-х років, не можна не згадати і інших мужніх патріотів Уманщини. Це Чорний Петро Павлович з с. Шарин Уманського району, який єдиний на все село, наражаючись на переслідування і утиски, використовував кожную можливість, щоб розповсюдити отримані в Умані листівки або газети. Так же само невтомним борцем за суверенну державність був Вовчок Іван Каленикович з с. Ропотуха, Клебанський Валентин Васильович з с. Юрківки, Кравченко Валентина Василівна та Кравченко Ігор Іванович – обоє з Юрківки. Із с. Гереженівки виділявся активністю і всебічною підтримкою національно-демократичних процесів Косюра Василь Іванович, в с. Ладиженці відзначилась активністю Віра Володимирівна Руденко, в Родниківці – Іван Біленко.

Вище ми назвали прізвища людей, які брали активну участь в подіях відродження державної незалежності. Багатьох з них вже немає, дехто за станом здоров'я вже не може брати активної участі в політичному житті регіону, але життя продовжується і до праці приступають нові люди, оскільки національна ідея вічна, а перемога національних сил неминуча. Прикладом поповнення національно-патріотичних сил є прихід Анатолія Степановича Яворовенка мешканця села Ладижинки, який своєю безкорисливою невтомною працею здобув повагу односельчан і в 2010 р. став депутатом сільської ради.

Взірцем любові до рідної землі, до українського народу, служіння високим загальнолюдським ідеалам, самовідданої праці спрямованої на найдорожче багатство України – підростаюче покоління, є директор Танської загальноосвітньої школи – Мельничук Олена Дмитрівна.

Українка. Народилася 19 лютого 1961 року. Освіта вища. Закінчила Уманський державний педагогічний інститут імені Павла Григоровича Тичини. За фахом учитель хімії і біології.

Працювала учителем у сільській школі на Кіровоградщині. З 1983 року працює в Танському навчально-виховному комплексі. Обіймає посаду директора.

Одружена. Має двоє дітей.

Голова Уманської районної організації Всеукраїнського об'єднання «Свобода». Займає активну громадянську позицію.

В Танському Мельничук Олену Дмитрівну знають усі. Учитель із тридцятирічним стажем роботи, директор сільської школи, педагог від Бога. Чуйна до людської біди, доброзичлива до людей, уважна до кожної дитини. І проблеми сільської громади їй не байдужі. Їй болить усе, що відбувається в селі, особливо, коли когось із односельців утискає місцева влада. У такому

випадку Олена Дмитрівна сміливо відкриває двері кабінетів чиновників будь-якого рангу, виступає на сесії сільської ради, звертається за підтримкою до громадськості.

Навчальний заклад, який очолює Мельничук Олена Дмитрівна – Танський навчально-виховний заклад зовсім не схожий на типову сільську школу. Не багато міських шкіл в Умані, Черкасах, та й в столиці України, можуть похвалитися килимовими доріжками в класах і коридорах, новенькими, сучасного крою, шторами на вікнах і вихованими учнями, які не вживають лайливих слів, не палять цигарок. В школі ніхто не підвищує голос на учня – якого б віку дитина не була і щоб не накоїла. Такий стиль роботи і поводження із людьми у директора НВК. Приклад Олени Дмитрівни наслідують педагоги і вихованці.

Також у відродженні ідеї державної незалежності відіграли досить велику роль брати Заграничні з сіл Кочубіївки і Бабанки, Котенко Валентина Юріївна з с. Дубова, Левченко Сергій Васильович з с. Томашівка, Лідія Скуратівська, родина Бондаренків – Петро Микитович, Галина Петрівна та їх син Костянтин з с. Паланка, Павленко Степан Онисимович з с. Бабанка, Мельник Микола з с. Полянецьке та з того ж села Гелівей Іван Харитонович. При цьому зауважимо, що життєпис родини Гелівеїв гідний окремого наукового дослідження. Активістом РУХу був Ніженський Володимир Якович з Берестівця, який очолював у селі ветеранську організацію і став ініціатором встановлення першого в Уманському районі пам'ятника жертвам голодомору. До речі, пам'ятник жертвам голодомору в Берестівці позитивно вирізняється розмірами і композиційним вирішенням серед інших пам'ятників встановлених на Уманщині.

З огляду на вищесказане можна зробити висновок, що національна ідея була жива в українському селі всі роки і століття, як би її не вирубували, розстрілювали й задушували разом з її носіями. Наведемо ще один факт відродження національної самосвідомості уманського селянства.

Село Війтівку в радянські часи було перейменовано в Родниківку. 1992 рік ... 9 травня ... 10-а година ранку ... Парад на центральній площі Умані ... В колоні ветеранів Уманського району вперше з'явився синьо-жовтий прапор, єдиний в колоні на 54 села. Іти в колоні під державним прапором ухвалила Рада ветеранів села Родниківки. Прапорів на той час не було, то зняли з сільради. Сільським головою на той час був Войченко Сергій Михайлович. Родниківська колона разюче виділялася серед усіх учасників параду тим, що попереду колони майорів жовто-синій прапор. Його гордо ніс передовий комбайнер Білоус Кузьма Євдокимович. Поряд з ним ішов голова Ради ветеранів села Родниківки Сорока Леонід Петрович.

Після проголошення незалежності в офіційній владі виникла посадова необхідність проводити різні масові заходи. Видно було, що влада опинилася в делікатній ситуації. З одного боку виглядало так, що такі заходи як, наприклад, відзначення Дня незалежності треба було проводити, оскільки влада незалежної України існувала, а з другої сторони – влада в персоналіях була вся колишня і, майже, повністю українофобська, по інерції набрана ще за комуністичного режиму. Із цієї ситуації влада виходила іноді дуже дотепно. Були спроби демонстративного глузування з усіх тих, для кого державна незалежність була дорожчою за життя. Наприклад, на день відзначення першої річниці незалежності України в Умані було оголошено про проведення з ініціативи влади виставки собак і розрекламовано цей захід як найголовнішу подію цього дня. Такий же самий захід відбувся і в честь другої річниці незалежності України. Мусимо визнати, що з усього було видно, що місцева влада буде до кінця своїх днів почуватися васалами імперії і свято берегти про неї пам'ять. Про це свідчить ніжна турбота уманських посадовців про плеяду різнокаліберних пам'ятників поставлених катом українського народу і споруджених свого часу ледве не на всіх перехрестях, щоб українські патріотичні сили не забували, "кто в доме хозяин". Позиція існуючої влади засвідчена в назвах вулиць, які до непристойності вказують на її васальне нутро. Це свідчить про намагання зберегти і закріпити якомога довше перемоги Росії над українською культурою, мовою, звичаями і традиціями досягнуті за період від 10 січня 1654 року до 25 серпня 1991 року.

Сьогодні ми ще не здатні оцінити значення подій, які привели Україну до незалежності і визначити вагу того внеску, який ми намагаємося задокументувати на сторінках пропонованої праці. Та невблаганний час ставить перед нами вимогу поставити його на властиві місця в описі історичних подій, в освітньо-виховному процесі. Вже назріла пора започаткувати написання збірника біографій цих людей, щоб їхня самовіддана праця не загубилася на життєвій дорозі. Якщо сучасне покоління цього не зробить, то нащадки можуть отримати в спадщину біографії не борців за державну незалежність, а біографії героїв застою, життєписи слухняних васалів Кремлівського уряду, виконавців планів і директив радянської, а по суті колонізаторської влади, душителей української мови та культури.

Після установчих зборів “Народного Руху України за перебудову”, які відбулися в Києві, на Черкащині інтенсифікувалася праця зі створення первинних осередків в районних центрах.

Другою організацією Руху, яка виникла на Уманщині після Уманської – була Тальнівська. Взявся за підготовку установчих зборів в Тальному Піддубняк М.П. Уманська організація всіма силами намагалася допомогти становленню Тальнівської, але зростання кількості членів тальнівського осередку Руху відбувалося досить в’яло. Піддубняк не хотів іти на загострення стосунків з владою. Перша тальнівська нецензурована газета «Гомін» не була задекларована як «видання Руху», а як «неформальна». Було очевидно, що в Тальному не вистачає ініціативного і сміливого лідера. Такий лідер невдовзі знайшовся. Ним виявилася Зіновія Василівна Даценко.

Зіна Василівна Даценко народилася у 1950 році на Львівщині у Старо-Самбірському районі в с. Нежанковичі. Здобула середню спеціальну освіту. Медпрацівник.

Ставши головою Руху Тальнівщини, вона своєю відвагою і принциповістю швидко здобула авторитет і повагу тальнівчан. Зміна керівництва в Тальнівській організації Руху відбулася не гладко, оскільки під головуванням З. Даценко тальнівський рух радикалізувався і стабільно дотримувався національно-демократичної ідеологічної лінії. З ініціативи З. Даценко розпочався випуск нецензурованої газети «Поле честі». Газета з перших же номерів набула великої популярності і мала великий вплив на політичний клімат регіону.

В той же час значне поживлення в громадсько-політичне життя Тального вніс колишній «шістдесятник» Вадим Мицик, який зарекомендував себе як борець за торжество української національної ідеї ще зі студентських років. Він впродовж довгих років ненав’язливо демонстрував свій патріотизм участю в культурологічних акціях та дисидентському русі Уманщини.

Займаючи посаду директора Музею Хліба, В.Мицик організував випуск газети культурологічного спрямування «Світовид», в якій висвітлювалися цікаві сторінки з історії Тальнівщини та сусідніх районів. Доволі значною фігурою в розвитку суспільно-політичних процесів Тальнівщини став науковий співробітник Музею Хліба Олег Шатайло. В національно-демократичних процесах він знайшов себе як талановитий науковець. Його дослідження історії національно-визвольного руху вже вийшли за межі регіонального значення, а дослідження біографій генералів Української Народної Республіки – уродженців Черкащини є нині одним з вагомих здобутків української історичної науки.

На сторінках пропонованої праці ми майже не згадуємо про роль в суспільно-політичних процесах релігійного чинника. В розвитку державницьких ідей, консолідації українського суспільства і відродженні духовного життя релігія і релігійність завжди відігравали важливу роль.

На жаль, ці обставини не були належно оцінені українською провідною верствою. Вірніше особливості релігійної ситуації були оцінені, але не патріотично налаштованими представниками українського істеблішменту. В кінці 80-х – на початку 90-х років офіційна влада, яка, перейменувавши свої владні кабінети з комуністичних комітетів на кабінети незалежної України, продовжувала дії, які лише шкодили становленню незалежності України. Особливо яскраво проявлялося шкідництво у релігійній сфері життя українського народу. Найпоширенішими ворожими діями влади було цинічне протегування релігійним громадам московського патріархату. В результаті такої політики на Уманщині і в сусідніх районах

Черкаської області домінуючою конфесією стала Православна церква московського патріархату. Чому влада так ніжно опікувалася церквою московського патріархату стало зрозуміло лише у 2004 році, коли церква московського патріархату активно включилася у передвиборну кампанію, відкрито агітуючи за проросійського кандидата на посаду Президента аж до роздавання агітаційних листівок в церквах.

Винятком із загальної ситуації був Тальнівський район. За роки незалежності було збудовано надзвичайної краси два собора Української Православної Церкви Київського Патріархату: в Тальному – Храм Первоверховних Апостолів Петра і Павла і в селі Криві Коліна Тальнівського району – Храм Воскресіння Христового [Див. стор.96-97].

Місто Тальне і Тальнівський район за останніх 20 років постійно дивують всю округу високим ступенем патріотизму і національної самосвідомості. Мешканці Тального без зайвого галасу позбулись більшовицького символу – пам'ятника Леніна. Остання подія, яка без всякого сумніву увійде в історію регіону – це рішення тальнівських підприємців ухвалене в кінці 2010 року встановити в м. Тальному пам'ятник Степану Бандері.

Навряд чи це їм вдасться здійснити, бо радянська влада зуміла за 70 років свого домінування методом "батоба і пряника" прищепити значній кількості місцевих мешканців ознаки синдромів "потурнака" або "манкурта". Та сам факт прийняття такого рішення означає, що почався новий сплеск відродження національної свідомості в регіоні Уманщини.

На сторінках пропонованої праці доцільно згадати ще декількох лідерів, які очолювали місцеві організації Руху і брали активну участь в державотворчих подіях кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. В Маньківському районі – це Віктор Прохоренко, який увесь час самовіддіно працював на становлення Української держави.

Ми розуміємо, що його мотивована почуттям патріотизму безкорислива, подвижницька діяльність, яка триває вже біля двох десятиліть, гідна докладнішого висвітлення і відповідного поцінування. І це відбудеться, оскільки загальнолюдські, загальноприйнятні і загальновизнані цінності рано чи пізно, а таки стануть в нашому суспільстві на свої властиві місця, і наші нащадки ще зацікавляться подіями періоду становлення української незалежності, а нинішня епоха панування нащадків колишніх комнезамів і парторгів закінчиться. Україна їх переживе.

Так же само слід відзначити голову Руху Христинівщини Степана Ковбасюка, який зумів започаткувати низку перемін в суспільно-політичному житті Христинівського району і, навіть, на виборах провести міським головою Христинівки члена Руху Данилевського Валерія.

Степан Ковбасюк народився 20.02.1948 р. у с. Добра Маньківського р-ну Черкаської області. Школу закінчив у 1966 році в рідному селі. Освіта незакінчена вища. Все своє доросле життя пов'язав з народною піснею, з Христинівським ансамблем народної пісні "Ласкаво просимо".

Постійний керівник ансамблю, що здобув звання "народного", дружина Степана – Раїса, а Степан став його менеджером. Серед мистецьких колективів Черкащини ансамбль "Ласкаво просимо" був єдиним мистецьким колективом, який без сумнівів і оглядки на "вищестояче" начальство активно підтримував національно-демократичні процеси відродження України на початку 90-х років ХХ ст.

Після виникнення структур організації Руху Степан організував районну структуру цієї національно-патріотичної організації, яка охоплювала своїм впливом увесь Христинівський район, і став її головою. В процесі підготовки до опублікування пропонованої праці ми зустрілися з п. Степаном і попросили згадати кілька моментів, які йому запам'яталися з тих часів:

" ... Йшов 1989 рік. Над Україною вже витав дух державної незалежності. Українці не могли і не хотіли жити при тоталітарному режимі, добре розуміючи, що саме незалежність української держави може дати волю людині в думках, свідомості, у всіх її діях. Відроджувалася національна культура.

Тому не дивно, що саме в цей час був створений ансамбль української пісні "Ласкаво просимо". І я, як сьогодні пам'ятаю першу концертну програму на свято Маланки. Свій виступ новостворений ансамбль розпочав з глядацької зали. Публіка миттєво відреагувала на наш

виступ. Увесь зал піднявся і нас сприймали стоячи. Це було зворушливо і для нас, і для публіки. Наші пісні сяяли віру у те, що державна незалежність зробить нас господарями своєї землі, своєї долі. Спонтанно виникло усвідомлення необхідності організовувати і творити структури для боротьби за державну незалежність України. Першими членами Народного руху України стали Ковбасюк Степан Григорович, Данилевський Валерій Вікторович, Ковбасюк Раїса Яківна, Костюк Валерій Васильович, Коваль Олександр Григорович. У цьому пам'ятному 1989 році ми провели грандіозні установчі збори Руху Христинівщини, на яких мене було обрано головою місцевої організації.

Напередодні II-го з'їзду Народного Руху України я разом з Костюком В. та Данилевським В. познайомився з організатором та головою Народного руху Черкащини, шістдесятником, соратником В'ячеслава Максимовича Чорновола Богданом Чорномазом та його дружиною Тетяною. На той час я працював художнім керівником Малосеvastянівського Будинку культури, ми разом з директором БК вирішили вперше провести свято Івана Купала за народними звичаями та традиціями. Місце для купальських дійств було визначене на березі ставка і до нього вирушила велика святкова колона людей. Колону супроводжували козаки з двома жовто-синіми прапорами, а за козаками їхали на підводах учасники художньої самодіяльності в національних строях. Свідками цього дійства стали багато місцевих мешканців і пасажери рейсових автобусів, які проїжджали повз нас по дорозі і зупинялися на мить, щоб привітати учасників купальських дійств та висловити захоплення від ініціативи прикрасити колону жовто-синіми прапорами.

Коли свято вже йшло до завершення, з'явилася міліція з метою забрати у нас жовто-сині прапори. Два прапори вони зуміли в нас забрати, а третій ми не дали. Прапор ми передавали з рук в руки, і міліціонери не захотіли довго його наздоганяти. Після свята ми переможно згорнули врятований від міліції прапор і заховаали його.

Слід підкреслити, що організація Руху Христинівщини була в Черкаській області однією з найактивніших. В Христинівці ще задовго до офіційного прийняття жовто-синього прапора державним символом я разом з В.Данилевським одного осіннього вечора вирішив підняти національний жовто-синій прапор на зручному для огляду місці.

В той вечір стояв густий туман. Я взяв велике полотнище прапора і поліз на 30-метрову трубу котельні. Коли я вже доліз майже до самого верху, труба почала небезпечно розгойдуватись від вітру. Докладаючи зусилля волі, я таки дістався до верху труби і закріпив шовковий великий прапор на самому вершечку комина. А вранці, коли піднялося сонце, і в його променях замаюрів жовто-синій стяг, то біля котельні почалося ціле паломництво охочих подивитися на український символ державної незалежності. Компартійне і міліцейське начальство терміново кинулося на пошуки сміливця, який би погодився прапор зняти.

Шукали довго, але знайшли.

Я вже згадував про творчий колектив ансамблю "Ласкаво просимо", але навряд чи я зумію передати значення його діяльності у тих державотворчих процесах, які відшуміли в кінці минулого століття. Пропагуючи піснями і гарячим словом ідею державної незалежності, наш колектив побував в усіх райцентрах і багатьох селах Черкаської області. І нема нічого дивного в тому, що саме нашому колективу було довірено виїхати на початку 90-х років в Крим, щоб зробити все для мінімізації сепаратистських настроїв, які намагалися поширити там емісари прислані з Росії. Ансамбль "Ласкаво просимо" близько місяця їздив по населених пунктах Криму, пропагуючи ідею української державності і єдності території України, при цьому даючи за один день іноді по декілька концертів.

У 1991 році під час перших виборів Президента України ансамбль в повному складі зустрів піснею кандидата на пост Президента України В'ячеслава Чорновола на межі Черкаської області, на початку його передвиборчої агітаційної поїздки по Черкащині. З тих пір більше двох десятків літ ансамбль є учасником усіх масових державних і патріотичних заходів, які проводяться на Христинівщині.

Христинівська організація Руху здобула авторитет і популярність серед місцевого населення. У 1998 році мешканці Христинівки обрали В. Данилевського мером міста.

З ініціативи христинівських національно-патріотичних сил у Христинівці споруджено пам'ятний знак з написом "За волю і незалежність України. Слава героям!".

Монастирищенська районна організація Руху виникла у західному регіоні Черкаської області влітку 1990 року. Про те, що у Монастирищі невеликий осередок Руху був створений ще у 1989 році уманці знали, але зв'язку з ним не було налагоджено. Члени уманського осередку Руху декілька разів виїжджали в Монастирище з метою підтримати місцевий осередок і дати зрозуміти прокомуністичній владі Монастирища, що монастирищенський осередок Руху не одинокий і при потребі організації масових заходів уманчани їх підтримають.

Лідером монастирищенського осередку Руху став викладач місцевого профтехучилища Василь Музика. Для того щоб в Монастирищі започаткувати потужну первинну організацію Руху, уманські рухівці домовилися з В. Музикою, що монастирищенський осередок почне активізувати свою діяльність з поширення агітаційної літератури і проведення мітингів, на яких учасники могли б публічно обговорювати суспільно-політичне становище, в якому опинилася Україна і Монастирищина зокрема. А тоді вже спільно шукати виходи з політичної кризи. Перший мітинг був призначений на 13 годину у вихідний день – неділю, біля місцевого Будинку культури. Уманці приїхали заздалегідь, але в центрі міста не знайшли нікого з організаторів мітингу, а оголошення про мітинг в Монастирищі висіли, і люди почали збиратися. Напередодні запланованого мітингу В. Музика домовився з місцевою владою, що для проведення зібрання можна буде використати приміщення Будинку культури, але влада передумала і Будинку культури стояв зачинений. Вийшло так, що всі дії пов'язані з проведенням мітингу довелось робити під відкритим небом. А організаторів все не було. Оскільки нікого з місцевих організаторів мітингу не було, то уманці вирішили експромтом розпочати мітинг самі – з концерту народної пісні. Це було необхідно зробити, щоб чимось зацікавити людей, і вони не почали розходитися. Якраз прибув посланець від В. Музики, який повідомив, що у них перед мітингом поламалася озвучувальна апаратура, але вже відремонтована, і В. Музика ось-ось надійде.

Всі прибулі уманці могли досить добре співати і знали багато українських пісень. Швидко знайшовши зручне місце, уманці розпочали художню частину мітингу. У центрі Монастирища вперше прозвучав національний гімн, «Ой, у лузі червона калина...» та інші народні пісні. Коли було виконано декілька пісень, які були сприйняті монастирищанами дуже позитивно, прийшов В. Музика і його друзі, які на високому емоційному піднесенні провели мітинг. Діяльність Монастирищенського РУХу описана в багатьох публікаціях в тому числі в авторитетній краєзнавчій літературі (Волошенко І. «Монастирищина 3 історії рідного краю» Черкаси. «Сіач. 1995 С.220,221.). Разом з цим мусимо зауважити, що автори краєзнавчої літератури не завжди вірно оцінюють значення і популярність тодішніх політичних процесів. Наприклад, у книзі «Монастирищина 3 історії рідного краю» є такі слова: «...Більшість жителів району не підтримує рухівців, влада прагне до обмеження їх дій». Можна б було погодитися з тим, що влада, посідаючи могутній адміністративний ресурс, прагнула всіма силами обмежити діяльність місцевого РУХу. У засобах масової інформації, які були повністю під контролем влади, всіляко оббрівали Рух як організацію і окремих її лідерів. Але твердження, що «більшість жителів району не підтримує їх дій», м'яко кажучи, не відповідає дійсності. Бо з часом Василь Музика, не маючи ні копійки коштів і не володіючи адміністративним ресурсом, був обраний міським головою. Наголошуємо на тому, що був обраний саме як голова місцевого Руху. А це свідчить про широку підтримку ідей, які проповідував РУХ. Ми не ставимо собі за мету деталізовано описувати соціально-політичну ситуацію в Монастирищі, але обрання Василя Музики міським головою показало, що комуністична влада морально збанкрутіла і втратила довіру широких верств населення, і народ покладав всі свої надії на національно-патріотичні організації.

Становлення монастирищенської організації РУХу було дуже складним і в багатьох моментах драматичним. Про те, наскільки гострим було протистояння між національно-демократичними силами і васалами комуністичної імперії, ми дізнаємося з тодішніх публікацій у ЗМІ.

Н е к р а в ? Н е п и в ? У т ю р м у !
З а а р е ш т о в а н о м е р а
М о н а с т и р и щ а
В а с и л я М у з и к у

Ольга Швець. Газета «Антенa» № 41.

24 жовтня – 4 листопада, 2001 р.

«Я, мер міста Монастирища, заявляю, що співробітниками УБОЗу проти мене готується провокація з метою дачі мені хабаря. Участь у цій провокації також беруть бізнесмени, яким я не дав можливості торгувати землею у Монастирищі. Попереджено мною, Василем Музику, 25 липня 2001 року».

Цей диктофонний запис, який було зроблено 25 липня у присутності мера Черкас Володимира Олійника, двох працівників міськвиконкому і мене, Ольги Швець, сьогодні може прослухати кожний. Але самого Василя Івановича ми вже не можемо чути й бачити: 19 жовтня грандіозна операція, спрямована проти нього, таки відбулася і Музику заарештували. Три місяці уманські орли з УБОЗу маскувались у кущах, три місяці їхній чолов'яга з хабарем у кишені крутився в приймальні мера, три місяці мудрували, чаклували, «пасли» і врешті-решт таки тицьнули оті злощасні «зелені». Але тицьнули не... меру, а (тримайтесь!) у батарею в його приймальні. От як це було.

...Наприкінці вересня Василь Музика зателефонував на роботу до Олійника і повідомив, що сьогодні його по телефону шукає та людина, яка хоче дати йому хабаря з санкції УБОЗу. Мер Черкас запросив у свій кабінет свідків і пристроїв диктофон до телефонної слухавки. Василь Іванович повідомив, що телефонує з дому, бо не виходить на роботу, щоб уникнути зустрічі з тією людиною, яка повинна виконати завдання міліції. Але міліція, мабуть, уважно підслухала розмову Музики з Олійником, тож у той день операцію відмінила, — припускає мер Черкас.

12 жовтня у кабінеті Олійника про підготовку убозівської операції Василь Іванович розповів міським головам Жашкова та Христинівки, сільським головам Червоної Слободи та Ірклієва. УБОЗ у цей час сидів у засідці під монастири-щенською мерією і з нетерпінням чекав на Музику. «Бакси» вже давно були наготові.

Нарешті, пізно увечері 18 жовтня, до Олійника зателефонував Музика і сказав про те, що завтра може відбутись. (Цей телефонний дзвінок також зафіксований). Про провокацію, що готується, мер Черкас також повідомив координатора міста Де-Мойн (США) Боба Мікла.

19 жовтня, коли Олійник був у Києві, провокація, про яку так багато говорили по телефону і в кабінетах, нарешті відбулась. Уманські убозівці, яким вже, мабуть, терпець увірвався чекати, коли ж Музика «соізволить» взяти отого сумнозвісного хабаря, полишили свої кущі. І у минулу п'ятницю «завалились» прямо до мера у кабінет з обшуком. Василь Іванович у цей час мирно бесідував у кабінеті з двома жінками. «От вона; дочекався!» – мабуть, подумав він, коли побачив у дверях орлів, в яких з губів аж слинка стікала. Обшук у кабінеті мера проводився чотири з половиною години. Все перевернули догори дном, але «наркотиков и орудия, к сожалению, не нашли», хабаря – теж.

І тут ми підійшли до найцікавішого моменту. У приймальні, де півдня товклись убозівці, теж почався обшук. Хтось просунув руку за батарею, понишпорив там секунди зо дві і витяг отой загальновідомий хабар, про який Музика раніше розповів усьому світові (диктофонний запис тому підтвердження). Меру Монастирища зразу ж заломили руки. Грошову знахідку – 500 доларів – понесли до управління УБОЗу урочисто, як прапор. На radoщах, правда, забули запросити понятих і скласти протокол. Але то дрібниці порівняно з тим, що операція,

яка вже остогидла і Музиці, і ментам, і замовникам, нарешті, відбулася. 22 жовтня Уманський суд обрав для мера Монастирища запобіжним заходом взяття під варту. Зараз Музика знаходиться в Уманському СІЗО.

Володимир Олійник був у Монастирищі вже в суботу, 20 жовтня. Вручив начальнику Уманського УБОЗу заяву, в якій детально повідомлялося, як, починаючи з 25 липня, Музиці намагалися дати хабаря.. Він тікав від того хабаря світ за очі — додому, у Черкаси, — але по меру Монастирища таки влупили. Батареею!

Якщо припустити, що запхали гроші в батарею не убозівці, а хтось інший, то хто сказав, що це має якесь відношення до Музики? Може, прибиральниця гроші у батарею сховала? Чи, може, то була «ничка» якогось дядька Миколи, який ховав там гроші від своєї дружини Марії? Бо хабар – це, коли тобі передають гроші з рук в руки, коли купюри помічені фарбою, коли на них залишаються відбитки пальців того, хто брав хабар. Музика, звісно ж, до тих грошей і не торкався. Але як бідолаха не тікав від них, як не ховався, таки тицьнули. У батарею.

Господи, прийшла після прес-конференції Олійника до свого офісу і, хочете вірте, хочете ні, почала нишпорити по батареях. На щастя, хабаря в них ніхто закласти не встиг – знайшла лише обгризену кістку, яку на чорний день заховав наш редакційний собака Рекс, та ще якийсь чудернацький пристрій з дротиками.

Пригадую, як ще у липні Василь Іванович сказав: «Чесним людям нема чого боятися». Тепер він так не думає. Так, мабуть, не вважають і більшість міських голів, які в середині липня на спільних зборах у черкаській мерії зізнались: їх також намагались і намагаються скомпроментувати; бо є така установка.

«Вчора я мав розмову з губернатором Лук'янцем, –розповів 23 жовтня на прес-конференції Володимир Олійник. – Я відверто сказав йому, що без згоди керівництва області такі акції не проводяться. Я й досі не знаю, за що дали зірочку генерал-лейтенанта Олегу Кочегарову. Якщо за такі операції – то він, безумовно, герой. Але я не можу собі уявити, щоб цим займався генерал Шляхов або генерал Третьяков. Були такі, що займалися, але в НКВД. Я заявив Володимирі Лукичу, що це є його рівень, що інтриги – це його стиль управління областю».

Присутні на прес-конференції мер Червоної Слободи Микола Котко і мер Жашкова Федір Крамаренко розповіли, як проти них у свій час готувалися провокації, подібні до тієї, що здійснили проти Василя Музики. «Вибори почалися. То президент лукавить, що вони почнуться з 1 січня, тому що органи місцевого самоврядування почали дискредитувати вже зараз», – сказав мер Черкас, який пройшов за останніх два роки «крим і рим».

Хтось скаже: так, Музика не винний, але буде суд – він його і виправдає. Але ж, люди добрі, – три, шість або сім місяців людина просидить за ґратами, терплячи моральні і, не виключено, фізичні знущання. Його честь заплямують, преса обіллє його брудом, матір висушить горе, сім'я буде тужити за батьком. За що ця кара? За те, що друг Олійника? За те, що підтримує Тимошенко? За те, що не падає на коліна перед Лук'янцем? І за це тобі – тюрма, довгі місяці за ґратами, втрата здоров'я і біль.

Навряд чи хтось ризикне передати до суду цю справу, яку юристи охарактеризували російським словом «чушь». Влада і міліція буде викручуватись як може, «копати» на Музику це щось, щоб підкріпити дурне звинувачення – і знов зробити з себе посміховисько. Гидко...

Мусимо визнати, що Рух на початку 90-х років не зумів змінити владу демократичним шляхом так, як це відбулося в прибалтійських республіках. Причина цьому – деформований колективний менталітет нації. До деформації призвели страшні винищення кращих представників українського народу, які здійснювала Росія впродовж кількох століть, втрата високосвідомих і освічених українців в результаті масових репресій, втрати від штучно створюваних голодоморів і постійного перебування українського народу під недремним оком, по суті окупаційних спецслужб. Це і стало причиною деформації українського колективного менталітету. Наслідки деформації колективного менталітету українців час від часу ми спостерігаємо і після проголошення державної незалежності і, очевидно, ще довго будемо спостерігати, оскільки колективний менталітет, якщо він вже сформувався, то має властивість стійкості. Може виникнути питання: якщо менталітет має властивість стійкості, то як так

сталось, що в українського народу він деформований?! Річ у тому, що в умовах поневолення український народ надто довго засвоював методи і засоби самозбереження, які проявлялися у вигляді демонстративної покірності і показної меншовартості. Ці якості не виглядали благородними, але гарантували фізичне виживання. Набуті якості деформованого менталітету проявляються досить яскраво під час кожних чергових виборів до органів влади. Бо як ще пояснити поведінку українського народу, коли після майже двох десятиріч життя в умовах державної незалежності, український народ продовжує обирати депутатами у найвищі органи влади впертих і цинічних українофобів, нерозкаяних комуністів, вчорашніх кримінальних злочинців.

Російська імперія, постійно практикуючи політику приниження українського народу, таки зуміла створити у колективній свідомості українців імідж "денщика-хохла", якого один "великий" політик назвав "маленьким українцем". Результатом постійного пропагування образу українця як вірного "служачки-єфрейтора", або "передовика-колгоспника" стало те, що навіть на побутовому рівні українці не згадують, що на всесвітньому рівні вони нахабно обділені заслуженою увагою світової громадськості і навіть Нобелівськими преміями. Досить тільки згадати, хто першим винайшов літак і, започаткувавши еру повітроплавання, навчив людство літати. Це – українець Можайський. Напевно, що не всі ми знаємо, хто придумав гвинтокрил, який росіяни назвали по своєму – "вертольот"?! Та знову ж таки "вертольот" створив українець, киянин Сікорський. Ну, а чи всі знають, хто автор ідеї пересування за допомогою ракетних двигунів?! Та знову ж таки прізвища українців Кібальчича, Ціолковського і Корольова, відомі всьому світові як прізвища авторів конструкторської ідеї створення ракет! Ну, а всі ерудовані люди знають, що американці не побували б на Місяці, якби не скористалися формулами та іншими розрахунками українця із сусіднього від Умані міста Сміли, такого собі Кондратюка. Американці про це пам'ятають і назвали на Місяці прізвищем Кондратюка один з місячних кратерів. А щодо премій Нобеля, то Нобелівський комітет таки ухвалив рішення нагородити Нобелівською премією одного українця – поета Василя Стуса. Ідея була добра, але Нобелівський комітет постановив, що кожен лауреат повинен премію отримувати особисто. А Василь Стус в той час був ув'язнений в радянському таборі для політв'язнів. Для радянської влади це створювало проблему і проблему було вирішено в комуністичному стилі вирішення проблем – Стус загинув в таборі "за загадкових обставин", так і не отримавши премії.

Донині існує та інтенсивно поширюється першим Президентом України Леонідом Кравчуком міф про те, що він пропонував лідерам Руху співпрацю влади з Рухом, від якої Рух відмовився. Б. Чорномаз твердить, що це є чистісінькою вигадкою, оскільки Б. Чорномаз брав участь у переговорах лідерів Руху з Л.Кравчуком, де обговорювалося питання про можливу співпрацю. Він твердить, що під час цієї розмови лідери Руху висунули пропозиції щодо аспектів і механізмів співпраці, але всі вони були відкинуті самим же Л. Кравчуком. Як підтвердження цього, Б. Чорномаз розповідає, що під час розмови з Л. Кравчуком В. Чорноволі наполягав, щоб намір співпраці з Рухом був підкріплений призначенням в державній адміністрації рухівців за рекомендацією Проводу Руху. Пропозиція В. Чорновола не була Л. Кравчуком прийнята і повністю проігнорована, а це свідчило про те, що співпрацювати з Рухом Л.Кравчук, який уособлював владу, не мав ні найменшого наміру.

Та, незважаючи на це, РУХ аж до дня загибелі В. Чорновола був найпотужнішою силою в Україні, яка мала вплив на внутрішню політику в державі і могла впливати на політичний клімат в Україні. Зрозуміло, що РУХ міг у відповідні моменти активізуватися і створити ситуацію загрозливу існуючій «п'ятій колонії», яка, засунувши поглибше у надійні схованки партбилети членів КПРС, розпочала приховану боротьбу з незалежністю України економічними та ідеологічними методами, використовуючи для цього підтримку Росії і застосовуючи найновіші політтехнології. Їхня стратегічна мета – економічно ослабити Україну, посіяти серед людей зневіру і розчарування незалежністю і закріпити навечно перемоги над українським народом, над його етноідентичністю, які отримала Росія за період домінування над Україною у минулі століття.

Оглядаючись назад, мусимо визнати, що у цій важкій ситуації Рух був не в силі здобути беззастережну перемогу над тоталітарною, по суті чужоземною владою. Під тиском Руху антиукраїнська влада пішла на поступки і під тиском обставин визнала проголошену незалежну Українську державу і сприйняла атрибутику держави: Гімн, Прапор, Герб і Конституцію, але владою не поступилася. Влада в незалежній Україні і далі залишилася в руках ворожих до української національної ідеї сил. Така ситуація призвела до того, що в незалежній Україні налагодження суспільно-політичного життя відбувається в'яло і невиразно. Поступ вперед просувається еволюційно з величезними труднощами і ризиками. Влада, для підтримки іміджу (фальшивого) демократичної держави, змирилася з присутністю у своєму середовищі кількох лідерів Руху, частина яких, опинившись у незвичному середовищі, сприйняли спосіб існування середовища, в якому опинились. Тих, рухівців, хто вперто хотів будувати по-справжньому демократичну українську Україну і був активним та перспективним з огляду на здібності і лідерський талант, тих попросту фізично знищили, бо почався новий етап боротьби, в який почала втручатися сусідня «посткомуністична» держава, використовуючи економічні, ідеологічні та дипломатичні засоби впливу, оскільки зуміла скоріше адаптуватися в нових умовах функціонування.

Новий етап боротьби за демократичну українську державу виявився для Руху непосильним, і в підсумку, внаслідок важкої боротьби, Рух зійшов з політичної арени. Зійшов, але не без втрат, хоча й відкритих бойових сутичок не було. Загинув талановитий руховець-журналіст Вадим Бойко, за «загадкових» обставин пропав безслідно голова Секретаріату НРУ Михайло Бойчишин, «невідомі» вдерлись в помешкання талановитого публіциста і громадського діяча Володимира Кательницького і по-звірячому його вбили, в результаті «загадкової» автомобільної катастрофи загинув голова НРУ В'ячеслав Чорновіл, втратою свідомості на 12 годин закінчився невдалий замах на Б. Чорномаза. І це далеко не повний перелік жертв нападів «невідомих осіб».

Кінець Руху пов'язаний зі зрадою ідеалів Руху і його лідера В. Чорновола частиною функціонерів Секретаріату Руху і кількох голів обласних організацій, які не витримали випробування грішми і владою. Крім того Рухові протидіяла таємна сітка агентури колишніх всесоюзних, по суті імперських спецслужб, про персональний склад яких, до речі, ні нам, ні сучасному СБУ нічого невідомо. В результаті дії цих, як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, Рух після смерті В. Чорновола дуже швидко, так же як і свого часу УРП, перетворився у слабосилу партійку, яка втратила здатність радикально впливати на політичний клімат в Україні.

Процес сходження Руху з політичної арени є досить цікавим і повчальним. Рух втрачав силу поволі, процес його знесення почався ще з 1993 року. Річ у тому, що крім перелічених чинників був ще один: паралельно з НРУ почали створюватися національно-демократичні партії, які залучали в свої ряди членів з середовища політично зрілих рухівців. Відповіді однозначно, ким насправді були лідери новостворюваних партій і які цілі переслідували на посадах лідерів партій – на це питання ми чіткої відповіді нині не знайдемо. Програми новостворюваних національно-демократичних партій за ознаками політичного спрямування їх діяльності майже не відрізнялися від Програми РУХу, але усні вказівки керівництва цих партій і їхні Статути не дозволяли своїм членам брати участь в інших політичних організаціях, в тому числі в громадській організації Рух. Дотримуючись історизму і об'єктивності, мусимо визнати, що першою обмеження щодо входження в РУХ своїм членам партії зробила УРП. Тобто був штучно інспірований відтік з РУХу його прихильників. Вслід за УРП ту ж саму позицію продублювала Демократична партія України. Крім того відбувався ще один процес, який суттєво послаблював розвиток національно-демократичних сил, і яким чомусь не хочуть цікавитися історики України. Найбільш відданих справі відродження Української держави осіб, які мали яскраво виражені ознаки відданості українській національній ідеї, попросту фізично знищували «невстановленими особами».

Описуючи діяльність РУХу, ми ще раз торкнулися проблем пов'язаних з утвердженням РУХу в українському суспільстві і тих труднощів, які доводилося переборювати активістам з самого початку його виникнення. З перших же днів після виникнення НРУ почалася вперта

пішки з Дрогобича до Києва влада не хотіла. І з метою заспокоєння громадськості була таки дана стверджувальна відповідь про те що масовий розстріл було вчинено органами НКВС.

Це лише кілька штрихів з подвижницької діяльності непересічного безкорисливого патріота яких сьогодні так бракує Україні.

Л и с т в і д М и р о н а Б у ч а ц ь к о г о
Пану Білоусу – голові Уманської організації Всеукраїнського товариства репресованих, члену ДемПУ, учаснику ВВВ

Газета «Червона калина» № 1. 1993 р.

Випадково потрапив мені до рук часопис “Уманська зоря” за 22.06.1992 р., в якій і перечитав я Вашу статтю, п. Білоус: “Обережно, провокатори”. Відверто і щиро кажу Вам, що Ви мене приголомшили. Хіба Ви не бачите, що діється навколо Вас? Хіба я міг тоді здогадатись, що зрілого віку людина з національним прапором в руках, з якою я познайомився під Верховною Радою України 24.08.91 р., буде потім плакати не за мільйонами вбитих голодом українців, вбитих тайно по тюрмах катуванням та розстріляних в сибірських катівнях, а за бетонним чи кам'яним символом найбільшого ката українського народу всіх часів та епох – Леніном, виражаючи слізне співчуття його прихильникам, кровавим виконробам його смертоносних ідей. Мимоволі задивуєшся, чи добре я зробив, що переслав на підтримку Вашої пробольшевицької газетки сім тисяч карбованців ще перед українським референдумом. Маю на увазі газету „Новий час”. Купили Ви мене на синьо-жовтому прапорі, п. Білоус.

Тим більше, що сьогодні самостійної України неповторне, незвичайне і водночас загрозово загадкове. Бо, здавалось би, результат референдуму першого грудня приніс довгождану незалежність, мав би принести народові України повне визволення з-під віковичного колоніального ярма, та цього не сталося.

На наше щастя незалежність прийшла не через криваві і жорстокі закони **збройної** революції, не забрано з наших рядів кращих синів і дочок народу, але на наше нещастя і не зметено із світлої дороги самостійності ту ворожу силу, котра століттями поневолювала та русифікувала український народ.

Перелицювавшись, поневолювачі ввійшли під українську символіку і по головах полізли до державного стерна України. Будучи неперевершеними фарисеями, з повною атрофією поняття правди і честі, вирішили, що правити Україною належить тільки їм. Окупантів можна зрозуміти. Трудно зрозуміти яничарів і холуїв, котрі дають можливість маніпулювати собою, як покидьками, за шмат гнилої ковбаси. Тут слід би говорити про людську гідність, про честь, про патріотизм і відданість національній ідеї. Видно, ще ми не доросли. Ворожа, окупаційна, комуністична мафія, тримаючи в своїх кривавих кігтях всі державні інституції добре зрозуміла, що найважливіший і найнадійніший помічник у здійсненні кризової ситуації в колонії – це релігійний розкол, торгова мафія, які розбудовані на ешелоні зрадників української нації.

Цей важіль поневолення був успішно використаний, що дало можливість ще глибше вкорінитись казнокрадам, закабалити народ навіть за умов самостійності і незалежності.

Першу скрипку або роль головного диригента у створенні правового хаосу відіграли: прокуратура, суд, міліція, КДБ – мовчазно і байдуже спостерігаючи за сваволею і саботажем чинуш на всіх рівнях державної ієрархії, тим самим продемонструвавши вершину бойкотування молодого української державності.

Поле української національної свідомості місцями так звиродніло, що годі з деkim говорити про згадані вище чесноти, а ще більше про національні ідеї. Ці люди - номенклатура, виконроби з виразним тяготінням до ордену більшовиків-казнокрадів.

Падіння економіки, поглиблення правового хаосу досягли такого ступеня, що людина стала цілковито беззахисною.

В цьому вирі неприкритої большевицької сваволі за умов панування в колонії наїзників-окупантів, крім чужинців є ще тьма своїх яничар, манкуртів і холуїв українського походження,

коли століттями ота кривава камарилья топила в крові цвіт нації, винищувала генофонд українців, моральність і в зародку вбивала відродження національної гордості і духу.

Вершиною злодіянь був большевизм, що як чума скопив народи, культури, цивілізацію. Може ще мало їм сорок мільйонів життів дочок і синів України за сімдесят кривавих років? Я вже не кажу про 33-ій рік. За один чорнобильський злочин перед Україною і світом комуністична “керівна сила” повинна понести покарання без права керувати суспільством взагалі.

Дивно, що Ви сьогодні силкуєтесь захищати головного ката народів кривавої імперії. Дивно, що при цьому Ви підкреслюєте, що Ви в’язень сумління, патріот. Ганьба Вам! Хіба Ви не знаєте, що патріоти будь-якого народу ненавистю і безоглядною боротьбою приймають ворогів своєї нації?!. А Ви взялися захищати ката України. Схаменіться! Йде грядуще. Не падайте в рабство духу і крові. Ваші “повчання” задурманюють свідомість поневоленого народу і множать сили поневолювачів.

За таких умов, Ви, п. В. Білоус, ще вихваляєте і вершину благодаті західної демократії.

Але Ви не берете до уваги той факт, що західна демократія йшла до своєї вершини через національну ідею і національну державність. Про яку підготовку до демократичного суспільства в Україні можна говорити сьогодні, коли окупанти, в особі таких ворогів України як КПРС-КПУ що день, то сильніше затягують удавку на шиї молодій незалежній державі?!

Вороги діють в розмаїтих зловісних іпостасях, що як ракова пухлина проросли в усіх сферах молодій українській державі.

Хіба Ви не бачите, що за таких умов демократія – це таке явище, коли штучно ставлять на один п’єдестал ката і його жертву, провокатора і бійця, злодія і чесну людину ?

Хіба Ви не бачите, як ігноруються національні інтереси носія державності і як похапцем утверджуються “закони” поневолюючої сили, що йде всупереч міжнародно-правовим документам з прав людини. Тому незброєним оком видно, для кого “група 239” буде демократичну державу: чи для перших – катів, провокаторів, злодіїв; чи для других – жертв терору, борців за права людини, чесних людей ?

Не гадайте, що народ забув, яким чином “група-239” опинилась у Парламенті України, як тоді відбувались вибори.

Отже, яким чином вони потрапили в парламент, таким чином будують “демократію” і знають для кого її будують.

Ви є дуже вигідний інструмент для ще одного оболванення українського народу наїзниками, вже вкотре в історії України. Знали, кого вибрати – в’язня сумління. Цьому – повірять дурні хохли. І вдалось їм. Бо, якби це писав колишній секретар райкому – його підняли б на сміх. Схаменіться, бо Ви їм помагаєте будувати демократичний націонал-комунізм.

Раби! Хочете тризуб? – Будь ласка!

Раби! Хочете синьо-жовтий прапор? – Будь ласка!

Але для керівництва колонією – “Есть такая партия”.

Подумайте, пане В. Білоус.

**Голова історико-просвітницької
організації Меморіал ім. В. Стуса
канд. мед. наук М. Бучацький**

Розділ 9

**В і д г о м і н Г К Ч П е У м а н і .
В с т а н о в л е н н я п е р ш о г о
н а ц і о н а л ь н о г о
п р а п о р а н а Б у д и н к у Р а д**

Процес деградації комуно-російської імперії прискорювався, і в 1991 році вже було очевидно, що наближається невідворотний розпад імперії. Це було зрозуміло всім, і це не могло не турбувати імперськи налаштовані кола в Москві.

19 серпня по радіотрансляційній мережі о 6 годині ранку у випуску новин було повідомлено, що в Кремлі влада перейшла до рук так званого ГК ЧП. Ця новина в одну мить активізувала всі політичні сили, як на рівні Києва і обласних центрів всієї України, так і в кожному периферійному населеному пункті.

В Умані в центрі міста з 7-ої години ранку стихійно почали збиратися люди. Депутат ВР СРСР по Уманському округу Михайло Гайда і голова Уманського РУХу Б. Черномаз прийшли одночасно. Б. Черномаз, вирушаючи в центр міста, прихопив з собою жовто-синій прапор прикріплений до високого держака виготовленого з телескопічного вудлища. В центрі міста на момент їхнього приходу вже вирувала юрба людей. До знаменитого «Гайд-паркану» були прикріплені жовто-сині прапори, а на паркані понаклеювані плакати із закликами не підкорюватись наказам ГК ЧП.

Б. Черномазу і М. Гайді експромтом довелося відкривати стихійний мітинг. Знаходячись в тісному натовпі, по черзі виступали активісти РУХу, УГС, «Народознавчого товариства «Берегиня» і всі інші охочі виступити і сказати своє «ФЕ» проголошеному московською владою ГК ЧП. До мітингу ніхто заздалегідь не готувався і тому на початку мітингу не було напихвати підсилювальної апаратури. Доводилося розраховувати лише на свій голос. Та напруження було настільки високим, що на це ніхто не звертав уваги.

Як розгорталися події далі, доцільно описати в хронологічній послідовності, оскільки таку можливість автор пропонованої праці має.

Годині об 11-тій прийшов робітник заводу «Мегометр» і розповів, що на заводі заводським парткомом робляться спроби організувати підписи робітників на підтримку ГКЧП. У відповідь прихильник національно-демократичних сил робітник Верислав Богатирчук теж почав збирати підписи під телеграмою з осудом дій ГК ЧП і за якісь півгодини зібрав сорок підписів. Телеграму тут же було відправлено у Верховну Раду України.

Біля 12-ої години до «Гайд-паркану» прибув автобус повний міліціонерів. Загін міліції очолювали начальник Уманського міськвідділу міліції Довгань, заступник начальника міліції Ліпінський. Також підійшов і міський прокурор Довгань, добравшись до місця, з якого промовляли активісти РУХу, оголосив про введення в Умані режиму надзвичайного стану, а прокурор озвучив пункти Закону про надзвичайний стан, наголосивши на правилах поведінки громадян під час дії режиму надзвичайного стану. Команді Ліпінського «Разайдісь» учасники мітингу не підкорилися, і міліціонери з Ліпінським і Довганем на чолі кинулися зривати і кидати під ноги агітаційні матеріали, які «рухівці» вже поначіплювали на «Гайд-паркані», і видирати в них з рук прапори. Найвищий держак до прапора був у Б. Черномаза і біля нього відбулась найгостріша сутичка. Міліціонери досить швидко поламали держак від прапора, заодно вони ще захотіли прихопити з собою і Б. Черномаза, щоб посадити в КПЗ. Вийшло так, що учасники мітингу вважали питанням своєї честі відстояти Б. Черномаза, а міліціонери вважали питанням своєї честі його забрати. Був навіть критичний момент, коли кілька міліціонерів схопили Б. Черномаза за одну руку, а мітингуючі – за другу і влаштували перетягування – хто кого. Інцидент міг закінчитися трагічно, бо сили мітингуючих і міліціонерів були майже рівні. Тоді Б. Черномаз попросив усіх заспокоїтись. Прокуророві обіцяв прийти в прокуратуру через годину, бо йому потрібно було написати відповідну заяву. А, якщо з прокуратури його вже не випустять, то потрібно буде прислухатись до того, що вирішить Рада Уманської організації РУХу і діяти згідно її рішень. Б. Черномаза підтримали депутат ВР СРСР Гайда М. На цьому мітинг закінчився, хоча люди ще довго не розходились. Б. Черномаз, написавши обіцяну заяву, прийшов до Прокуратури. [Див. док. № 31].

21 серпня з приводу ГК ЧП виступив тодішній голова ВР України Леонід Кравчук. Він закликав український народ до спокою і заявив, що в Україні ніякого надзвичайного стану нема. Того ж дня Б. Черномаз знову відвідав прокуратуру і запитав прокурора, коли Уманська прокуратура буде відмінити надзвичайний стан.

19 і 20 серпня в середовищі структур влади відбувалися наради так званого «партхозактиву» Умані, на яких за даними отриманими від прихильників РУХу було цілком офіційно ухвалене рішення підтримати ГК ЧП [Див. док. №32].

Були неодноразові намагання з ініціативи парторганізацій різних підприємств зібрати підписи робітників про підтримку московських «путчистів».

На другий день після початку путчу відбулася позачергова обласна партконференція КПУ, на яку були запрошені всі компартійні секретарі установ і підприємств Черкащини.

Які були ухвалені на конференції рішення – невідомо, бо документів про це віднайти не вдалося. В уманській нецензурованій газеті «Червона калина» про ці події сказано так: «... по приїзді з конференції, 21 серпня, тимчасово виконуючий обов'язки партсекретаря виробничого об'єднання «Уманьферммаш» Л. Козуб намагався організувати телеграми «з низів» на підтримку ГК ЧП. Крім того самостійно написав статтю до газети з вихваланням ГК ЧП. Щоправда, за щирою порадою колег по роботі не подав її, за що має їм дякувати» [30].

На Підприємстві Електромереж (ПЕМ), де працював голова Уманського краєвого руху Богдан Черномаз, на вимогу начальника міліції Г.В.Довганя форсованим темпом виготовили на Б. Черномаза характеристики. (Зазвичай характеристики на вимогу міліції пишуть лише у тих випадках, коли на людинку органи міліції мають невдовзі відкрити кримінальну справу. Та слід відзначити, що характеристики на Б. Черномаза адміністрація котельної ПЕМ написала досить нейтральну.

Протягом всього дня наряд міліції в складі трьох офіцерів вперто шукав по місту Б. Черномаза, але безрезультатно. На той час Б. Черномаз терміново виїхав до Києва і брав участь у підготовці центрального офісу Руху до можливої роботи в нелегальних умовах.

В Умані парторганізації багатьох підприємств зініціювали кампанію з надсилання листів і телеграм на «підтримку ГК ЧП робітниками». Цитуємо знову газету Руху «Червону калину»:

«... В багатьох первинних парторганізаціях спостерігається масовий приплив партвнесків – 19,20 і навіть 21 серпня від членів КПСС, які не сплачували їх на протязі півроку або й року, вважаючи себе вибувшими з лав компартії. Щоправда після провалу заколоту ті ж самі люди приходили до своїх парткомів знову і вимагали, щоб їм повернули їхні гроші назад.

Вийшло розпорядження А. Дзюбенка (до проголошення незалежності України він був першим секретарем міськкому КПУ) про те, в яких заходах мають брати участь підприємства міста у зв'язку із запровадженням надзвичайного стану в Умані. Зміст цього документу за вихідним № 234-р наведемо окремо [Див. док. № 32].

21 серпня 1991 р.

Провал планів путчистів. Відбувається екстрене засідання крайової ради Уманської організації Руху. Затверджено резолюцію щодо подій 19-20 серпня в Умані і в країні. Зміст резолюції надіслано до ВР України, до Уманської міськради, МВС України і прокуратури України.

Провладна газета «Уманська зоря» друкувала в повному обсязі так звані укази і розпорядження ГК ЧП.

Протягом двох днів путчу і 21 серпня активно працював «Гайд-паркан». Активісти Руху, народний депутат ВР СРСР М. Гайда – постійно в натовпі людей, майже постійно в центрі міста велася роз'яснювальна робота про незаконність дій «путчистів». Народного депутата ВР УРСР В. Дробінського уманці так і не побачили протягом всіх цих напружених днів.

Активісти Руху зафіксували повідомлення про те, що ст. лейтенант міліції Осипенко розшукував свідків подій, які відбулися 19 серпня на «Гайд-паркані». Осипенко схилив їх до дачі «добровільних» лжесвідчень про ці події. Також надійшли повідомлення про маніпулювання з рапортами міліціонерів, які брали участь у «міроприємстві» 19-ого серпня.

22-23 серпня.

Від багатьох уманців надіслано телеграми-поздоровлення і підтримки Президенту Росії Борису Єльцину. Активно працює «Гайд-паркан»

24 серпня.

Верховною Радою УРСР (майже одногосно) проголошено **АКТ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ**. Під будинком Верховної Ради в Києві – досить велика група уманців.

25 серпня.

Уманська крайова рада руху схвалила резолюцію кординаційної ради від 21 серпня.

Провокація на «Гайд-паркані» з побиттям невідомого громадянина, який був у нетверезому стані, з метою дискредитації Уманського РУХу. Провокація владі не вдалася.

26 серпня.

Засідання Депутатського клубу за участю представників демократичних організацій міста. Прийнято рішення вимагати скликання надзвичайної сесії Уманської міської Ради 29 серпня. Організація Руху запропонувала питання, які необхідно включити в порядок денний:

1. Створення комісії із розслідування дій і заяв посадових осіб та громадських організацій міста Умані під час путчу 19-21 серпня.

2. Питання про підняття українського національного прапора над будинком міськради в центрі міста.

29 серпня.

О 10 годині ранку розпочала роботу надзвичайна сесія міськради.

Утворено комісію із розслідування дій посадових осіб і організацій міста Умані 19-21 серпня. Комісію очолив ветеран КПСС Юрківський С. Ф.

В день проведення надзвичайної сесії міськради під міськрадою зібрався досить великий натовп народу. Лунало багатоголосе скандування: «Трансляцію із сесійної зали на площу!». Вимогу було виконано.

До обраної радою комісії увійшли виключно члени тоді забороненої партії – КПСС. Вимога демократичних організацій ввести до складу комісії своїх представників (депутатів) комуністичною міською Радою була відкинута. Так «рухівка» – депутат Т. Волошина не була включена до складу комісії. Депутат міськради комуніст Довгань мотивував це так: вона активістка Руху, отже, буде «предвзятою».

Відкинута була також пропозиція демократичних сил міста встановити український національний прапор на щоглі біля будинку Ради. Ініціатором пропозиції негативного голосування щодо прапора був А. Дзюбенко. На цьому сесія роботу завершила. Про те, як продовжували розвиватись події в цей день газета «Червона калина» писала:

«...Одначе вийти з будинку Рад комуністам-депутатам було досить складно – обурені уманці намагалися заблокувати виходи з будинку і не випустити їх без позитивного рішення про підняття прапора над міськрадою. Все ж депутатам-комуністам вдалося розійтись». Через «чорний хід» [31].

29-го серпня відбулася ще одна важлива для історії Уманщини подія. Після того як закінчилася сесія і частина мітингуючих розійшлася по домівках, голова міськради А. Дзюбенко запросив до себе в кабінет на розмову представників Партії зелених і Демократичної партії України. Б. Чорномаза не було запрошено, Обговорюватись повинні були питання про дозвіл на постійне встановлення жовто-синього прапора в Умані. Позиція Б. Чорномаза стосовно цього питання була всім відома, чітка і безкомпромісна: прапор повинен бути встановлений не будь-де, а над Будинком Рад. Але про такий варіант вирішення питання мирним шляхом не могло бути й мови, і тому А. Дзюбенко вирішив Б. Чорномаза не запрошувати, а домовитись з тими, хто може піти на поступки.

Газета «Червона калина» про цю домовленість писала так: ... «Між ними була досягнута домовленість, що голова Ради особисто не буде проти того, щоб «демократи» і «зелені» встановили щоглу на задвірках центру міста і почепили на ній свій прапор. Це рішення А. Дзюбенко ухвалив як всупереч рішенням керованій ним Раді, так і всупереч рішенням городян на мітингу [32]. Тобто це було одноосібне рішення тов. Дзюбенка. У так званому «піднятті» Українського прапора на задвірках центральної площі Уманський РУХ брати участь відмовився.

Щоб виправити ситуацію, Б. Чорномаз закликав всіх ще присутніх на мітингу «рухівців» і прихильників РУХу проголосувати. Винести на голосування було запропоновано одну-єдину пропозицію: український національний прапор встановити над Будинком Рад. Проголосували всі одноголосно – «за».

Тоді Б. Черномаз попросив кількох учасників мітингу допомогти вибратись на дах Будинку Рад. Попередив, щоб це були хлопці, а не жінки і бажано, щоб високі і міцні. Підбралось осіб шість. Тоді Б. Черномаз витяг з-за пазухи велике шовкове жовто-синє знамено і з добровольцями-помічниками рушив на найвищий поверх Будинку Рад, звідки можна було вийти на дах. По дорозі їх пробував зупинити А. Дзюбенко, але міцні хлопці його акуратно і рішуче відсторонили і дістались люка, що вів на горище. Він був зачинений на міцний висячий замок. Один з учасників досить легко відкрив люк, вибивши ногами двері разом із завісами. Тоді Б. Черномаз зняв з укріпленої на даху Будинку Рад щогли червоно-синій прапор і під акомпанемент схвальних вигуків мітингуючих скинув його вниз, а на щоглі укріпив український національний жовто-синій прапор. Прапор провисів над Будинком Рад до ночі.

В ніч з 29 на 30 серпня прапор з Будинку Рад було знято і тієї ж ночі його принесли Б. Черномазу додому. Знищити прапор не посміли.

В цей же час в Києві відбувалася гостра боротьба за офіційне визнання української національної символіки державною на законодавчому рівні. Боротьба набула ознак всеукраїнської і захопила всі інші регіони України. Уманські «рухівці» відправили в Київ цілу делегацію для освячення кількох прапорів. Їх було освячено на площі перед Будинком Верховної Ради України священиком Української Автокефальної Церкви під час одного з мітингів біля стін Верховної Ради України. Один з цих прапорів 4 вересня 1991 року було вивішено знову над Будинком Рад, але вже в якості офіційного державного символу.

Подальша діяльність Уманської організації РУХу була спрямована на поширення впливу на сусідні райони, а по можливості на розширення сфери діяльності на всю Черкаську область.

Без особливих труднощів уманчанам вдалося допомогти в організації структур Руху в районних центрах Черкаської області – Монастирищі, Христинівці, Жашкові, Тальному та інших районних центрах. В деяких районних містечках первинні осередки Руху вже були сформовані, і, для того щоб вони не були автономними, доводилося переконувати їх у необхідності привести осередки до статутних норм, тобто увійти у підпорядкування до Канівської або Уманської краєвих організацій.

Функціонування НРУ відбувалося в умовах радикального протистояння існуючої влади, і будь-які поступки з боку влади давалися в результаті неймовірних зусиль. Часом складалося враження, що боротьба з боку влади може набути силового варіанту розвитку. Наведемо такий приклад:

Через рік після створення РУХу лідери цієї організації почали готувати членів організації до II з'їзду. Щоб вирішити деякі організаційні питання, виникла потреба поїхати в с. Тальнянки Тальнівського р-ну. Поїздка відбувалася увечері приватним автомобілем Б. Черномаза “Москвич-408”. В салоні автомобіля були Черномаз Б. – за кермом, О. Коверга, К. Пахотін і Черномаз Т. Поїздка могла закінчитись трагічно, бо був напад на автомобіль Черномаза чотирьох «невідомих», була гонитва на вузькій дорозі. Від найгіршого варіанту розв'язки цього інциденту врятував звичайний домкрат, який був виставлений у заднє скло автомобіля і зовні дуже нагадував німецький автомат «Шмайзер». Переслідувачі увімкнули фари і в один момент припинили переслідування. Мабуть побачене у задньому склі переслідуваного авто переконливо подіяло на переслідувачів.

Про подію в той же вечір були повідомлені правоохоронні органи, які б мали розслідувати, кому належав автомобіль, на якому був здійснений напад. Номер автомобіля переслідувачів «рухівцям» вдалося роздивитись і записати, не зважаючи на те, що переслідувачі їхали з вимкненими фарами. Справа в тому, що переслідувачі багато разів обганяли “Москвич” рухівців, раптово гальмували перед самим “Москвичем” або “підрізали” його. Тож задній номерний знак їхнього автомобіля неодноразово потрапляв у світло фар “Москвича”, що й дало можливість його записати. Та Тальнівські правоохоронці дали відповідь, що це номер не новенького автомобіля переслідувачів «Жигулі», як було насправді, а старого «Запорожця» з ручним управлінням, який належить якомусь інваліду з Тальнівського району Черкаської області. З цього можна було зробити висновок, що напад

готувався заздалегідь і був добре спланований. Нападники не врахували лише того, що в критичний момент у «рухівців» виявився предмет схожий на автомат.

Описуючи події пов'язані із становленням Руху, очевидно, не можна не згадати про один відомий дуже обмеженому колу людей аспект. Після провалу планів кремлівських путчистів стало зрозуміло, що прихильників імперської політики Кремля є ще досить багато, і політична ситуація може в будь-який момент загостритися до збройного протистояння. Можна було передбачити, що в умовах можливого загострення обов'язково будуть поранені і виникне гостра потреба в обладнанні для проведення хірургічних операцій. Для цієї мети були потрібні хірургічні інструменти і приміщення придатні для проведення таких операцій. Пунктів для розміщення операційних було підібрано два. Один мав розташовуватися в районі с. Синиці Христинівського р-ну Черкаської області, а інший – у Дрогобицькому районі Львівської області. У Дрогобичі визначенням місця для можливого розміщення лікарні в польових умовах займався тамтешній громадсько-політичний діяч Тарас Огородник, а в Христинівському районі – Ігор Доманський, який на той час працював у Синицькому лісництві і добре знав не тільки ліс, але й розміщення всіх приміщень в окрузі.

Було вирішено дістати готове обладнання, яке входило в комплекти польових операційних, якими свого часу були укомплектовані військові спецпідрозділи. Невдовзі все необхідне обладнання вдалося дістати і воно було доставлене у визначені пункти для польового збереження Чорномазом Б.

Називаючи прізвище І.Доманського, потрібно загадати про його особистий внесок в розвиток національно-патріотичних процесів на Уманщині, які інтенсивно відроджувались в кінці 80-х – на початку 90-х років 20-го століття.

І. Доманський працював у Синицькому лісництві. У 1989 році, коли ще жовто-синій прапор влада вважала проявом крайнього націоналізму, він встановив його на офісі синицького лісництва. І.Доманський не один раз брав участь у виборах до рад різних рівнів, достойно представляв національно-демократичні сили в Черкаській обласній раді. Але депутатом Верховної Ради України стати не зміг, бо комуністична влада відчайдушно йшла на будь-які порушення виборчого законодавства аби не допустити представника національно-патріотичних сил до влади – і це їм вдавалося. А в день одних із виборів до Верховної Ради України Чорномаз Б. знайшов у своєму поштовому ящику пачку чистих бюлетнів, тобто ніде не облікованих. Після виборів знайшли на смітниках запаковані пачки використаних бюлетнів однієї з виборчих дільниць з дійсними результатами голосування. Знахідку було відповідно оформлено офіційною заявою, додано до неї жмуд знайдених бюлетнів в якості речового доказу, і подано Уманській міській владі. Уманська влада на заяву відповіді не дала. Тоді відповідна заява разом із ще одним жмутом “речових доказів” була подана від імені місцевої організації РУХу у Центральну виборчу комісію в Києві, але відповідь звідти була нахабна і зухвала: “... порушення мали місце, але на загальні результати виборів не вплинули...”. Виглядало так, що в той час не було ні найменшої можливості змінити владу демократичним шляхом.

Розділ 10

С х о д ж е н н я Р У Х у з п о л і т и ч н о ї а р е н и .

**С у ч а с н а с и т у а ц і я в У к р а ї н і .
В и с н о в к и**

Крапку на потужності Руху було поставлено 25 березня 1999 року загибеллю лідера Руху В'ячеслава Чорновола. Сьогодні всім зрозуміло, що аварія, в якій загинув В. Чорновіл, не була випадковою. Причиною загибелі швидше за все стала заява В. Чорновола 11 березня того ж 1999 року, яку він зробив в УНІАН на прес-конференції, про те, що ним прийняте рішення іти на президентські вибори від Руху.

Рух, втративши лідера – розколовся. Лідери новостворених розрізнених фракцій колись монолітного і сильного РУХу перенесли акценти діяльності з можливості впливу на

політичний клімат в Україні на свої можливості особистої причетності до влади, як засобу функціонування «на верху» з надією на задоволення своїх меркантильних інтересів, при цьому використовуючи минулий рухівський авторитет та популярність.

Ослаблення Руху Черкащини почалося ще з 1995 року, коли нове керівництво обласної організації взяло курс на обмеження членства організації і зміну акцентів в діяльності. До 1995 року РУХ був майже увесь час в наступі, і влада під тиском громадськості, організованим Рухом, ішла на поступки, приймаючи час від часу закони або постанови, в яких можна було побачити відгомін українських національних інтересів. А вже після 1995 року рухівському керівництву сподобалось бути безпосередньо причетним до влади. Така ситуація спричинила несподівані наслідки – зв'язок керівної верстви Руху з низовими структурами безнадійно втрачався. Формування Верховної Ради закритими списками забезпечувало багатьом особам з рухівської «номенклатури» довгожителство у стінах ВР. Голів обласних організацій «номенклатура» Проводу РУХу заспокоювала обіцянками, що про співпрацю з представниками місцевої влади вже домовлено і скоро їх заберуть у структури влади для практичної співпраці або включають у «список» на «прохідні» місця в депутати, навіть радили мати вже готові списки членів обласного проводу, щоб в будь-який момент подати їх на різні посади в державні структури влади і т.д. В той же час, зручно всівшись в депутатські крісла, Рухівська провідна верства надто швидко перетворилась на типову партійну номенклатуру, і це було відчутно всьому членству Рухівської організації. В такій ситуації з надр Рухівської «номенклатури» з'явилась фігура члена Центрального проводу Руху Юрія Костенка, який очолив внутріорганізаційну боротьбу за можливість балотуватись на пост Президента України. На шляху Ю. Костенка стояла потужна і авторитетна постать В. Чорновола. Для успішного використання у передвиборчій кампанії авторитету Руху і забезпечення собі у передвиборчій кампанії вигідних стартових позицій Ю. Костенку і його найближчому оточенню треба було змістити В. Чорновола з голови Руху. Постать Чорновола виявилась надто сильною. Міжособна боротьба набирала все більших масштабів. Широкому загалу рухівців ставало все більш зрозуміло, що в середовищі провідної рухівської верстви затівається заколот. Почалося з підбору Ю. Костенком і його найближчими друзями групи авторитетних, але податливих на щедрі обіцянки рухівців в областях і зманювання їх перспективою персонального входження у владу, якщо вони підтримають Ю. Костенка. На жаль, мусимо визнати, що частина колишніх соратників В. Чорновола пішли на зраду ідеалів Руху і за ними подалася значна частина членів організації Руху в регіонах.

Згадуючи ці події, цікаво відмітити, що депутат від Руху Іван Заєць за нормальних умов у Черкаси ніколи не їздив, а коли став одним з прибічників ініціаторів розколу, сам приїхав у Черкаси і очолив групу з місцевих заколотників, які намагалися «взяти» штурмом управу обласної організації Руху в буквальному розумінні цього слова, з метою заволодіння приміщенням (так, як це було зроблено дещо раніше у Львові і в Києві), реєстраційними документами і печаткою. До речі, типові для нашого сьогодення явища, які ми нині називаємо «рейдерські атаки» вперше проявилися в Україні не в середовищі бізнесменів і підприємців, а в середовищі Руху.

Після загибелі В. Чорновола для рухівців, які прийшли в Рух з самого початку його виникнення, настала пора розгубленості. Достойного лідера, гідного посади голови РУХу, не було. Ю. Костенко, відколовши прагматично налаштованих рухівців і рейдерським способом заволодівши приміщенням центрального офісу РУХу, створив окрему організацію (нині її назва УНП).

Частина членства РУХу, яка продемонструвала вірність ідеалам РУХу, вирішила провести черговий з'їзд НРУ (прихильників традиційних ідеалів Руху і В. Чорновола) і на з'їзді обрати нового голову РУХу.

На з'їзді було обрано головою Г. Удовенка – колишнього міністра зовнішніх справ України. Вибори не обійшлися без складнощів, бо «прочорноволівська» лінія, яку представляли М. Косів, О. Бондаренко, А. Ніцой не отримала підтримки. Однак прихильників «чорноволівської» лінії виявилось багато і була спроба створити громадську організацію «Чорний Віл». Спроба виявилась невдалою.

Після загибелі В. Чорновола і появи нового керівника НРУ відбуваються деградаційні процеси, які в середовищі рядового членства дістають назву «суркізація руху».

На нашу думку, найкраще про цей період і про глибинне значення терміну «суркізація» сказано в аналітичному матеріалі Центру стратегічних розробок. Там сказано так: «...Тож, XI з'їзд НРУ завершився. Осмислення його результатів ще попереду. Проте, всі розуміють, що утретє виграти битву зі спецслужбами Рухові не вдалося. Однак, сила Руху завжди була не в назві партії, а в активності й самовідданій боротьбі за українську справу самих рухівців...»

Якщо продовжувати вести мову у цій площині, то слід зазначити, що після швидкої і успішної ліквідації УРП, Рух залишався єдиною потужною силою, яка була спроможна робити вплив на політичний клімат в Україні і не була контрольована олігархічними кланами. Саме це багато кому не подобалося, як в Україні, так і за межами її кордонів. Спецслужби сусідніх держав впродовж останніх років 80-х почувалися (і почувуються досі) в Україні досить вільотно. З самого початку виникнення НРУ вони намагалися поставити РУХ під свій контроль. В багатьох випадках найбільш неподатливих рухівців фізично знищували. Якщо нині поррахувати скількох рухівців було вбито «за нез'ясованих» обставин, то вийде, що РУХ поніс найбільші втрати.

Розділ 11

В и н и к н е н н я в У м а н і і н ш и х п о л і т и ч н и х т а г р о м а д с ь к и х о р г а н і з а ц і й

Починаючи з 1993 року, в українському суспільстві поступово відбувалася зміна суспільно-політичних тенденцій. Розуміння поняття про місію та функціонування громадських і політичних організацій в українському суспільстві змінилося. Якщо брати кількість партій на початку 90-х років і в кінці 90-х років ХХ ст., то їх кількість зросла майже до півтора сотні. Програми багатьох партій за своєю суттю не відрізнялися одна від одної. Політологи ділили їх на «праві», «ліві», «лібералів», «центристів» тощо, але по суті політичні партії ділилися лише за особливостями харизми та світоглядом лідерів. Щодо чисельності партій, то в регіонах деякі партії мали лише по кілька осіб, які були уповноважені представляти партії в офіційних органах, зберігати реєстраційні документи і печатку партії. Мету для рядових членів партії партійні лідери визначали чітко і не двозначно – брати участь у виборах. І не важливо, в якій якості. Керівники партій дуже швидко навчилися отримувати зиск не тільки у випадку здобуття мандату депутата, але і від можливості комусь завадити стати депутатом. Після запровадження Закону про вибори з правом партій брати участь у виборах закритими списками, партії перетворилися в корупційні установи, які продавали місця в списках, набирали туди «потрібних» кандидатів, особистих охоронців, коханок, кумів. Перехід депутата з фракції у фракцію або перехід з однієї партії в іншу зазвичай визначався «кругленькою» сумою грошей.

У даній праці уважний читач звернув увагу на те, що інколи майже в однаковому значенні вживаються два терміни: «партії» і «громадські організації». Партіями називаються політичні організації, які мають за мету брати участь у виборах і своєю діяльністю домагатися посідання влади. Громадські організації не мають права брати участь у виборах у якості повноправного суб'єкта, тим більше не можуть виставляти від організації суб'єктів передвиборчих перегонів. Діяльність громадських організацій і партій регламентується відповідними законами.

На початку 90-х років політичне життя в Умані вирувало і кількість партій та громадських організацій увесь час збільшувалась. Перелічимо ті, які виникли першими:

Народознавче товариство «Берегиня»;

Уманське відділення організації «Меморіал» (з часом «Меморіал» змінив назву на «Меморіал ім. Василя Стуса»);

Уманське Товариство української мови;

Товариство репресованих;

Уманська організація Народного Руху України;
 Уманський осередок ОУН;
 Уманський осередок Республіканської партії;
 Регіональна організація Демократичної партії України;
 Уманська організація Партії Зелених;
 Уманська асоціація виборців;
 Уманська організація Комітету солдатських матерів;
 Уманська асоціація «Зелений світ»;
 Страйкові комітети Умані;
 Уманська Організація Студентської Спілки України;
 Уманське відділення Української Національної Самооборони (УНСО).

УНСО – на перших порах після виникнення саме так і називалася, але мала статус громадської організації. Дещо пізніше, коли виникла необхідність отримати статус політичної організації, до УНСО додали УНА (Українська національна асамблея), і ця організація набула статусу політичної, а її назва перетворилася в УНА-УНСО.

В Умані УНСО була створена з ініціативи молоді, яка перший досвід опозиційної боротьби набула в організації РУХу. Установчі збори УНСО відбулися в квартирі Юрка Устенка. Після створення ця організація тісно співпрацювала з РУХом. За своєю програмою УНСО відрізнялося від РУХу. Загальні напрями діяльності цієї організації мали ознаки радикалізму, який з часом з ініціативи їхнього Центрального проводу був повернутий в сторону від української національної ідеї. Після виникнення УНСО до діяльності цієї організації з великим ентузіазмом прилучився Анатолій Лупиніс, уродженець Монастирищини, колишній політв'язень радянського ГУЛАГу. Через деякий час після створення і трансформації цієї організації в УНА-УНСО А. Лупиніс став одним з її лідерів. У Лупиноса з часом виникли якісь конфлікти з іншими лідерами УНА-УНСО, а ще через якийсь час далось взнаки підірване в таборах здоров'я Анатолія і сталося непоправне – Лупиніс помер.

Якщо вести мову про виникнення політичних організацій на Уманщині взагалі, то слід зазначити, що їх було чимало, але згадувати про них, як про організації, які б ставили собі за мету пошуки шляхів впливу на політичний клімат в регіоні, в основі яких лежала б українська національна ідея, не доводиться. Мета деяких уманських новостворюваних осередків політичних організацій, які декларували себе як проукраїнські була одна – в період передвиборчих кампаній висунути «свої» кандидатури у ради всіх рівнів. Деколи доходило до абсурду – подавалися кандидатури у список кандидатів у депутати, які не мали ніякого відношення ні до проукраїнських політичних організацій, ні до розуміння української національної ідеї. Зазвичай лідери цих новостворених політичних осередків показували довжелезні списки членів своїх організацій, як свідчення популярності назви цієї організації і її лідерів, але коли доводилось проводити спільно з РУХом такі акції як збір підписів на підтримку когось з кандидатів у Президенти, то кількість зібраних цими організаціями підписів, зазвичай, не перевищувала кількох десятків.

Лише про партію «Зелених» після її виникнення можна вести мову як про таку, яка мала у спектрі політичних сил Уманщини певну вагу, але це так було до тої пори, поки «Зелені» не стали відособлюватися від РУХу. Остаточний розрив співпраці «Зелених» з організацією РУХу на Уманщині відбувся під час проведення з ініціативи «Зелених» мітингу, на якому не було надано права виступити представнику від РУХу. Очевидно, що це було зроблено для того, щоб авторитет РУХу не затіняв авторитету «Зелених». Після цього випадку рейтинг «зелених» в Умані помітно знизився, а лідер уманських «Зелених» переніс свої зусилля на структури «Зелених» всеукраїнського рівня. В Умані ж діяльність «Зелених» ставала помітною хіба що під час передвиборних кампаній.

Згадаємо ще дві організації, які зробили значний внесок в розвиток національно-демократичних процесів Уманщини. Це громадські організації «Меморіал імені Василя Стуса» і «Просвіта».

Офіційно зареєстрованого осередку «Меморіалу імені Василя Стуса» в Умані не було, але зв'язки з Радою цієї організації і її головою Лесем Танюком були стабільними. Всю працю

в рамках програм товариства «Меморіал імені Василя Стуса» взяло на себе «Народознавче товариство «Берегиня». Найбільш значною роботою в напрямі програм «Меморіалу» було виявлення могил жертв масового розстрілу в'язнів Уманської тюрми, яких було розстріляно за наказом органів радянської влади в липні 1941 року, встановлення кількості вбитих та їхніх імен. Пошукова робота товариства «Берегиня» зацікавила і багатьох інших дослідників історії України, але досі ми так нічого і не знаємо навіть про приблизну кількість розстріляних українців в підвалах уманської тюрми у 30-х роках і в 1941 році ХХ ст. [33]. Внаслідок зацікавлення дослідженнями «Берегині» поза Уманню сьогодні нам відомі імена більше як 700 жертв комуністичного режиму, убитих в один день в Уманській тюрмі, але зібрані товариством відомості про заповнені перетлілими трупами підземні ходи, дотичні до будівлі колишньої уманської тюрми, свідчать про те, що комуністичний режим у 30-х роках і в 1941 році влаштував в Умані фабрику смерті регіонального масштабу [Див. док. №50-59].

Тогочасні спроби «Народознавчого товариства «Берегиня» якось змусити офіційну владу розпочати хоч якісь слідчі дії відносно масового знищення людей не увінчалися успіхом. Не допомагали навіть публікації у центральних ЗМІ. Прокурор міста Умані на індивідуальні і колективні звернення давав майже тотожні відписки.

Повідомляю, що ваша заява прокуратурою міста Умані розглянута.

Розслідуванням кримінальної справи, порушеної прокуратурою Черкаської області в зв'язку з публікацією в газеті "Сільські вісті" від 25.07.89 р. статті "Таємниця Уманської тюрми" не виявлено достовірних даних, які підтвердили причетність до вбивства громадян, які утримувались в тюрмі осіб з числа НКВС чи окупаційної армії фашистської Німеччини.

В зв'язку з викладеним кримінальна справа 14 листопада 1969 року провадженням припинена за відсутністю доказів.

*Прокурор міста
радник юстиції*

*/Підпис/

[34]

З плином часу поглиблюється наше розуміння історичної значимості тогочасного сплеску політичної активності та ентузіазму широких верств українського суспільства, який увінчався проголошенням державної незалежності України.

Ідея здобуття державної незалежності і усвідомлення необхідності державного суверенітету була присутня в українському середовищі в усі періоди історії, навіть у часи найбільш жорстокого і безнадійного поневолення сильними сусідніми державами Польщею і Росією. Якщо уважно поглянути в глибину історії України, інколи складається враження, що українці в процесі багатовікової безрезультатної боротьби за свою державність звикли з невдалими спробами досягти заповітної мети і в кінці 80-х років минулого століття здійснили ще одну спробу створити суверенну державу скоріше з традиційного обов'язку ніж з реально окресленою надією увінчати свої прагнення побудовою суверенної держави. Очевидно, що такий стан речей потребує осмислення і наукового пояснення з точки зору соціології, соціопсихології та інших гуманітарних наук.

До цього зауважимо, що у нашій молодій державі процес становлення інститутів влади ще далеко не завершений. Ще йде боротьба між науковцями за історичну правду про наше минуле, ще намагаються політики «п'ятої колони» закріпити навічно здобутки отримані свого часу домінуючими над нашим народом державами. Маємо на увазі перемоги над нашою культурою, звичаями, традиціями, мовою, над самою суттю нашого національного менталітету.

Українцям треба зрозуміти, чому стало можливим на 18-ому році неалежності після прийняття закону про відповідальність за спроби заперечення голодомору і визнання його суті як акції геноциду, Президент України і Міністр освіти і науки твердять, що голодомор називати геноцидом неправомірно. Очевидно, що це явище не є типовим і не свідчить про безнадійність ситуації щодо пізнання правди. Але зауважимо: цей випадок – реальність. Ми не вважаємо, що обов'язок кожного українця наводити аргументи щодо правдивості факту

голодомору. Сьогодні стверджувати, що голодомору в Україні не було можуть лише ті, в кого рідня в голодні роки таки справді не голодувала, бо члени рідні належали не до категорії голодуючих, а до тих, які витрясали з печей українських селян останні краплі борщу. Тобто їхні методологічні принципи ґрунтуються на засадах імперського сприйняття поневолювачем своїх недобитих жертв, думку яких потрібно направляти у вигідне поневолювачам русло.

В 1991 році відбувся «парад» суверенітетів, по суті колоній колишньої російсько-комуністичної імперії – СРСР. Міжнародні ЗМІ пророкували Україні швидке налагодження внутрідержавного життя, оскільки Україна мала для цього найкращі стартові ресурси. Так не відбулося. Україна зайняла за життєвим рівнем свого народу – місце пересічного громадянина деяких африканських країн, які 60 років тому вперше побачили автомобіль і досі не можуть зрозуміти для чого в обійсті треба будувати туалет?!

Після проголошення державної незалежності України не відбулося зміни влади у персоналіях. Колишня компартійна номенклатура в багатьох випадках навіть не змінила своїх кабінетів, лише вивіски на них, і продовжувала виконувати керівні функції. Правда, в лексиконі багатьох з них з'явилися «патріотичні» нотки, наприклад, слова: нація, патріотизм, громадянська свідомість, національні інтереси, національна ідея тощо. В середовищі українського істеблішменту стало модним змагатися у майстерності виголошення демагогічних гасел, «розкритиковуючих» виступів з високих трибун і т. ін.

В політичних партіях, навіть тих, які виникли з ініціативи патріотично налаштованих людей, з неочікуваною швидкістю опинилися люди з ознаками деградації національної самосвідомості, з деформованим комуністичною ідеологією індивідуальним і колективним менталітетом, і, по суті благородна боротьба за державність і суверенітет України набула ознак боротьби за посідання владних посад, за розподіл посад, за пріоритетне право розподілу матеріальних благ тощо. Багатівкове перебування України в статусі чужоземної колонії не пройшло безслідно.

Сьогодні 2011 рік. За 20 років життя в умовах державної незалежності позиція колишньої компартноменклатури не змінилася. Стало цілком зрозуміло, що її риторика має не національний і не етнічний, а звідси і не державницький характер. За кожною промовою з високих державних трибун стоять корпоративно-кланові інтереси. В Україні при владі за останні 18 років стара компартійна номенклатура утвердилася, набула ряду нових ознак і отримала назву – олігархія. Українські олігархи інколи вживають «самостійницьку» лексику, але олігархія є «самостійницькою» до тої міри, до якої усамостійнення від «вищестоячого сюзерена» розширює її доступ до влади і власності» (в народі це називається – «доступ до корита»). Може здатися дивним, що олігархи, які водночас є колишньою компартійною номенклатурою, інколи поводять себе відверто «проукраїнськи» до тої степені, що дехто з переконаних націонал-демократів в захопленні плеще в долоні і возвіщає, що на поклик часу з комуністичних хащів вийшов ще один «патріот» і проявив свою «національну свідомість». Вся річ у тому, що колишня партноменклатура змирилася з самостійністю України не з патріотичних мотивів, а для того, щоб мати власну суверенність і безконтрольність від «вищестоячого сюзерена». На шляху до реалізації власної суверенності українська олігархія інколи навіть змушена поборювати консервативніших і агресивніших проімперськи налаштованих осіб з їхнього ж олігархічного середовища. Для цього олігархи використовують «патріотичну» лексику і залучають в якості спільників багатьох авторитетних націонал-патріотів.

На наступних сторінках ми продовжимо пропоновану працю дещо своєрідно. Ми публікуємо у формі інтерв'ю погляд на ці події багатьох активістів, які свого часу доклали багато зусиль до розвитку національно-демократичних процесів у нашому регіоні. Їхня оцінка тодішніх подій має своєрідну вартість і ми надаємо їм слово. У випадку потреби, після інтерв'ю або передрукованої статті, ми даємо відповідні коментарі.

Пропонований читачам історичний нарис лише частково відображає суспільно-політичну напругу, якою було пройняте все наше суспільство в кінці 80-х і в 90-ті роки минулого століття. Передруковані статті допоможуть читачеві зрозуміти особливості тодішнього

політичного клімату регіону. На нашу думку така побудова структури нашого дослідження сприятиме розумінню значення політичних процесів кінця ХХ століття. В додатках нашого дослідження ми подаємо копії текстів багатьох документів, які теж відображають політичну напругу того часу.

Розділ 12

Інтерв'ю, тексти публічних виступів, тогочасні газетні статті, коментарі

І н т е р в ' ю В а с и л я І в а н о в и ч а
К у л и н и ч а
п р о о д и н з е п і з о д і в д і я л ь н о с т і
У м а н с ь к о г о Р У Х у

Василь Іванович Кулинич народився 06.01.1955 р. в м. Магнітогорську. Закінчив 8 класів у с. Громи Уманського р-ну Черкаської області, навчався у Білгород-Дністровському морському рибо-промисловому технікумі, Херсон-ському сільськогосподарському інституті. Працював на керівних посадах у Мінсільгоспі України, головним спеціалістом та керівником рибоводних господарств. З 1980 року в Умані, де пройшов шлях від підсобного робітника на заводі «Вега» до керівника служб постачання тресту «Півден-західшляхбуд». З 1989 року активно займався громадсько-політичною роботою.

* * *

З формалізацією діяльності Народного Руху України, яка відбулася після його Установчих зборів на початку вересня 1989 року, національно-патріотичні сили різко активізували свою просвітницьку та агітаційну роботу. Із західних областей України (Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської) групи подвижників роз'їжджались по всій республіці, несучи розбудженому «перестройкою» люду правду про нашу давню і недавню історію, даючи оцінку понад 70-літньому правлінню комуністичного режиму Радянського Союзу, 350-літтю «братерського» співіснування з Росією.

Особливого розмаху ця робота набула влітку 1990 року під час підготовки та святкування 500-річчя козаччини. Бувало, що через Умань, яка стоїть на перехресті шляхів, за добу проїздило з десятків агітаційних автобусів. Активісти-рухівці Уманської крайової (в той час на правах обласної) організації переважно більшість їх зустрічали на кордоні Вінницької-Черкаської областей і проводжали далі – за межі Уманського району. Досить часто агітатори залишались ночувати в Умані, і тоді ми розбирали їх по своїх домівках. Мені це було зробити простіше, оскільки моя родина мала чотирьохкімнатну квартиру майже в центрі міста. Інколи набиралось до 20-ти постояльців. І хоча це додавало роботи дружині Надії (на додачу до догляду за своїми п'ятьма дітками треба було ще випрати купу постільної білизни, а на вечерю-сніданок приготувати відерну каструлю каші), проте такі клопоти нас не обтяжували. Приїжджих також із задоволенням розбирали просто небайдужі уманчани. Комуністи якогось відчутного спротиву чи протидії нам не чинили. І на мою думку, це пов'язувалось з тим, що вони за багато років звиклі до комфортних умов однопартійності були деморалізовані потоком «гласності» та плюралізму. І мабуть вважали за достатнє протидіяти нам через пресу, радіо та телебачення. Отам вже вони від душі паплюжили, обливали брудом та оббрівували нас та наших прихильників. На щось суттєвіше, ті, понад три мільйони капеесесівських квитконосців в Україні не спромоглись ні тоді, ні пізніше – в серпні 1991 року на ГК ЧПівському фініші Союзу!

Найбільшою ж, і чи не єдиною, великою проблемою для нас та агітбригад був звичайний бензин та дизпаливо. І не через каверзи спецслужб чи влади. Пального тоді у вільному обігу практично не було. Кінець 80-х – початок 90-х років ХХ століття в Радянському Союзі ознаменувався практично повним і тотальним дефіцитом всього і скрізь. Полиці державних (а інших тоді і не було) магазинів могли «порадувати» око хіба що трилітровими банками

консервованих огірків, помидорів та кабачками, цвяхами в асортименті і таким собі одягом, більш схожим на робочий чи зеківський. Та, якщо продуктами людей виручали родичі з села або дачні 5 соток, а “нормальний” одяг можна було придбати з-під поли чи на базарі-барахолці, то з пальним для авто, за суцільної державної монополії, виходило зовсім сутужно. І якщо його катастрофічно бракувало для державного транспорту, то що вже казати про приватників...

Агітбригади по дорозі до Умані долали по 600-800 км, попереду була ще не одна сотня кілометрів шляху. Пального, яким заправлялись автобуси у себе вдома, вистачало якраз до нашого міста. А далі? Щоб завадити таким поїздкам, органи внутрішніх справ ввели заборону на перевезення пального автобусами в каністрах та іншій тарі. Ця заборона строго контролювалась, тому ми змушені були щось придумувати. І придумали!

Як і завжди до цього, в Радянському Союзі повсюдно процвітали приписки. Це стосувалось і транспорту. Щоб водіям отримати пристойну зарплату і премії, а підприємствам виконати план, всі дружно і безбожно вписували в маршрутні листи неіснуючий пробіг на сотні та тисячі тоннокілометрів. Під цей “липовий” пробіг списували тонни не використаного пального. І якщо на початку 80-х років його часто просто зливали десь в яр чи лісополосу (сам був свідком такого), то в 90-і при суцільному дефіциті водії бензовозів та заправники освоїли комерційний підхід. Отже, при наявності готівки та певній розторопності, була змога знайти бензин для агітаційних автобусів. Залишалась проблема самого процесу заправки. І тут стала в пригоді моя робота. До вересня 1989 року я працював заступником директора з постачання в Центральних ремонтних майстернях тресту “Південзахід-шляхбуд”, які дислокувались в Умані та мали філії у Львівській і Одеській областях, в Молдові. І хоча після участі в Установчих зборах Руху я був переведений на посаду інженера-постачальника, попередні зв'язки та характер роботи давали можливість в потрібний час закуповувати у заправників потрібну кількість пального. А необхідні для його зберігання місце і тару на свій страх і ризик нам надала завідувача базою матеріально-технічного постачання Тихонюк Галина. База була розташована в малолюдному місці та ще й неподалік від автобусного парку. Отже, поява там не місцевих автобусів не викликала особливих підозр. Висадивши людей за містом ніби на перепочинок чи в місті на ночівлю, автобуси заїжджали на загороджену територію бази, заливали в бензобаки з бочок необхідну кількість пального і спокійно продовжували свій шлях. Так і пропрацювала наша заправка весь той буремний період.

Коментар Черномаза Б.Д.

Існування описаного Василем Кулиничем таємного заправочного пункту для автобусів та їх заправка добре продуманий вихід із ситуації. Василю Кулиничу було доручено підшукати приміщення, де було б можна таємно заскладувати кілька тон бензину і знайти пусті бочки, в які можна б було цей бензин на деякий час залити. Василь Кулинич із завданням справився. Після того як було знайдено приміщення і пусті бочки, було домовлено з Львівською організацією НРУ, прислати в Умань бензовози і розвантажувати їх у нашому таємному місці, адже з бензином в Західній Україні було легше.

Ось так і заправлялись в Умані агітаційні автобуси із Західної України. Інакше і бути не могло в Україні, де всі українці – брати і сестри.

Т е т я н а В о л о ш и н а

Волошина Тетяна Степанівна народилася у 1951 році в м. Умані на Черкащині. У 1974 р закінчила уманське педагогічне училище і стала фахівцем дошкільного виховання. Освіта середня-спеціальна. Працювала художником-оформлювачем Уманського краєзнавчого музею, вчителем образотворчого мистецтва Уманської ЗОШ № 8, бібліотекарем Уманського гарнізону. Незаміжня. Виховує доньку.

З розповіді Тетяни Волошиної.

(Розповідь записано у 2009 р.)

В самому центрі міста якусь історичну недобудову будівельники відгородили величезним парканом. Ця місцева споруда не один раз виручала нас своєю дерев'яною площею, на якій можна було розвішувати виготовлену нами агітацію. найчастіше мені згадується один зворушливий випадок, що відбувся саме біля цього паркану, названого «Гайд-парканом». Було це 1 травня 1991 року. Розмістили ми на паркані агітацію, в якій закликали наш народ не жебракувати по світі, долі кращої на чужині не шукати, а свою державу облаштовувати, щоб бути нам незалежними від інтервентів різного ґатунку, бо в своїй хаті – своя правда. Але ж довго агітувати спокійно не давали. Серед тих, хто не давав, були й такі, що ще з ночі займали кращі місця. То тут, то там лунали репліки: «Убирайтесь вон, на свою западню, откуда вы сюда понаехали, бендеровцы». І почалося, Той за плакат смикає, той за спідницю, а хтось дулі тикає під ніс – «Не видать вам никакой «незалежной», мы все люди «советские». У цю гарячу мить з'явився чоловік. Це треба було бачити: ватні, засмальцьовані штани, куфайка, на голові – шапка-вуханка з напіввіддертим вухом, а в руці здоровецька в'язана авоська, з якої стирчать голі телячі кістки, вонючі ратиці, курячі лапи з пазурами і пара свинячих сірих вух. Чоловік субпродуктами над головою метляє і кричить, та так голосно, що всі «советськіє» звертають на нього неабияку увагу: «Работать надо! Пособирались тут и права качают. Я вот заработал себе на супец» – і чолов'яга так мотнув харчами, що зачепив кісткою зачіску однієї із «советских» дам. Жінка очі витріщила, розчервонілася, тицьнути б кулаком чоловіку в неголену морду, та не можна, бо ж свій. Народу зібралось неймовірно багато, ніхто на агітаційні плакати не дивиться, вся увага повернута в бік громадянина у латаних тапочках і його ринкової здобичі. А той галасує ще більше, подеколи з робленим пістетом декламує всім відоме гасло: «Нам солнца не надо, нам партия светит, нам хлеба не надо – работу давай». І далі: «Я ветеран коммунистического труда, партия – мой рулевой. Р-р-а-аботать н-надо!».

Та здалося мені, що голос у чоловіка якийсь дуже вже знайомий. Придивляюся, так і є, та це ж наш Василь – один із активістів РУХу. Оце таке! Ну і насмішив, але може це і добре, може сьогодні агітація без бійки обійдеться. Але без бійки не обійшлося. «Советским» мабуть здалося, що чоловіка з свинячими вухами в «авосьці» замало для того, щоб достойно відсвяткувати 1 травня. Комуністи, підігріті коров'ячими мослами, кинулися на розвішані на паркані агітаційно-пропагандистські матеріали та давай пробувати їх зривати. Але в натовпі, який завжди збирався біля «Гайд-паркану», кожен раз знаходилися люди, які намагалися захищати агітаційні матеріали Руху. А агітаційні матеріали Руху завжди були дотепно ілюстровані самодіяльними художниками і прокоментовані відповідними написами, які іноді цілими вечорами рухівці старанно виписували на ватмані. А міліція в таких випадках лише спостерігала збоку як бушує народ православний і вичікувала, коли вже цей галасливий народ розійдеться, бо ще треба когось знайти, щоб відчухати пам'ятник Леніну, який не догледіли: якийсь «художник» зумів його щедро залити чорнилом. Мабуть думають: «Ходять тут усякі з кістками та копитами, і чого вдома не сидиться...».

Молодість... – квітуча, запальна, неймовірно гаряча молодість... Скільки було натхнення, скільки бажання щось змінити на краще в цьому світі, так мріялось мати свою рідну, ніким не сплюндровану Україну. Спогади тих буремних років гриють душу і серце.

На пам'ять приходить один із незабутніх днів, коли ми, відчайдушні, взяли блакитно-жовті прапори та лозунги, і, примкнувши до колони трудящих мас, вирушили до центральної площі святкувати свято Жовтня 1989 року. Позаду нас крокували працівники заводу «Мегомметр». Побачивши розгорнутий блакитно-жовтий прапор, хтось з натовпу вигукнув: «Хай живе незалежна Україна». Серце забилося неначе птаха в клітці. От і добре, що ми не одні, значить є ще порох в порохівницях, і все славно, так славно на серці. Та ось з'явилися сірі кашкети – це по нашу душу. Майнула тривожна думка – а чим все закінчиться?! Люди в погонах кинулись виривати та трощити прапори та лозунги. Мегометрівські почали свистіти і вигукувати щось на кшталт: «Геть продажну міліцію». Метушня ставала все гарячішою, але колона рухалась швидко, і ось вже з'явилася центральна площа з трибуною міських керівників та гостей. І все ж на площу нам вдалося потрапити з одним прапором та лозунгом

«Слава Україні», який тримався тільки на одному деревку, інший кінець я стискала в руці над головою.

Після площі міста, ми вирушили до пам'ятника Тарасу Шевченку. Саме навпроти пам'ятника знаходився міський відділок міліції. Тож довго чекати міліціантів не довелось. Ось де вони вже розгулялись та відвели душу. Дісталось і старим, і малим. Я тримала за руку дитину одного з рухівців, батька якої поволокли до відділку. Підскочив такий собі забіяка в погонах Ременець, і я вперше відчула, що таке гумова палиця і лайка в три поверхи саме від цього стража порядку. Багатьох людей затримали і засадили в місцеву кутузку. Пішла чутка, що затримані оголосили голодівку. Ми пішли під стіни КПЗ і голосно співали «Ще не вмерла Україна», щоб вони чули нас, відчували нашу підтримку, і нашу солідарність.

Пройшло зовсім небагато часу і все змінилось. Український народ підтримав Декларацію про державний суверенітет. Настав очікуваний день, коли відділок міліції біля обеліску Слави під жовто-блакитним прапором присягав на вірність Україні.

Я купила квіти, прапорець, взяла з собою того самого хлопчика, якого колись тримала за руку біля пам'ятника Т. Шевченку, і ми пішли на присягу. І, коли той, хто хрестив мене гумовою палицею, підписував присягу, вручила йому квіти і прапорець. Хтось із рухівців сфотографував це дійство. І не було на душі ні образи, ні смутку, неначе все недобре залишилось позаду. А тільки радість панувала, неймовірна радість і гордість за нашу державу, за нашу славну Україну, за її людей, вільних і щасливих.

О л е к с а н д р К о в е р г а

Народився 23 лютого 1947 р. в Москві. Виховувався в Умані, на батьківщині своїх предків.

Родина з самого дитинства заклала Олександрю міцні засади національно-патріотичного виховання. Закінчив геолого-розвідувальний технікум в Києві. Член Руху з 1989 року.

Зі створенням на Черкащині (в Умані) регіонального відділення Української Республіканської партії обраний головою першого її регіонального осередку на Черкащині. Після поразки структур УРП у поєдинку з прокомуністичною владою і практичного припинення її активної діяльності, О. Коверга свою політичну діяльність переносить в РУХ, який набув статусу партії. У 1993 р. обраний головою Руху Уманецької міської організації. Член Організації Українських Націоналістів.

Декларований суверенітет ще потребує реалізації. Пам'ятайте це, люди!

О.Коверга. Газета «Червона калина»
Ч. 7. 1990.

«Коли РУХ буде видавати автомати?» Мабуть кожен член РУХу чув такі запитання на зборах, на мітингах, у приватних розмовах, дискусіях.

Задають їх здебільшого чоловіки, частіше молодь. Свідомі рухівці, природно, вже навчилися розрізняти звичайну допитливість і навмисне провокування, підісланих КДБ і міліцією, парткоммами всіх рівнів. Не про них мова.

Дуже прикро, що таке запитання про зброю ми інколи чуємо і від людей розумних, освічених, цілком порядних. Ось і зараз, побачивши заголовок, багато є людей, які сподіваються задовольнити свою зацікавленість-прагнення з цієї статті. Намарне, шановні! Про видачу зброї РУХом – відповідь одна – ніколи!

З чистим сумлінням можете відкласти газету і далі цю статтю не читати – вона буде для всіх бажаючих озброїтись – нецікавою. «Чому? – запитаєте ви – адже ми хочемо боротися!».

Спробую пояснити точку зору РУХу щодо автоматів.

Скажіть мені, будь ласка, а чи не досить крові пролито на нашій українській землі? Хіба треба ще автоматів? Хочеться розповісти про один випадок, що трапився зі мною на зорі створення РУХу. Тоді я вперше познайомився з рухівцями нашого міста – їх було кілька осіб на всю Умань.. Під час розмови я запитав в однієї жіночки-рухівки: «А чим Ви сподіваєтеся

оборонятися від екстремістів-можновладців?. – Йшлося про міліцію, хуліганів-провокаторів, агентів КДБонівців та інших (адже всі ми, що вже там говорити, добре знаємо їх методи). – А ось цим!» – коротко відповіла вона, виймаючи з сумочки невеличку іконку Божої матері. «А в цьому є сенс, – подумалось мені. – Адже від різної нечисті вберегти людину може тільки Божа воля».

Отака охорона у РУХу. Ми стоїмо за мирні шляхи боротьби. Що ж стосується зброї, нам набагато приємніше було б почути таке запитання: «Чому РУХ ніколи не буде видавати автомати?».

По-перше: ми – конституційна організація.

По-друге: тому що аби щось видавати, то треба те мати. А РУХ не має арсеналів і не збирається їх створювати.

По-третє: що може людина з автоматом вдіяти проти імперії-бандита? Адже той бандит озброєний гарматами і бомбами (навіть ядерними), танками та ракетами, літаками та гелікоптерами. Та невже ж вам допоможуть оті пукалки проти такої машини-вбивці?

Ми вважаємо, що наша зброя сильніша того всього. Наша зброя – то є Боже й народне благословення на боротьбу за рідну землю! То є любов до матері-України! То є слово, переконання і віра у свій народ! То є гідність проти безчестя! То є честь проти підлоти! То є чисте сумління проти здирництва! То є правда проти кривди!

Хіба замало такої зброї? А ще маємо гаряче серце в грудях і голови на плечах. І якби не боялися «вони» тієї нашої зброї, то не кидали б нас, беззбройних, за ґрати, не тримали б їхні секретарі всіляких парткомів пістолетів по своїх кабінетних сейфах, не тікали б від нашого ясного, сонячного українського історичного прапора.

У ансамблю «Бітлз» є така пісня:

Часи змінюються!

І хто не виграв сьогодні,

Завтра стане переможцем

Тому, що часи змінюються!

Тож навіщо нам автомати, люди?

Націоналізм та патріотизм – поняття тотожності

О. Коверга. «Червона калина»

№ 1 за 1993 р.

Уявіть собі таку ситуацію: ви заходите до крамниці і бачите у вітрині висить піджак, але на етикетці великими літерами написано «пальто» і ціна вказана швидше «пальтяна», ніж «піджачна». Чи купите ви собі таке «пальто»? Саме як пальто, для носіння восени та взимку? Чи придбаєте ви радіодинамік, як телевізор, якщо на етикетці буде написано, що це «телевізор»?

Покупець, який себе поважає, скаже крамарю, що про нього думає і подасться до тої крамниці, де пропонується йому товар, ціна і етикетка відповідатимуть його уявленню про цей товар.

А тепер уявіть собі іншу ситуацію: перед вами на прилавку в крамниці екзотичний фрукт під етикеткою «авокадо» і ціна, хоча і кусюча, але все ж прийнятна, на вашу думку.... Купите? Можливо. По-перше, тому що ціна «помірна»; по-друге, щось чули про те авокадо, але куштувати не доводилось. Тобто можете придбати річ, як новинку з цікавості. І навіть не усвідомите того, що вас спритно обдурено, підсунувши під етикеткою «авокадо» звичайне манго, набагато прозаїчніший від авокадо фрукт і дешевший. Нахабний шахрай зміг обдурити вас, скориставшись вашою необізнаністю у незнайомих вам речах. Шахрай саме і розраховував на те, що ви неспроможні відрізнити один фрукт від іншого (не з вашої, звичайно, вини).

Щось подібне відбувалося в колишньому СРСР на протязі всієї його історії. Дехто і зараз намагається діяти цими ж методами, але в іншій галузі – в політиці, в пропаганді, ідеології. Лякали нашого затурканого советского громадянина «загниваючим капіталізмом».

Отримавши змогу хоч одним оком глянути на той клятий капіталізм, наш громадянин мріє зараз, хоч з місяць, хоч з деньок «погнити» в умовах, які той капіталізм надає не ледачій, працюючій людині.

А шахрай-крамар від ідеології підсовує тим часом інший «товар» – націоналізм. Користуються тим, що ми, бувші советські громадяни, абсолютно не знаємо дійсного змісту цього поняття. Оббріхуючи націоналізм, шахрай-ідеолог приписує цій ідеології шовінізм та нацизм, які абсолютно не притаманні націоналізмові, а часом, і відверто ворожі. Більше того, націоналізм найчастіше з'являвся саме там, де тривалий час панували шовінізм або нацизм, і саме як противага, альтернатива тим двом ганебним рисам, що подекуди ще трапляються серед людства.

Шовінізм і шовіністи сповідують зверхність своєї нації над іншими націями, свою винятковість, «месіянство». Без огляду на власні якості шовіністи вважають, що мають право на те, щоб вчити оточуючі нації як їм жити та поводитись. Вони прагнуть всіх «опекать», «брать под своєю крило», насаджуючи у хаті сусіда свої порядки. А якщо сусід не бажає того «счастья», то його можна затягти у « світлеє майбутнє» погрозою або силою. Тобто шовінізм – прагнення однієї нації нав'язувати іншим націям своє бачення світу, свій шлях розвитку з поступовим поглинанням тих націй і розчиненням їх у собі. Керуючись ідеєю шовінізму, одна нація розростається за рахунок інших націй, опановуючи їх, асимілюючи в собі, одночасно оголошуючи, що несе їм звільнення (освобожденіє), як нація – месія. А тим часом висмоктує їхню кров, самобутню культуру, мову, наукові надбання, ідеї, мистецтво та інші цінності нації, які, часом, значно вищі від відповідних надбань шовіністичної нації. Хто бував хоч раз за кордоном, той знає, що там і українця, і якута, і грузина, і естонця, і киргиза звать не інакше, як «русский».

Нацизм сповідує ідеологію зверхності, виключності нації над всіма іншими, аж до поняття «над» або «супернація».

Ставлячи перед собою мету, майже тотожню шовінізмові, нацизм керується більш відвертими завойовницькими, антилюдськими засобами до її досягнення. Нацисти вважають себе «суперлюдьми», представників всіх інших націй вважають «недолюдками». Вони не уявляють собі існування на Землі всіх інших націй, крім як рабів своєї нації. Девіз нациста: « Або будь моїм рабом, або вми!».

Націоналізм – ідеологія захисту власної території від зазіхань з-зовні шовінізму або нацизму, тобто ідея оборони (визволення) власної нації, оборонна ідеологія. Націоналізм як протисила виникає лише там, де вже застосована сила тиску на націю у вигляді шовінізму чи нацизму. Націоналізм – вторинна сила, сила протидії окупантам, колонізаторам, сила нації.

Підсумовуючи викладене:

Шовінізм – ідеологія (прагнення) нації панувати над іншими націями шляхом поглинання їх на їх власній етнічній території, шляхом примусового асимілювання.

Нацизм – ідеологія, що відбиває прагнення нації панувати над іншими націями шляхом насильства, завоювання, перетворення їх на рабів власної нації, або фізичного знищення останніх з наступним загарбанням їхніх етнічних територій.

Шовіністи і нацисти часто застосовують до корінних націй – ГЕНОЦИД як засіб для досягнення своєї мети на чужих територіях.

Приклад шовінізму:

Геноцид європейців щодо індіанців на території теперішніх США;

Геноцид щодо багатьох не російських націй у колишньому СРСР і Російській імперії.

Нацистський геноцид гітлерівської Німеччини проти всього людства.

Націоналізм – ідеологія змагань (прагнення) на своє право вижити на Землі у межах власної етнічної території.

Приклад націоналізму:

– визвольні змагання всіх колонізованих раніше націй Азії, Африки та Америки і т. п., які здобули і здобувають свою державність в боротьбі з колонізаторами;

– змагання Словенії і Хорватії проти сербського шовінізму;

– ірландський націоналізм проти англійського шовінізму у Великобританії;

– український націоналізм проти німецького нацизму та російського шовінізму.
Шановні громадяни вільної України!
Не дозволяйте шахраям дурити вас етикетками.

О. Коверга
Голова Уманського РУХУ.

О л ь г а П е т р і в н а Д і д е н к о

Народилася 19 липня 1916 року в Умані. Шкільні роки провела в Умані, а старші класи закінчила у м. Миколаєві. До війни деякий час довелося перебувати на Донеччині, потім знов повернулася в Умань. В Умані вийшла заміж та довго з чоловіком не побула. Її чоловіка, Скуратівського Василя Семеновича, мобілізували на фронт, звідки невдовзі надійшла звістка про його загибель. В роки окупації О. Діденко активна учасниця антинімецького підпілля. Група опору, в якій брала участь О.Діденко, не мала ознак ідеологічного спрямування. Група була чітко антинімецькою, але не виявляла ознак сповідування комуністичної чи націоналістичної ідеології. Пізніше і всіх членів групи, і О.Дідеіко в тому числі, радянська влада причислила до «червоних партизан», але не наділила вцілілих членів групи повним набором привілеїв і пільг, якими користувалися «надьожниє і убеждьонниє камуністи».

У 70-х роках ХХ ст. брала активну участь у дисидентському русі. В її помешканні у ці роки знаходився підпільний пункт виготовлення самвидавчої літератури.

Радянська влада, незважаючи на те, що О.Діденко дала мовчазну згоду причислити її до «красних партизан», безумовно мала інформацію про її не характерний для «ветеранки партизанського двіженія» світогляд. Оскільки О.Діденко в 70-х роках працювала науковим співробітником уманського краєзнавчого музею, а музеї і музейна справа вважалися радянською владою форпостами радянської ідеології, то О. Діденко невдовзі з роботи витіснили.

З настанням періоду перебудови, О.Діденко з ентузіазмом взяла участь у процесах відродження суверенної державності України. Початок найперших порухів активності в напрямі відродження народних звичаїв і традицій був, власне, зініційований О.Діденко. Її особистий внесок у події зародження державобудівних процесів на Уманщині, без сумніву, є неоціненні. Померла Ольга Діденко у 94 роки.

К у з ь м а М а т в і ю к

Народився в с. Ілляшівка Старо-косянтинівського р-ну Хмельницької області. Інженер, викладач. Учасник правозахисного руху. Політв'язень радянських тюрем і концтаборів (1972-1976).

Школу закінчив у 1957 р. у рідному селі. Після закінчення школи працював слюсарем на Макіївському металургійному заводі. Повернувшись в рідне село працював механізатором. У 1960 р. вступив в Українську сільськогосподарську академію і закінчив її у 1966 р. Потім, служба в армії, а після демобілізації викладацька робота в Уманському технікумі механізації. В Умані познайомився з відомою дисиденткою Надією Віталіївною Суровцовою і гуртом патріотично налаштованих людей, які оточували Н.Суровцову. На початку 70-х років ХХ ст. брав активну участь у дисидентському русі, виготовленні і розповсюдженні самвидаву. Заарештований в Умані 13 липня 1972 р. Ув'язнення відбував у таборі для політв'язнів в Мордовії. Учасник багатьох акцій протесту в умовах ув'язнення.

Після звільнення поневірявся по різних роботах, але вперто і послідовно добивався роботи за фахом. Від пропозицій влади зайняти посаду кочегара чи каменотеса відмовлявся, аргументуючи свою відмову тим, що в СРСР існує заборона на професії. Власне, цей аргумент К.Матвіюк множив у тексті скарг, які він надсилав в різні інстанції радянської влади і навіть у міжнародні інституції.

В кінці 80-х років активно включився в національно-демократичні процеси, керував культурологічним товариством "Спадщина", був делегатом Установчого з'їзду Руху. Нині мешкає у с. Пирогівці на Хмельниччині, займається фермерським господарюванням.

“КРОК ДО СВОБОДИ”

Свого часу мені розповідали, що до львівської письменниці Ірини Вільде приїхала подруга з Києва. Проходячи повз жінку, яка просила милостиню, І. Вільде поклатла до її рук 25 карбованців.

– А то не забагато, пані? - зауважила київська гостя.

– Так, то забагато як на мої статки, - відповідала І. Вільде. Але якщо ми, бідні, не допоможемо цій нещасній, то їй більше ніхто не допоможе.

Перефразовуючи слова львів'янки, скажу, що коли ми самі не проаналізуємо і не поцінуємо того, що робилося наприкінці 60-х та у 70-х роках минулого століття, то цього поки-що ніхто не зробить.

Отож, як тільки гоніння на українців у радянсько-російській імперії дещо спало (т. зв. "хрущовська відлига"), відразу почала "підніматися отава": більш свідома частина українців почала робити певні кроки у справі національного відродження та критикувати політику КПРС за її облудність та справжній антиукраїнський і імперський зміст.

Та й знову думать заходивсь

Про теж таки, що й перше думав.

Т.Шевченко.

То була нелегка справа. Навіть на мою пропозицію до знайомого уманчанина десь зустрітися і поговорити про наші українські проблеми, той інстинктивно оглядався назад, чи бува хтось не чує таких крамольних намірів, і тут же рішуче відмовлявся, пославшись на брак вільного часу.

Оскільки національне відродження приходилось розпочинати заново, то для початку треба було потайки читати свою історію та якимось поширювати правду про КПРС (боевой авангард трудящихся ССРСР) і її "единоверное учение – марксизм-ленинизм". Це робилося з допомогою "самвидаву" - сам потайки дістав чи сам написав матеріал і сам його видав, надрукувавши машинкою на цигарковому папері.

Це вже було небезпечно не тільки для самого видавця, а і для стороннього читача. Далеко не всі наважувалися просто читати такі матеріали.

І все ж якась частина людей читала самвидав, в якому говорилося правда про російську колоніальну імперію, одягнуту в мантию найдемократичнішої держави світу.

Радянська ідеологія не спростувала критику своєї тоталітарної імперської системи (а чим і як вона могла це зробити?), натомість у відповідь каральні органи цієї системи розпочали звичну для них роботу – переслідувати і карати інакходумців, які в той чи інший спосіб поширювали свої думки. І це було найпереконливішим доказом для пересічних радянських громадян, що у самвидаві пишеться правда. Ще одним доказом облудності і господарської неспроможності радянської системи були її порожні паперові заяви ("Програми", "Исторические решения съездов" тощо) про безперервний ріст добробуту всіх трудящих в СРСР, тоді як матеріальний рівень життя простих людей (і так найнижчий в Європі) постійно з року в рік падав. Тож коли в кінці 80-х і на початку 90-х років минулого століття остання в світі імперія почала розвалюватись, широкі народні маси не стали її рятувати і не йшли громити національно-демократичні рухи, як на то сподівались і заохочували на місцях компартійні функціонери. (Так у нас на Хмельниччині один із московських прихвостнів нацьковував людей: "Як ще раз сюди прийдуть рухівці, рвіть штахети і бийте ними їх – вам за те нічого не буде"). "Шістдесятникам" хоча і не вдалося повести за собою широкі маси людності, зате їм вдалося показати людям і переконати їх, що СРСР – це імперія зла.

Як тільки СРСР почав розвалюватись, вищі компартійні функціонери розпочали дуже плідну для своєї кишені роботу – привласнювати загальнонародне майно (т. зв. "прихватування"). Дуже скоро до них приєдналися відверто кримінальні елементи. Вкупі вони створили потужний потік впливових і грошовитих людей, які розтягували заводи, фабрики,

копальні тощо. Національно - патріотичні сили не спроможні були стримати цей потік мародерів та вберегти спільне майно, а всю громадськість мобілізувати на побудову демократичної і економічно розвинутої України. Цих сил було замало. А де вони могли взятись в потрібній кількості в обезкровленого народу та ще й з понищеною національною елітою? Хвалити Бога, що їх в потрібну годину знайшлося й стільки! Їм довелося прикласти максимальні зусилля, як говориться викластись до останнього аби спрямувати цей кримінальний потік в бік, хай і формальної, а все ж української державності. Не будь цього, колишній партійний функціонер, який вкрав завод чи банк, так само низько хилив би голову перед двоголовим орлом і московсь- ким попом, як донедавна перед серпом і молотом та секретарем парторганізації. Для України і її народу почалась би новітня чорна смуга, а надія відновлення своєї державності відкидалася б на невизначений термін.

А де ж Україна?

Все далі, все далі, все далі...

В.Стус.

Пройти ці випробування випало моєму поколінню. Це не були мирні дискусії чи газетні полеміки, це був шлях боротьби, шлях важкий і небезпечний, на якому було вдосталь і крові, і смертей, і поламаних доль. Однак це був шлях до свободи! І ми на цьому шляху зробили крок в потрібному напрямку. Чогось ми досягли, щось упустили. Хотілося б, щоб наступне покоління українців критично оцінило те, що зробили ми, не розгубило досягнутого та не починало все знову спочатку, а зробило наступний крок до свободи нашого народу.

21.02.2011р.

К. Матвіюк,
колишній політв'язень.
м. Хмельницький.

Б о г д а н Ч о р н о м а з

Народився 9. 02. 48 р. в с.Стегніківці Тернопільської області Тернопільського р-ну. Б. Черномаз закінчив початкову школу в рідному селі, а середню – в місті Збараж. В 1966 році переїхав в Умань. В 1967 році призваний в армію. Демобілізувався у 1969 році. У 1970 році поступив в Уманський сільськогосподарський інститут. Вчився заочно, одночасно працюючи. У 1972 році напередодні свого весілля з Тетяною Литвиненко заарештований за антирадянську пропаганду і агітацію та український буржуазний націоналізм. Засуджений до 3-х років позбавлення волі. Ув'язнення відбував в Кучинській 36-й зоні для політв'язнів. Після відбуття терміну ув'язнення повернувся в Умань і 15 років працював в районній котельні. З настанням періоду перебудови активно включився в політичне життя України. Брав участь в організації Гельсінської спілки, був членом оргкомітету проведення Першого з'їзду Руху, перший голова спочатку Уманського краєвого Руху, а після виникнення Черкаської обласної організації Руху обраний її першим головою. Під час перших виборів Президента України був довіреною особою кандидата на пост Президента В'ячеслава Чорновола. Протягом 1990 року за організацію несанкціонованих мітингів і демонстрацій неодноразово був покараний штрафами і перебуванням в КПУ (камера попереднього ув'язнення).

На 3-му з'їзді Руху був обраний членом Центрального проводу Руху. У 1993 році продовжив навчання у Львівському університеті, в тому ж 1993 році обраний до керівних структур Організації Українських Націоналістів всеукраїнського рівня. Поступив в ОУН і склав Присягу ще в умовах її підпільної діяльності. У 1994 році обраний членом Проводу ОУН. В тому ж році перейшов на постійну роботу в ОУН. Працював спочатку заступником

голови Секретаріату, потім головою Секретаріату. Звільнився з роботи у 1997 році. В тому ж 1997 році закінчив історичний факультет Львівського університету ім. Ів. Франка. З 1997 по 1999 рр. на громадських засадах редактор регіональної Рухівської газети "Червона калина". В 1996 році обраний головою Правління молодіжного центру історичних досліджень "Альтернатива". Займався науковими дослідженнями національно-визвольних змагань на території Черкащини в часі Другої світової війни. Результати наукових досліджень публікувалися в багатьох наукових виданнях. На громадських засадах був редактором громадсько-політичної газети "Вулик", помічником народного депутата України Леся Танюка. Був членом керівних органів (членом ради) громадської організації "Меморіал" ім В. Стуса. Заснував на Черкащині обласну організацію Всеукраїнського об'єднання "Свобода" і став її першим головою. З 2000 р. по 2005 р. працював консультантом з політичних питань Президента Асоціації українських банків, перекладачем у цій же установі. У березні 2005 р. захистив дисертацію з історії України, отримавши наукову ступінь кандидата історичних наук. З 2005 року працює в Уманському державному педагогічному університеті на посаді доцента кафедри історії України. Автор багатьох наукових праць з історії України. У 2009 р. нагороджений відзнакою Президента України «Хрест Івана Мазепи».

Виступ на зборах інтелігенції в Умані, які відбулися з ініціативи Руху 17.11.91 р.

Ще рік тому здавалося ніяка сила не здатна пробудити Східну Україну від летаргічного сну. Сановита номенклатура, спостерігаючи потуги Руху привести народ Східної України до активного будівництва свого майбутнього, задоволено потирала руки... Однак час на місці не стоїть. Так само як нестримно тече час, так само нестримно пробуджується національна самосвідомість народу. А як же реагує на це наша запродана сановита номенклатура?

Дійсність засвідчує, що не спить. Не зважаючи на катастрофічне падіння авторитету і популярності більшості закоснілих ідеологічних догм, в її руках продовжує залишатись армія, КДБ, міліція, влада. Утримуючи в руках ці важелі, від неї можна чекати в нинішній ситуації самих найнесподіваніших антилюдських і найпідліших дій. Нема потреби для підтвердження тільки що сказаного детально зупинятись на спробах зробити криваву бойню у Львові (жовтень 1989 р.), на Тернопільщині (липень 1990) чи найсвіжіші події в Києві, де наполегливі спроби провокаторів вчинити кровопролиття не знайшли свого втілення. Народ став настільки мудрим, що на провокації не піддається. Але це події, так би мовити, тактичного плану.

Куди більш страшніші і небезпечніші заходи, які зараз впроваджуються форсованими темпами стратегічного характеру. Одним із цих заходів є штучне роздування розбрату серед нас же – своїх серед своїх – українців. Подумаймо, чи випадково біля «Гайд-паркану» протягом останніх кількох місяців ми все частіше чуємо від підісланих опонентів крики типу: «бандерівці, чого ви сюди приїхали? Їдьте у свою Західну і відділяйтесь, нам не заважайте».

Ми це чуємо від людей, які добре знають, що Рух біля «Гайд-паркану» представляють в основному тільки корінні уманці чи мешканці найближчої округи. Очевидно, що наймані опоненти розраховують викликати певну реакцію не в Рухівців, а в тих людей, котрі сотнями кожен день зупиняються хоча б на кілька хвилин біля «Гайд-паркану». Тобто іде настирлива кампанія підготовки громадської думки у тої частини населення, яка здатна пасивно сприймати політичні ідеї в готовому вигляді, не докладаючи зусиль на власний аналіз, тобто йдеться про прямий розрахунок на середнього обивателя. Аналізуючи майже тотожну ситуацію по всій Центральній і Східній Україні, можна зробити певні висновки. Але перш ніж перейти до висновків треба проаналізувати ще кілька «зразків» стратегічної діяльності номенклатурно-командної системи. Що таке русифікація знає сьогодні кожен, знає також і те, що вона проводилась комплексно протягом кількох століть і однаково була до душі як катеринам і миколам, так і сталінім та брежєвим. Так само вона до душі гуренкам і кравчукам. Зрозуміло, виникає питання, чому до вподоби всім оцим, здавалося б таким різним, людям русифікація. Та тому, що Україна як була в ярмі, так в ньому і залишилась. Імперська суть поданої у 1654-му «дружньої братньої руки» «старшого брата» протягом

більше як трьох століть змінилась тільки якісно і кількісно. Наявність значної кількості зрусифікованого чи просто зденаціоналізованого населення дала можливість проводити в життя в Україні і далі імперську політику без надто великих труднощів. Яскравим підтвердженням цьому є поява нового формування «Союз Новоросов» на Одещині. В основі програми неосоюзу на базі Південної і Східної України – створення нової держави Новоросії. Потуги зробити з нас малоросів ми вже бачили, а тепер ось ми вже маємо шанс перетворитися у новоросів. Другою стратегічною операцією типу Дранк нох нах Вест, було організоване переселення значних контингентів російського населення з Далекого Сходу і з Півночі якраз на південь та в центр України для підтримки новоросів живою силою. Щоб не бути голослівним перелічу деякі деталі цієї операції. У Хотинському районі Чернівецької області 1500 жителів з Півночі вподобали собі місце, куди можна компактно переселитись. Будівельники, проектувальники теж привозні, наша тільки земля тай то – чи ж наша. В Миколаєві споруджено 10 стоквартирних будинків для таких же самих цілей. Плануються також організовані переселення і в Черкаську область (біля села Кам'янка). Є відомості про планування таких переселень майже по всьому узбережжю Одещини, на Київщині та в інших місцях.

Яка ціль такої спішки нагнати в Україну компактними групами десанти потенційних недругів нашої культури (про те як відносяться такого типу переселенці до мови у культури місцевого населення, ми вже знаємо на прикладі Прибалтики, Молдови, Криму). Інакше кажучи, якщо досі партапарату не вдалося створити на Україні інтерфронту, то в майбутньому є всі підстави сподіватися, що він виникне. Крім того адміністративно-командна більшовицька машина, провівши в Україні експерименти з організації геноциду (внищення народу за національною ознакою), екоциду (внищення народу шляхом штучного створення екологічних умов згубних для здоров'я людини), заповзялася провести на українцях і етноцид – позбавити наш народ етнічної індивідуальності. Беручи до уваги всі ці явища, можна дещо по-новому оцінити події в Україні. Складається враження, що ексцесами такими як біля Софії чи випадком з Хмарою намагаються тільки відвернути нашу увагу, а тим часом повним ходом ведеться підготовка до повторення молдавського варіанту тільки вже в більших масштабах.

Вчинено замах на життя колишнього політв'язня, уманського опозиціонера Богдана Черномаза.

Ольга Швець.
Газета «Антина» 25 липня 2001.

20 липня близько 20.30 біля дверей власної квартири вчинено бандитський напад на мешканця Умані Богдана Черномаза. Колишній політв'язень, націонал-демократ, перший голова уманської обласної організації Народного Руху України, а нині – опозиціонер до режиму Кучми, він був жорстоко побитий двома невідомими і ледве не втратив життя.

Близько 20.30 Богдан Данилович повертався з відрядження додому. Піднімаючись на 5-й поверх будинку, де він мешкає разом із дружиною – власкором «Радіо Свобода» Тетяною Черномаз, він почув за собою кроки людей, що швидко йшли по сходах. Між 4-м і 5-м поверхом один з молодиків раптом загородив Черномазу дорогу і вдарив його проміж очей. Єдине, що промовив нападник: «Ты обидел женщину». Після цього посипалися удар за ударом: невідомі щосили лупцювали Черномазу по нирках і ребрах, били по голові. Врятував «дипломат», яким Черномаз відбивався від нападників. Ледве доставшись до своїх дверей, він грюкнув в них і закричав: «Тетяно! Викликай міліцію!» На щастя, дружина була вдома. Вона миттю відчинила двері і жахнулася: на порозі стояв її чоловік, увесь залитий кров'ю. Злочинці, прикриваючи обличчя, кинулись тікати.

Тетяна одразу ж викликала міліцію. Але тоді вона навіть не могла уявити, що правоохоронці приїдуть тільки через дві години! За цей час злочинці могли не те що сховатись, а й втекти у сусідню область! Можливо, на це й розраховували?

Марно Тетяна та її колеги телефонували до уманського «02». «В нас одна машина на все місто. Звільниться – приїде до вас», – тільки й могли відповісти у міськвідділі міліції. Своєрідно відреагував на виклик черговий уманського райвідділу міліції, вікна якого виходять на будинок Черномазів. Лише декілька метрів відділяли правоохоронців від потерпілого, але черговий райвідділу сказав як відрізав: «Це не наша парафія. Дзвоніть в міськвідділ».

Отже, поки міліція «чухалася», не завадивши злочинцям втекти куди подалі, Тетяна Черномаз разом із сусідами (які бачили цих двох невідомих, що кружляли біля будинку), кинулись на пошуки нападників. «Десь через півгодини після нападу на мого чоловіка ми бачили в центрі міста підозрюваних, – розповідає Тетяна. – Але затримати їх без допомоги міліції не змогли».

А міліція все не їхала... Тетяна, втомившись чекати захисників правопорядку, телефонує додому до одного з заступників Кочегарова – полковника Бінецького. Нарешті подіяло, і міліцейська машина загальмувала під будинком постраждалого. До речі, декілька днів тому, копи в сусіда Черномазів – крутого бізнесмена – вдень спрацювала сигналізація, уманські правоохоронці, озброєні автоматами, були біля його дверей вже через дві хвилини. До Черномаза їхали дві години. Склали протокол, а через два дні – фотороботи нападників. Знайдеш їх тепер, аякже, 21 липня Богдан Черномаз отримав акт медичної експертизи. Крім численних синців на тілі і на обличчі, судмедексперт констатував перелом носа та двох ребер. У висновку говориться, що «пошкодження у гр-на Черномаза Б.Д. утворились внаслідок дії тупих твердих предметів і належать до пошкоджень середнього ступеню тяжкості». Дивно, але лікарі навіть не запропонували госпіталізувати потерпілого. А стан здоров'я Богдана Даниловича викликає занепокоєння. У 1993 році він був побитий «невстановленими особами» і дванадцять годин пролежав без свідомості, місяць був прикутий до ліжка. Після того, що сталося з ним зараз, можливі будь-які ускладнення. До речі, напад на Черномаза, що стався 8 років тому, міліція й досі не розслідувала і злочинців не знайшла.

Як не знайшла вона осіб, які рік тому вчинили замах на життя журналістки Валентини Васильченко. Коли не питаєш у правоохоронців: «Як там просувається справа по Васильченко?» – розпливаються у посмішці. Людину намагались позбавити життя, а міліції смішно. Та хіба можна в неї шукати захисту і сподіватися на справедливе покарання злочинців? Можливо, якби тямущий український народ замислився над словами «Сьогодні він, завтра – ти!» і не простив би Кучмі «справу Гонгадзе», все могло б змінитися... Але українці пережували «касетну справу», як гумку, і відкинули. Президент очунав, силовики збагнули, що система встояла і їй вже нічого не загрожує, і пішло-поїхало...

За декілька останніх місяців встановлено своєрідний рекорд по кількості нападів на опозиційних журналістів. В Черкасах намагались вибити двері Валентині Васильченко. В Луцьку по-звірячому побито журналіста Олега Величка. У Слов'янську вбито журналіста Ігоря Олександрова. Звичайно, злочинці (вони ж виконавці політичних замовлень) діють за перевіреною схемою: нападають на свою жертву у під'їзді, застосовуючи для побиття тяжкі предмети. Так рік тому вчинили з Васильченко. Так вбили Олександрова, вдершись до його офісу. Так постраждав Черномаз. Мета замовників – не обов'язково вбивати, а залякати, скалічити людину, кинути виклик всім, хто виступає проти влади: «так буде з кожним!»

«Ми живемо не в державі, а в чужому середовищі», – каже Богдан Черномаз. Через два дні після нападу на нього нам вдалося зв'язатися з Богданом Даниловичем по телефону: відчувалося, що говорити йому було важко – рани непокоїли.

Черномаз виключив будь-які побутові версії (які так полюбляє міліція) нападу, окрім однієї – політичної. Слова злочинця про те, що Черномаз нібито «обидел женщину», здаються опозиціонеру безглуздими, і промовлялись вони для того, щоб відволікти увагу від політичного характеру замовлення. Але через що і чому саме зараз було замовлено Черномаза? Особистих ворогів він не має. А от кому він дошкуляє, так це владі: напередодні парламентських виборів антикучміст Богдан Черномаз був їй як кістка в горлі. Сам Богдан Данилович поки що розмірковує, кому і чим він не вгодив, і остаточних висновків не робить. Тиждень тому до нього приїздила велика делегація із Західної України – родичі політв'язнів,

які загинули у сталінських таборах. Черномаз отримав нові свідчення очевидців про підземні ходи під уманською тюрмою, що завалені трупами репресованих. Можливо, він збирався назвати декілька гучних прізвищ осіб, що були причетні до поховань, і цьому намагались перешкодити? Бо, як свідчить Богдан Черномаз, він ні на мить не сумнівається, що нападники намагались позбавити його життя: кого-кого, а його бити тільки щоб залякати – марна справа.

Черномаз тісно співпрацює з націонал-демократичними силами по створенню проющенківського блоку. У «Чорному Волі», який влився в ПРП, найяскравіші опозиціонери – подружжя Черномазів. Завдяки ним уманське ядро організації – найбільш впливове і багаточисельне. Не виключено, що декому з конкурентів – скажімо, прихильникам соціал-демократичної ідеології – гидко бачити, як на очах міцніють проющенківські сили. Але й тоді усі стежки ведуть до влади.

Не слід виключати і версію помсти кримінального авторитета «Бика», про злочинну діяльність якого не раз йшлося у репортажах Тетяни Черномаз. Тим більше, що почерк зловмисників як у випадку з Черномазом, так і у випадку з Васильченко – один і той самий. Але чи стояла осторонь цього влада – враховуючи, що такий нахабний напад у під'їзді, в двохстах метрах від райвідділу міліції, могли вчинити тільки люди, які відчували повну безкарність?

...І це тільки початок. Старт передвиборчої кампанії – жорсткої та безжалісної. Перший дзвіночок з Умані пролунав. Перша кров вже пролилась. «Справа Гонгадзе» може перерости у «синдром Гонгадзе». Це може статися, бо мовчить українець, крайня хата якого вже давно згоріла. «Люди, не мовчіть! Те, що сталося з моїм сином, може статися й з вами», – благає нещасна мати. Але не чують, не бачать, не відчувають... Мовчать. І ця тиша – чудова нагода для влади випробувати нові передвиборчі технології, вплинути на своїх опонентів фізичними методами. Наїзди податківців, пожежників здаватимуться дитячими іграшками порівняно з тим, що приготувала влада на цих перегонах. Мовчіть, люди, і далі.

* * *

Перші офіційні заяви з'явилися у понеділок, 23 липня. Напад на Богдана Черномаза коментували одному з місцевих регіональних кореспондентів двоє людей у погонах: перший – заступник начальника управління Уманського міськвідділу УМВС та перший заступник начальника Уманського карного розшуку! Зміст цієї розмови можна охарактеризувати коротко: «Крыша едет. Едет крыша». Але про все детальніше.

— Через скільки годин після виклику приїхала міліція?

— Через 15-20 хвилин, швидше виїхати не могли, бо в той самий час в Умані було скоєно більш тяжкий злочин — підрізали чоловіка.

— Якщо в міськвідділі всього одна чергова машина, чи може допомогти райвідділ, відрядивши на виклик свою чергову машину?

— Ні, таке в нас не практикується.

— Вже порушена справа про напад на Богдана Черномаза?

— Кримінальна справа поки що не порушена. Йде опрацювання, опитування людей в районі маршруту, яким Черномаз йшов додому. Ми зустрічалися з Черномазом, возили його за тим маршрутом.

(Невеличка репліка: подружжя Черномазів це категорично заперечує. Постраждалого не возили ні за яким маршрутом, а привезли у міськвідділ міліції лише для того, щоб скласти фотороботи).

— Минуло вже три дні після нападу. Чому ж ви не порушуєте справу?

— Справу можна порушити впродовж 10 днів. І тільки після висновків судово-медичної експертизи.

— Так висновки були готові вже на наступний день!

— Це ще не остаточне заключення.

— Буде відпрацьовуватись політична версія нападу?

— Яка політика! Що Черномаз реально вирішує у політиці? Якщо й є мотив, то швидше всього побутового характеру — життєвий.

— Якщо все ж таки ви вирішите порушити справу, то за якою статтею?

— За статтею 106-ю: нанесення легких тілесних ушкоджень. Але справа буде порушена лише при умові, що будуть свідки або сусіди Чорномаза поскаржаться на гуркіт, який в той вечір заважав громадському спокою.

Ну, в кого ще є питання? Хто не зрозумів, що Богдан Чорномаз «впав на ніж і так сім разів»? Звертайтеся в міліцію, вона вам і не таке розповість. Поставить все з ніг на голову, перекваліфікує справу про замах на життя у справу про порушення громадського спокою. Хто ж порушник спокою? За міліцейською логікою, мабуть, сам Богдан. За це його і покарали?

Т е т я н а Ч о р н о м а з

Народилася 25 січня 1950 р. в Умані. Після одержання середньої освіти поступила на фізико-математичний факультет Уманського педагогічного інституту. За фахом – вчитель фізики і математики. Працювала вчителем в селах Уманського району. Відома на Черкащині як громадський, політичний діяч та правозахисник. Очолює «Народознавче товариство «Берегиня». Член Організації Українських Націоналістів (ОУН). З 1988 року брала участь у національно-патріотичних змаганнях за здобуття незалежності України. З 1994 року дванадцять років працювала кореспондентом радіо «Свобода». Очолює прес-клуб Уманщини «Свобода слова». В 2009 році визнана на Черкащині «Жінкою року» в кількох номінаціях. Нагороджена відзнакою Президента України «Хрест Івана Мазепи». Голова Черкаської обласної організації партії ВО «Свобода».

– З висоти досвіду 20-ти років незалежності України, з величезного нагромадження буремних подій початку 90-х років, серед яких часто не можна було відрізнити правду від провокацій, час визначив найзначиміші з них. Яскраво засяяли і постаті їх учасників, носіїв національної ідеї і борців за її торжество. В пам'яті закарбувалася одна подія тих років, яку не можна оминати увагою, згадуючи ті часи.

... Початок 1990-ого року... На Уманському окрузі йде передвиборча кампанія до Верховної ради УРСР... Балотується головний Банкір республіки Вадим Гетьман... Раптом представників Уманської організації Руху запрошують в місцеве відділення банку "Україна"... Прибули (мені пощастило бути у складі делегації) ... Поцікавились у чоловіка, що сидів навпроти нас (а це був Вадим Гетьман) про мету нашого візиту ... Гетьман пояснив, що балотується до Верховної Ради УРСР і хотів би почути, які вимоги і накази будуть до нього у "рухівців" ...

Ми сформулювали дві вимоги: розмовляти у Верховній Раді українською мовою і голосувати тільки за Закони і рішення на користь української державності, українського народу. Гетьман коротко відповів: "В цьому можете не сумніватись".

Уманські "рухівці" проти Вадима Гетьмана не агітували. І час показав, що вчинили правильно, адже Гетьман до кінця свого життя був вірним сином України. Та вражає те, що в ті часи, коли ще не було незалежної України, оточену ненавистю тогочасної влади і нерозумінням більшості населення, невеличку групу місцевих борців за перемогу національної ідеї визнав головний фінансист республіки, а в майбутньому видатний політик. Насправді ж він визнав національну ідею, яка невідомо з яких часів, а може і від народження (передана йому у спадщину українською землею) жила в його серці. Цей випадок показав, що Гетьман як і тодішні нечисленні поборники державної незалежності бачив Україну незалежною. На жаль, втілити всі свої мрії і плани йому не вдалося.

Т.Чорномаз.

Ми жили з блакитною мрією: бачити щасливими свій народ і своїх дітей

В. Васильченко

Газета "Черкаський кур'єр", 19 липня 1996 р.

Вона – єдина жінка в області, яка постійно представляє Черкащину за рубежом, її слухають на далекій Камчатці, в Нью-Йорку, Лондоні, Оттаві, Мельбурні. Тетяна Чорномаз –

власкор радіо “Свобода” по Черкаській області. На її долю випало все, що може спіткати українську жінку: кохання, політична Зб-а зона, так званий концтабір смерті в Пермській області, материнство, цькування та переслідування владою як дружину дисидента, подвижницька праця за відродження рідного краю.

– Тетяно Олександрівно, у вас бурхливе життя. Двері квартири практично не зачиняються, постійно приходять люди. Ви не належите ні собі, ні сім’ї.

– Поки ми не здобули майбутнє для своїх дітей, жінка повинна стояти поруч з чоловіком і допомагати йому. А що чоловік не належатиме повністю родині, я зрозуміла ще під час його арешту в 1972 році.

У свій час ми заздрили народженню народних фронтів у Прибалтиці. Коли створювався Народний Рух України, я була разом з Богданом в ініціативній групі по підготовці І з’їзду НРУ. Ми були мрійниками, які жили на крилах блакитної мрії відродити багату державу з щасливими людьми.

Сьогодні державою править олігархія, здевальувалися такі поняття, як “патріотизм, правда, честь, совість”. Ми живемо не в незалежній державі, а в уламковій імперії. Незалежною Україна стане тоді, коли кожному громадянину вдасться побороти в собі раба і зрозуміти, що він є людина.

Богдан зараз працює в секретаріаті ОУН, більше свого часу знаходиться в Києві. І я розумію це, підтримую чоловіка в роботі.

– У вас з Богданом Даниловичем чудова сім’я, двоє гарних дітей: син – студент Роман, донька Софійка тільки закінчила школу. А яким було ваше весілля?

– Наше весілля було призначене на 15 липня 1972 року, а 13 липня Богдана заарештували. Спочатку в КДБ мене запевнили, що його судитиме товариський суд, і ми зможемо відгуляти весілля, а потім звеліли сповістити гостям, що наречений потрапив в автомобільну катастрофу. Зібралися люди, я зняла фату і відпустила музик. Усі сиділи неначе на похоронах. І почалися мої ходіння по тюрмах. По півдня вистоювала в черзі в Черкасах, щоб прийняли передачу. Політичним дозволяли небагато брати: хліб, цукор, цибулю. Мені повернули яйця. Тюремщик заявив: “Вы что, в дом отдыха пришли?”

– За якою статтею звинувачували Богдана?

– Стаття 62 ч.1. КК УРСР – антирадянська агітація і пропаганда. А вирок винесли, звинувативши в націоналізмі.

– І що то був за націоналізм?

– Мій чоловік тоді навчався в Уманському сільгоспінституті, я – в педагогічному. Студенти читали статтю Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація”. Я була активною комсомолкою, відданою ідеям партії і комунізму. Богдан приніс статтю. Я з цікавістю прочитала. Можливо б, з часом і забула. Але арешт Богдана був для мене страшним ударом. Він розбив ідеологічну основу мого світосприймання. Я ніби прокинулася від страшного сну. Здавалося смішним, що люди читали щось, обговорювали, і раптом опинилися за ґратами.

Другим ударом було, коли батько розповів, за що розстріляли мого діда-священника...

– Як відбувався суд у Черкасах над Богданом Даниловичем?

– Богдан з Тернопільщини. На суд приїхали його мати з братом, прибула я. Але нас не пустили. Три ночі ми ночували на стільцях на станції, а потім стояли в коридорі під дверима залу судових засідань. На третій день матір пожалів конвоір-таджик і пустив до дверей. Вона крикнула: “Сину, сину мій!” Богдан повернувся і побачив матір. Але тут кинулися конвоїри і виштовхали нас на вулицю. Ми згодом дізналися, що конвоір-таджик через жалість до матері мав великі неприємності.

Моя свекруха – незвичайна жінка. Вона – проста селянка, мати сімох дітей. Під час цього суду стільки набідувалася. А коли конвоїри виштовхали її на вулицю, зітхнула втомлено і каже до мене: “Через Черкаси тече Дніпро. Я б хотіла його побачити”.

І ми пошкандибали вдвох, стоїмо на схилах Дніпра. А мати подивилася та й каже: “Так, справді велика ріка”.

Я глибоко шаную батька Богдана. Він закінчив гімназію, психологічний факультет Брюсельського університету. Влада на Тернопільщині мінялася, батько сидів при всіх владах за націоналізм: за Польщі, зачиняли його німці, двічі арештовували за радянської влади.

Богданові винесли вирок 16 листопада – три роки суворого режиму за націоналізм. Я передала валянки, куфайку, але йому не віддали. І Богдан пішов на етап у літніх туплях, болоневому плащі, обморозив руки й ноги, довго лежав у лікарні.

– Яке враження справила на тебе зона?

– 36-а зона – це Чусовський район за 200 кілометрів від Пермі. Сільрада знаходиться в селі Копально, куди йшов автобус. Звідти треба йти пішки 3 кілометри до табірної селища Кучино, в якому дозволяли побачення ув'язненим з рідними. Довелося добиратися засніженим полем, минути 4 загородження. Тюремні селища надзвичайно убогі, по них бродять зграї собак. Я привезла з собою дві повні сумки з їжею. Мене питають: “Ты кто такая?” – “Невеста”, – відповідаю”. – “Для нас это не родня,” – заявив комендант.

І я віддала бродячим собакам усю їжу та й поїхала на Україну. А потім півтора року писала скарги у різні інстанції, щоб нам з Богданом дозволили розписатися в зоні.

– Ваше весілля таки відбулося на Різдво.

– Так, 7 січня 1974 року нас розписали. За свідків були наглядачі.

– Чи доводилося зустрічатися Богдану Даниловичу з Василем Стусом, який сидів у 36-й політичній зоні?

– 35 і 36 зони знаходилися поруч, обидві звалися таборами смерті. Коли Богдан туди прибув, Василь Стус уже помер. Богдан сидів разом з Левком Лук'яненком, Євгеном Сверстюком, Яковом Суслинським, Степаном Сапеляком.

– Та пройшов час, зона залишилася позаду, ви дочекалися чоловіка додому.

– Жилося нам нелегко. У нашу відсутність у квартирі проводилися обшуки. Я вчителювала в сільській школі, помічала, що рилися в столі.

Богдана не поновили в інституті, не дозволили вступати заново. Ураган пошкодив батьківську хату, і ми ще два роки з малими дітьми бідували в розвалюсі. І тільки коли Богдан відмовився голосувати, нам дали квартиру.

Великою радістю для нас були діти – Роман і Софійка. Ми вирішили їх виховати добрими людьми. Найняли для них няньку, щоб не віддавати в дитсадок. Ще з пелюшок читали їм Шевченка. Пам'ятаю, як дворічний Романко плакав, коли ми з Богданом навпереміну читали “Кобзар”. Діставали заборонений у той час «Український вісник». Книжки про історію України діставали з Польщі польською мовою. Так у нашій бібліотеці з'явилися польські книжки про Шевченка, Богдана Хмельницького, видана в Польщі “Історія України” Грушевського.

– Я чула по “Свободі” ваші передачі про земляків – корифеїв науки, літератури, про Агатангела Кримського, Симоненка, Смиренка, схвилювала розповідь про суд над письменником Василем Захарченком...

– Татарин Агатангел Кримський пустив глибоке коріння у Звенигородці. Він щиро полюбив цей край, писав: “Яке щастя бути українцем”. Кримський збирав на Черкащині фольклор. Але збірник видатного вченого, відомого всьому світові, на Україні так і не видали*.

– Ваша сім'я постійно наражається на небезпеку. Вам погрожують. Кілька років тому Богдана жорстоко побили.

– Це трапилося в квітні 1993-го. Уже був створений УБОЗ, з'явилася надія на боротьбу з мафіозними структурами. І тут ми дізналися, що знімають начальника Уманського УБОЗу Аркадія Монастирука, на його місце нібито мали призначити начальника ОБХСС Савченка. Богдан поїхав до Черкас, зателефонував колишньому начальнику УВС Віктору Шляхову з проханням прийняти його і пояснити, чому знімають порядну ділову людину, а ставлять чоловіка, який не викликав довіри в демократичних сил. Шляхов відмовився його прийняти, сказав, що Савченка ніхто не збирається ставити.

Богдан повернувся в Умань, і через пару годин його жорстоко побили. У той же вечір побили і голову демократичної партії у під'їзді будинку. Його врятували сусіди, які вискочили на крик.

Дивує, що на початку слідства офіційні засоби масової інформації вже стверджували, що Богдана побили хулігани.

– Якраз я приїхала в Умань, застала Богдана в лікарні у важкому стані. Лікар-нейрохірург сказав, що в нього серйозна травма. А працівники УВС, які знаходилися в міськвідділі міліції, чомусь запевнили мене, що Богдан отримав кілька стусанів і все.

Мене дивує жорстокість людей. Знаю, що не залишають у спокої й дітей, а випадок із Софійкою просто вжахнув.

– Демократи вивісили в Умані плакати про квартирні махінації начальника Уманського СБУ. Він домагався квартири для тестя, який не проживав в Умані.

У цей час невідомий зателефонував директоріві школи, в якій навчалася Софійка, і попросив, щоб донька негайно йшла додому, бо під дверима на неї чекає побитий батько. І в нього нема ключів. Але Софійка знала, що батько поїхав у Київ. І тоді класний керівник відчула щось негаразд. Вона й привела доньку додому. На щастя в квартирі застала мене.

– А якби Софійка пішла сама, без супроводу дорослих, додому?

– Мені важко уявити, що могло б із нею трапитись.

– Я часто телефоную в Умань з Києва. В столиці чудовий зв'язок. Але до вас важко додзвонитися.

– З моїм телефонним апаратом постійно щось коїться, буває важко передати змонтований матеріал на радіо “Свободу”. А 7 листопада до мене нагло підключилися невідомі і заявили: “Закінчуйте розмову, вас підслуховують”. Знайомі телефонують і скаржаться, що зі мною важко зв'язатися, але, набравши мій номер, вони чують, що робиться у мене в квартирі.

– Дійсно, нелегка доля в кореспондента радіо “Свобода”. Вам довелося зустрічатися з цікавими жінками, непересічними особистостями. Розкажіть про них.

– Торік на вулиці в Умані я зустріла американку Дженет і жартома їй представилася: “Найбільша націоналістка в Умані”. Вона схопила мою руку і цілком серйозно відповіла, що вона найбільша націоналістка в Сполучених Штатах Америки. І я зрозуміла, чому американці створили нову націю. Там біля приватних будинків стоять флаштки, звичайні громадяни щоранку піднімають державний прапор, а увечері опускають.

Я захоплююся поетесою Атеною Пашко – дружиною В'ячеслава Чорновола, читала її вірші. Це витончена поезія. В ній лунає біль за Україну, понівечену націю, згнєблену культуру. Алена Пашко пожертвувала своїм талантом заради чоловіка.

Довелося зустрічатися з Ліною Костенко. Вона стала лауреатом премії Петрарки, але на своїй батьківщині удостоїлася лише замітки в “Літературній Україні”. Ми поки що більше шануємо людей після смерті.

Хочу згадати Оксану Мешко – надзвичайної сили духу жінку. Все своє життя вона віддала боротьбі за волю України, допомагала всім, хто б до неї не звертався. В її квартирі завжди знаходив притулок якийсь бідолаха-дисидент чи просто знедолена людина.

І звичайно, не можу не згадати про нашу уманчанку Ольгу Діденко, подругу Надії Суровцової. Це в її квартирі в 70-і роки Богдан із хлопцями розмножували Дзюбину статтю “Інтернаціоналізм чи русифікація”. Нею захоплювався і їй присвячував вірші Микола Бажан. Вона має напрочуд красивий голос, знає багато народних пісень і колядок, які забороняли співати в репресивні часи. Як археолог багато зробила для збереження старовинних курганів, які по-варварськи розорюються на Черкащині. Взагалі-то я не поділяю жінок на видатних і рядових. Кожна з них – це особистість з багатим духовним світом.

– На сторінках періодичних видань часто піднімається жіноче питання. Як ставитеся до проблем жінки в нашій державі?

– Від того, що довелося читати в газетах, здебільшого відгонить фальшивістю.

Хіба у нас є жінки і чоловіки, у нас всі відносяться до “населення”. Навіть у мусульманському світі жінка має більше прав, ніж в Україні. Там жінки працюють у державних установах, керують державою. Назви мені жінку-міністра в нашій державі? Якимось дивом у Верховну Раду потрапило кілька жінок. А в пресі здебільшого малюють жінку-метелика, створеного для любощів. У державі не створено елементарних умов для материнства. І в

жінки завжди була проблема: народити, чи зробити аборт, бо мати не може прогодувати своє дитя.

Коли мені розповідають про кризу в країні, я питаю, чому на околицях міст ростуть маєтки чиновників, чому одні викидають ковбасу на смітник, а інші риються в тих смітниках?

У нас зараз злочинність зросла настільки, що схоже, ми живемо у великому кримінальному таборі. Верховна Рада приймає закони, які ніхто не виконує і не контролює. Я знаю випадки, коли доярку – матір малих дітей – звільняють з роботи, тому що вкрала кілька літрів молока. Але можна вкрасти з колгоспу 78 тонн цукру, і всі залишаються на волі.

Мене обурило випадок, коли шановані професори, які виховують молодь, написали листа на підтримку крупного кримінального злочинця. У країні, де шанують жінку-матір, такого не буває. Про це прикро говорити, тому що українці з прадавніх часів обожнювали жінку, звеличували її до культу.

"Україною правлять ті, хто боровся проти неї"

Таких, як Тетяна Черномаз, кореспондент радіо "Свобода" в Україні, в народі називають "ідейними", їх поважають, але трохи не розуміють. Свого часу вони виборювали, іноді навіть ціною власного життя, незалежність України. Шукали спонсорів-патріотів, витрачали власні збереження на агітаційні листівки...

...Якось Тетяні запропонували кофину в подарунок. Але вона відмовилася. Здивований меценат запитав: "А чого ж тобі треба?" – "Дешевих подарунків не приймаю. Якщо подарунок... то всю Україну до ніг". Ось так непретензійно. І в цьому вона вся: ідейна, принципова і безумовно цікава та тверезомисляча жінка.

Ми вирішили поцікавитися, як вона оцінює сучасну Україну і чи бачить результати своєї боротьби. Адже гідність держави залежить в кінцевому рахунку від гідності її особистостей.

– Тетяно Олександрівно, то що ж таке, по вашому, згорання демо-кратії і в якому вигляді воно відбувається зараз?

– Про згорання демократії йшлося вже давно. А якщо розібратися, в нас її, демократії, немає ще й досі. У нашому суспільстві замість демократії існує подвійна мораль, яка в'їлася в єство керівників і їхніх підлеглих. Це пристосуванство виникло, напевно, ще в роки неволі. А сьогодні ми маємо засилля пострадянських пристосуванців. І чим вищий ранг - тим вищий рівень пристосуванства.

– Чи змінилася ваша робота на радіостанції "Свобода"?

– Був час, коли здавалося, що це – розквіт демократії. Я говорила речі, які рівнялися свободі. А сьогодні ми майже нічого не знаємо: чим живе Україна, що робиться на кухні української політики (у Верховній Раді) – ми дізнаємося з 10-хвилинних телевізійних репортажних доз. Потреба у свободі знову актуальна.

– Свого часу ви боролися проти комуністів. Ви і зараз вважаєте комунізм злом?

– Ідея комунізму – антилюдська і штучна. Адже люди не стадо. Кожен повинен, мати свою фортецю, свою територію, простір. А в нас – навпаки – начебто і територію маємо, а націю – ні. Сьогодні ми вже маємо третю хвилю комуністів-комсомольців. І це, напевне, найстрашніша хвиля. Бо вони для перших комуністів готували пікніки і зрозуміли подвійну мораль: після пікніків є що доїсти... А зі злом я, звичайно ж, борюсь.

– То в чому ж саме ви вбачаєте ознаки згорання демократії?

– В історії вже були приклади контролю особистості, що і є невід'ємною ознакою згорання демократії. У нас ліквідовані всі контролюючі владу органи. Ми маємо припнутий до столу Президент Парламент, що свідчить про загинання владних структур. Окрім того, сьогодні з'явилася нова система стукачів. Пригадуєте вибори Президента: про яку демократію в країні можна говорити, коли люди були залякані і боялися проголосувати не так, як сказав голова колгоспу... В кожній рай-держадміністрації керівники ночами не спали, боячись, щоб їхній електорат проголосував за нинішнього гаранта, докладаючи до цього всіх сил, і репресивних у тому числі. Ось тоді і сплило знову явище стукачів. Такі методи вже були в історії, і я з жахом спостерігаю: все повертається на "круги своя", хоча й у дещо видозміненій формі.

– Чи відчуваєте ви, як представниця так званої "четвертої" влади, в собі силу якось впливати на події??

– За свої ідеї я йтиму до кінця. Але я дещо не погоджуюсь із визначенням ЗМІ як четвертої влади. Це один із механізмів контролю влади. Адже преса на сьогоднішній день лишається об'єктом віри наших людей. Людей привчили вірити радіо, телебаченню, газетам. Зверніть увагу: дехто й досі ходить до редакції тоді, коли слід звертатися до суду.

– Чи зазнаєте ви політичних утисків сьогодні?

– Восстаннє це було під час передвиборчої президентської кампанії. Через погрози одного з кандидатів боялася навіть доньку з квартири випускати.

– Яким ви бачите політичне майбутнє України?

– З нетерпінням чекаю нової правиці й активно беру участь у цьому русі, у формуванні такої сили. Олігархічна сила – неперспективна, адже олігархи перегризуть один одного. Залежні від міжнародних фінансових організацій, вони не мають політичних талантів, але мають гроші. У нас немає політиків-професіоналів. Не може бізнесмен займатися політикою, адже закони бізнесу в політиці можуть застосовувати лише невігласи. В усьому світі бізнесмени підтримують політику, але ж не конкретному депутатові гроші до кишені тикають. Мій прогноз щодо політичного майбутнього, як бачите, не надто оптимістичний. Ми залежні від Росії, адже не маємо нафтового терміналу. Лишається покладати надії на земельну реформу. Але селяни у нас дуже консервативні. Як колись вони не хотіли віддавати землю, так зараз вони її бояться брати. Але врешті-решт інстинкт власника переможе. І лише тоді, коли в Україні з'явиться справжній власник, нас ніхто вже не зачепить, навіть олігархи.

Тетяна Почепцова,
газета "Вечірні Черкаси", 6.07.2000 р, №28.

Л ю д м и л а Л і с о в а

Народилася 3 травня 1952 року. Українка. Уманчанка. Освіта вища. Заслужений учитель України, кавалер ордена "За заслуги" III ступеня.

У 1976 році закінчила філологічний факультет Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка. Із 1976 року працює в Уманському навчально-виховному комплексі "ЗОШ I-III ст.№ 7 – колегіум". Викладає українську мову і літературу.

Учитель-методист, "Учитель року – 2000",

"Жінка року – педагог 2005", відмінник освіти України.

Активний громадський діяч, голова Уманського осередку товариства "Просвіта", депутат Уманської міської ради двох скликань з 1998 по 2006 роки.

Одружена. Має сина.

Член Всеукраїнського об'єднання "Свобода".

– Традиційна українська педагогіка завжди ґрунтувалася на любові та повазі до дитини. Українські вчителі мають отримувати гідну їхньої професії заробітну плату і соціальний захист – це основа визнання суспільством величності ролі Педагога у формуванні морально і фізично здорових особистостей, майбутнього української нації.

Л.Лісова.

Людмила Лісова з когорти тих педагогів, які серце віддають дітям, а життя своє присвятили вихованню громадянина – гідного представника українського народу, патріота власної держави. Учні Людмили Василівни постійно беруть участь в літературних конкурсах, займають високі місця і отримують нагороди. Вона учитель від Бога, користується повагою учнів, батьків та міської громади.

Н а д і я Т у л ь ч и н с ь к а

Народилася 30 грудня 1964 року в місті Умань, Черкаської області в родині Сергія та Павлини Тульчинських.

Українка. Освіта вища. Не одружена.

У 1982 році закінчила 10 класів Уманської середньої школи № 14. З 1982 по 1984 рік навчалася в Уманському педагогічному училищі. З 1984 по 1994 рік працювала вихователем дитячого садка.

В 1994 році поступила і у 1999 році закінчила з відзнакою Волинський державний університет імені Лесі Українки. За фахом - історик, викладач історії.

Працювала в Уманському краєзнавчому музеї, обіймала посаду молодшого наукового співробітника.

З червня 1999 року працює кореспондентом Черкаської обласної газети "Нова доба", член Національної Спілки журналістів України.

З 1990 року член громадських організацій Уманщини і Черкащини національно-патріотичного спрямування - Народознавчого товариства "Берегиня", Товариства "Меморіал" та інших. Була членом Народного Руху України, головою Уманської міськрайонної організації Руху. Член Організації Українських Націоналістів (ОУН).

Уривок із щоденника Надії Тульчинської

Перший мітинг НРУ в Умані 11 лютого 1990 року

(Запис від 12 лютого 1990 року.

Із скороченнями)

Грандіозно! Вперше при радянській владі відбулося те, що відбулося. Щоб нічого не забути опишу все: як дізналася про мітинг, як збиралася на нього, думки, враження, свої власні висновки.

Перше. В суботу в "Уманській зорі" було надруковано повідомлення про те, що 11 лютого 1990 року, о 14 год. на стадіоні імені Котовського відбудеться мітинг присвячений пам'яті жертв голодомору 1932-33 років та сталінських репресій. Я вирішила, що піду обов'язково. (Що такий мітинг буде, я чула трохи раніше – від Тетяни Коверги).

Друге. Зібралася і пішла. Погода чудова: тепло, тихо, ясне чисте небо, яскраве сонце. Справжня весна! Нічого особливо не відбувалося. Людей в місті було небагато – як звичайно в неділю в такий час. Тільки аж біля стадіону тік невеличкий людський потік та обабіч воріт стояв міліцейський "уазик" і групка міліціонерів. Набундючені, пихаті. Зрозуміла – "для охорони порядку". Від кого?

Третє. На стадіоні. Біля західної трибуни дерев'яний поміст із мікрофонами. Грає траурна музика. На лавах сидять люди, біля помосту стоять теж. До тих, що стоять біля помосту з усіх боків поспішають, ідуть люди. Кілька синьо-жовтих прапорів. Особливо це впадає у вічі. Одразу ж як тільки ступаєш на територію стадіону. Синьо-жовті прапори лопотять на легенькому вітерці, а під яскравим сонцем аж світяться! Від них не можна відвести погляд!

Настрій – самий звичайний. Хіба трішки тривожно, але не дуже, та страшенно цікаво. Ставлю собі завдання знайти Тетяну Ковергу. Вона повинна бути там, де синьо-жовті прапори. Там НРУ. Там центр усього! Навколо них свідомо, чи ні гуртується і гуде натовп. Гамір від розмов посилюється, і я вже чую окремі фрази, уривки. Дехто обурюється і протестує проти прапорів незвичних кольорів, нарікає ("от дозволили "демократизацію"). В інтонаціях голосів вчувається страх, недовіра. Але все тіснішим колом оточують ці прапори і йдуть сюди ж – під синьо-жовті знамена! Що саме цікаво!

Четверте. Я кружляю навколо трибуни, кілька разів піднімаюсь на самий верх чаші стадіону і спускаюсь назад – поближче до синьо-жовтих прапорів. Мене, як і багатьох інших, тягне до них мовби магнітом! Ставлю собі завдання знайти таке місце, де буде видно і чути ВСЕ! Мимовільне спостереження: серед людей постійний рух. Ніхто не може довго встояти чи всидіти на одному місці. Люди увесь час розмовляють між собою і обмінюються думками. В повітрі відчувається якесь надзвичайне нервово напруження. Багатівікова звичка не

відхилитися від "генеральної лінії" дається взнаки. Люди гуртуються в купки, шукають знайомих і увесь час говорять – діляться думками і враженнями. Нема, нема – і невеличка суперечка. На обличчях більшості тих, хто випадково потрапив в поле зору – стурбованість і ПОЛІТ ВЛАСНОЇ ДУМКИ (!), у інших якась сонна байдужість, ще у когось – роздратування і несприйняття того, що відбувається. Дуже помітно тих, хто налаштований вкрай вороже. Таких чимало. Час від часу починають обурюватися, але натовп мовчить, ніби не чує, і вони вмовкають. Погляди з-під лоба, обличчя ніби скам'янілі (Цікаво, хто вони? За соціальним статусом, де працюють?).

РУХівці. Зовнішньо дуже спокійні. З гордо піднятими головами, впевнені в собі і у своїй правоті. Відчувається певна логіка їхніх дій – підготовка на висоті! Спокійно надягають на древка ще кілька синьо-жовтих прапорів, зверху них жовті тризуби із пластмаси, жінки в'яжуть на прапори чорні стрічки. Люди із величезною цікавістю спостерігають, а рухівці спокійно, без метушні, перемовляються між собою і роблять свою справу. Деякі обличчя мені наглядно знайомі, але більшість бачу вперше.

В діях рухівців відчуваю силу (майже фізично!?), а підсвідомо розумію, що ПРАВДА на їхньому боці і вкотре жалію, що не серед них, що ще не належу до цієї породи людей, які вже вбили в собі рабів (швидше рабами вони ніколи не почувалися).

П'ять. Надивившись всмак на все зверху, спускаюсь до помосту. Стаю поруч із юнаком із червоно-синім прапором УРСР. В очі б'є сонце. Трохи заважає роздивлятися навколо. Справа і зліва стоять рухівці. Вітер грається стягами такого незнайомого, такого незвичного кольору. У натовпі якийсь рух, люди розступаються і до помосту проносять вінок, оберемок живих квітів і гірлянду сплетену із гілок живої ялинки та квітів – безсмертників. Ніколи такої гірлянди не бачила. Між рухівцями якісь останні перед мітингом вказівки, про щось, ставши в коло, швидко домовляються. Впевнено, спокійно. А от ми, глядачі – якісь напружені і неспокійні.

Шосте. На помості і навколо нього. На помості самовпевнений і з якимось непроникним обличчям "сам" Дзюбенко, стривожена (хоч щосили намагається це приховати) Ліпінська.

Біля помосту забігали-заметушилися фоторепортери, невиразний гомін котиться по натовпу. Зліва від мене якась молода жінка дуже "возмущується проісходящим". Ніхто не підтримує! Плюралізм думок в дії!

Сьоме. Початок мітингу. Змовкає траурна музика. Ліпінська відкриває мітинг. Першим виступає Дзюбенко. Правильні, "в дусі часу", слова, кругленькі фрази: засудження "кліки Сталіна" і т. д. в цьому ж дусі.

Промова дуже коротенька, виступає якимось невпевнено і мляво.

Враження. Очевидячки, відбуває, тому що змушений. Так наказано! Наказано: "Провести мітинг!", от він і "проводить". Чи торкається це потаємних струн серця цієї людини – невідомо. З промови – швидше навряд.

За Дзюбенком – "сірий" промовець про те ж саме, такими ж правильними, газетними фразами.

Аж ось промовець з Києва. Співголова НРУ за перебудову. Людина розумна, ерудована, вроджений оратор. Говорить палко, завзято. Люди слухають уважно і якимось дуже напружено. Тиша така, що тільки вітер стягами лопотить. Промовець розповідає про РУХ, пояснює, що це за організація, розповідає про суть РУХу і мету.

Реакція мас. Перед помостом раптом залунали голоси: "Конкретніше!"

(Мовляв, ближче до теми мітингу). На якусь хвилю зривається гамір, з натовпу хтось пробує свистіти, тут і там поодинокі оплески. Рухівці спокійні. Видно, готові до цього, зберігають витримку.

Думаю, це була провокація. Щоб не дати говорити саме рухівцям. Мовляв, а народ не підтримує РУХ, тому не бажає їх слухати. Явно проглядається бажання провести чергове "міроприємство" "для галочки", "в дусі часу".

Оратор спокійно і достойно відбиває напад крикунів. Основна маса людей їх не підтримала, хоч і стояли та сиділи мовчки, але відчувалося, що погоджуються з тим, про що він говорив і хотіли слухати про щоб не завів мову. Дехто таки не побоявся підтримати

оратора. Були вигуки на зразок: "Сімдесят два роки закривали рот! Дайте висловитись!", "Хай говорить!" і дружні оплески на підтримку.

Один за одним виступають: кандидати в депутати до Верховної Ради УРСР Пахотін, Кравчук, письменники з Києва (член Спілки "Меморіал", котрий пише книгу Пам'яті про голод на Україні), американець, член Конгресу США, професор Джеймс Мейс, що займається вивченням цієї ж проблеми, поет і композитор з Києва грає на бандурі і виконує кілька пісень-дум.

Моя думка. Мітинг "для галочки" перетворився у політичний мітинг! Правда, Ліпінська спробувала повернути його "в русло": просила промовців придержуватися теми і регламенту. Але натовп не слухав! Люди хотіли почути слово гостре, не прилизане. ПРАВДУ!

Восьме. Середина мітингу. Виступають свідки. Ті, хто пережив це страхіття. Хто знає, відчув на власній шкурі. Потім на поміст виходили голова Уманської організації НРУ Богдан Черномаз, батько Тетяни – Олександр Коверга та інші.

На противагу їм виступила одна з тих, що "готувалася", але так тихо, мляво, що, напевно, сама зрозуміла свою безпорадність і недолугість того, що говорила.

Спостереження. Мітинг тягнеться вже довгенько, але люди слухають дуже уважно. Відчувається, що хочуть запам'ятати якомога більше, якнайбільше отримати вражень.

В цей час безліч фотокореспондентів ведуть зйомку. З'являється японська група (кореспондент і оператор), яка веде кінозйомку фільму про Україну. З камерою ідуть попід поміст, наводять її на людей. От було б цікаво побачити цей кінофільм. В цей час Богдан Черномаз розповів, як японську кіногрупу "прийняли" у Рижавці. Японці просили зібрати селян на цвинтарі на мітинг, щоб там провести зйомку, взяти інтерв'ю. Але місцева сільська влада (певно ж, за згодою райкому КПСС) зірвала це. Тоді рухівці запросили японців на мітинг в Умань!

Дев'яте. Кінець мітингу. Зачитується резолюція мітингу. І знову Богдан Черномаз повідомляє, що це не та резолюція, текст якої був узгоджений напередодні і зачитує ту, першу резолюцію. Резолюція ухвалюється. "Проти" двоє. Бандурист співає "Заповіт" Тараса Шевченка, дехто підспіває. Інші мовчки дивляться і слухають. Слів не знають? Може, й так.

16 год. 15 хв. Колона учасників мітингу на чолі із активістами РУХу вирушає на Міщанський цвинтар – на панахиду. Вперше через усе місто із синьо-жовтими прапорами! Із стадіону повертаємо на Червоногвардійську, йдемо біля сьомої школи, потім по вул. Горького і далі. Спокійно. Ніхто не гонить. Міліція тримається здаля. Поодинокі перехожі просто таки ошелешені! Звідки така маса людей? Куди і чого йдуть? Що за прапори в руках? Стоять на тротуарах і дивляться вслід, виглядають з вікон, виходять з дворів і на балкони. Зустрічний транспорт зупиняється, пасажери здивовано і ніби перелякано виглядають з вікон.

Цвинтар на Міщанці. Тут є кілька великих братських могил розстріляних енкаведистами людей. Я й не чула про це ніколи. І не тільки я. І не дивно. Хто прийшов у колоні обступили могили так тісно, що наперед не протиснутися. Стою так, що майже нічого не бачу і чую лише окремі фрази та слова. У рухівців і ще у багатьох людей в руках запалені свічки. Вінок, гірлянди і квіти кладуть на могили. Синьо-жовті прапори опущені майже до самої землі. Вітер гойдає стяги і чорні, жалобні стрічки. У натовпі зітхають жінки, дехто схлипує, поруч мене якісь старенькі жінки плачуть. Промовляють священники Української автокефальної церкви. Говорять про мільйони жертв, яких нарешті згадали ми, частина великого Українського Народу. Тиша. Усі стоять схиливши голови і про щось думають...

Ти вже не спиш, Україно! Ти ще розправиш плечі! І коли це станеться – згинуть чорні круки. Воістину, "Ще не вмерла Україна!".

П р и к л а д и **і д е о л о г і ч н и х**
п а с к в і л і в у З М І,
я к і м а с о в о в и к о р и с т о в у в а л а
в л а д а в б о р о т ь б і
з н а ц і о н а л ь н о - д е м о к р а т и ч н и м и
о р г а н і з а ц і я м и

в к і н ц і 8 0 - х н а п о ч а т к у 9 0 -
х р о к і в Х Х с т .

Газета «Авангард» – орган Катеринопільської районної ради народних депутатів і Катеринопільського районного комітету компартії України

14 березня 1991 р.

«Вісім відповідей на дев'ять запитань» – (стаття опублікована без підпису автора).

1. Хто лідери Руху, УРП, СНУМу?

Колишні тюремщики, ідейні брати кривавого Бандери, лицеміри, частина яких, нашкодивши в партії, перелізли в ряди Руху, УРП.

2. За рахунок яких доходів вони живуть, коли більша частина їх ніде не працює?

За рахунок подачок із-за кордону за продажну політику по Україні, за створену нестабільність в республіці.

Зарплата окремих лідерів у місяць складає до 20 тисяч карбованців.

3. Де перебувають їх діти, чим займаються?

Їх «чада» не в цехах, не в школах, не в колгоспах працюють і не в СРСР проживають. Вони (виняткові і найздібніші на Україні виявились), а тому навчаються і проживають в Англії, в Торонто, де квартири і кошти мають.

4. Хто рветься до влади?

Бандерівські недобитки, злодюги, рвачі, такі як Хмара!

5. Хто в Львівській області замість інвалідів, ветеранів війни, вдів продукти і товари з розпродільників одержує?

Колишні тюремщики, бандерівці, в кого руки по лікті в крові.

6. Хто зрісся з мафією, кооперативами і використовує їх кошти для підризу радянської влади і порядку, соціальної справедливості?

Рух, УРП, інші, що називають себе «демократами, по розроблених із-за кордону сценаріях доводять Україну до розрухи, а народ – до братовбивчої війни.

7. Хто займається наклепами і топче історію свого народу, роблячи це із задоволенням?

Члени Руху, УРП і так звані «демократи», які зруйнували пам'ятники історії та культури, перейменували вулиці, що носили імена знатних людей нашого народу, відмінили відзначення радянських свят, навіть 8 Березня, знущаються над ветеранами, переслідують комуністів.

Надіслана, але не надрукована відповідь Б.Чорномаза.

«...Незважаючи на те, що Ваша газета, задавши запитання, тут-же сама й відповідає, я, як голова Руху Уманщина і член координаційної ради Руху всеукраїнського рівня, вважаю, що маю право дати більш точні відповіді особисто, оскільки мої відповіді на запитання Вашої газети будуть більш правдиві ніж ті, які подаються у Вашій газеті*. Отже.

Відповідь перша: Прийшли в Рух ті люди, які зрозуміли брехливість і облудність політики комуністів-більшовиків і таких людей, ми, рхівці, не поділяємо за ознакою колишньої приналежності чи не приналежності до кривавої КПСС. Є серед рухівців і колишні репресовані з політичних мотивів. Але кримінальників нема. Вживане Вашою газетою слово «тюремщики» є безграмотним. Бо у Вашому контексті замість нього треба вживати словосполучення «колишні в'язні». Слово «тюремщики» вживається стосовно охорони таборів, в яких комуністи зуміли за 70 років свого панування посадити 42 мільйони людей (судячи з тону опублікованої в «Авангарді» статті, в мене закрадається підозра – чи не має фаху «тюремщика» сам редактор «Авангарда»?

Відповідь на друге запитання. Всі мої друзі і знайомі, які співпрацюють зі мною в організації Рух, працюють. Працюю і я. Якщо б хтось з них не працював, то Ваші побратими по лінії КПСС давно посадили б нас «за тунеядство». А щодо зарплати у 20 тисяч карбованців, то назвіть, в якій касі такі гроші рухівцям видають. Може отримаю і я. Даю слово, що в тому разі, якщо отримаю «з-за бугра» хоч якусь дещицю, то обов'язково поділюся з

Вами. А щодо нестабільності у державі, то дайте таке запитання до найвищого керівництва нашої держави – комуноїдів, які досі з червоними партквитками.

Відповідь на третє питання. То чиї діти вчать за кордоном? – Мої в 11-й школі в Умані. Дітей рухівців автор запитань явно переплутав з дітьми компартноменклатури. Бо туди подалися вчитися діти тих партократів, батьки яких «нагріли» руки на праці в системі розподілу, а простіше кажучи, крадуть у народу. Почитайте всесоюзну пресу. Зверніть увагу на прізвища і посади найбільших хабарників і злодіїв... Та це ж «ум, честь і совість» нашої епохи» – комуністи... .»

Частина II

І с т о р і я *д і я л ь н о с т і*
н а ц і о н а л ь н о -
д е м о к р а т и ч н и х с и л в У м а н і н а
к і н е ц ь 8 0 - х
п о ч а т о к 9 0 - х р о к і в Х Х с т .

ДОКУМЕНТИ**№ 1****Відповіді (№1 і №2) на листи, надіслані головою «Народознавчого товариства «Берегиня» Віктором Грохольським у Черкаську обласну Раду щодо проблеми спорудження в Умані пам'ятника героям повстання «Коліївщина»**

Українська РСР
Виконавчий комітет Черкаської обласної Ради
Народних депутатів
УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ
257001 м. Черкаси, Будинок Рад
24.10.1986 р. №1485

г. Умань
ул. Горького 51/1, кв. 3
Грохольський В.А.

Уважаемый Виктор Александрович!

На Ваше письмо сообщаем, что вопрос о сооружении памятника в честь восстания «Колиивщина» находится на контроле в облисполкоме и управлении культуры. Проект был разработан авторской группой в составе ск. Фуженко А. С. и арх. Довженко Т. Г. и рассмотрен художественным советом Министерства Культуры УССР в 1982 г., постановлением ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 12.04.83 г. № 318 «Об устранении излишеств в расходовании государственных и общественных средств на строительство мемориальных сооружений» строительство всех памятников, в том числе восстания «Колиивщина», было временно прекращено. В настоящее время на продолжение работ в каждом отдельном случае принимается решение Совета Министров УССР.

По принятию такого решения, изыскания средств на сооружение и проектирование памятника «Колиивщина» строительство его будет продолжено.

Заместитель начальника /підпис/ В.А. Борисенко

№ 2

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ
257001 м. Черкаси, Будинок Рад
22.12.1988 № 1479

м.Умань
вул. Горького, 51/1, кв. 3
Грохольському В.О.

Шановний Вікторе Олександровичу!

На ваш лист щодо спорудження пам'ятника на честь народно-визвольного повстання «Коліївщина» повідомляємо, що в даний час ведуться роботи по його проектуванню.

Ескізний проект пам'ятника, виконаний архітектором Довженком М. Г. і скульптором Фуженко А. С. , схвалений художньо-експертною радою по монументальній скульптурі і колегією Міністерства культури УРСР.

Розпорядженням Ради Міністрів УРСР від 28.10.1986 р. №11031/82 дозволено продовжити роботи по спорудженню пам'ятника. Визначена його вартість в сумі 281,76 тис. крб., погоджена з Уманським міськвиконкомом. Замовником визначено виконком Уманської міської Ради народних депутатів. Однак, будівництво пам'ятника затримується в зв'язку з відсутністю коштів місцевого бюджету, відрахувань громадських організацій, добровільних внесків окремих громадян.

Тому дата відкриття пам'ятника і включення його в туристський маршрут буде залежати від наявності коштів та організації робіт по його спорудженню.

З повагою

начальник управління

/підпис/

В.К. Собченко

№3**Віповідь з Міністерства культури на лист
Литвиненко* (Чорномаз) Т.О. до редакції журналу «Наука і суспільство» про
неправомірне затягування спорудження пам'ятника І.Гонті і М.Залізняку**

Українська РСР
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ
(Мінкультури УРСР)
252001, м. Київ, ГСП-3,
вул.Свердлова, 2
Телефон 228-53-66
3.05.1989 г. №Л-539/5-13-3
На № _____

Украинская ССР
МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ
(Минкультуры УССР)
252001, г. Киев, ГСП-3,
ул. Свердлова, 2
Телефон 228-53-66

Т. Литвиненко
Умань, Урицького 73, кв. 30
Редакція журналу
«Наука і суспільство»

Шановна тов. Литвиненко Т.О.!

На Ваш лист, надісланий редакцією журналу «Наука і суспільство» до Міністерства культури УРСР, відділ пам'ятників повідомляє:

Створення проекту пам'ятника Гонті і Залізняку в м. Умані велося заслуженим діячем мистецтв Гончаром І. М. та архітектором Катерногою М. Т. Було виготовлено кілька варіантів пам'ятника, які розглядалися на художньо-експертній раді по монументальній скульптурі міністерства.

Проте остаточно проект не був схвалений.

За пропозицією замовника надалі проектування його велося як пам'ятника народно-визвольного антифеодального повстання 1768 р. «Коліївщина» іншою авторською групою.

Найближчим часом, за домовленістю з авторами в м. Умані буде проведено громадське обговорення їх проектів і з урахуванням цього має бути продовжена робота по створенню пам'ятника.

Начальник відділу
пам'ятників

(підпис)

П.О. Римар

№ 4**Текст запрошення Уманської міської Ради народних депутатів, яке було вислане
українським скульпторам взяти участь в повторному конкурсі на спорудження
пам'ятника І. Гонті і М.Залізняку**

Исполком Уманского городского
Совета депутатов
Отдел культуры
258900 Черкасская обл.
г. Умань, ул. Ленина №1
10 апреля 1989 г. №71

Скульпторам:
г. Киев т. Фуженко А.С.
Гончару И.М.
г. Курск т. Васильчаку А.М.
г. Минск т. Валич А.А.

В соответствии с постановлением ЦК Компартии Украины и Совета Министров УССР от 28.02.68 г. №117 в г. Умані будет установлен памятник антифеодальному крестьянскому освободительному движению XVIII века на Украине.

Исполком городского Совета народных депутатов принял решение о проведении общественного смотр-конкурса на лучший проект памятника. Смотр-конкурс состоится 12 мая 1989 г. в 15 часов в помещении ГДК.

Приглашаем Вас принять участие в указанном мероприятии. Масштабная модель памятника должна быть представлена до 11 мая. Уведомление об участии принимается в адрес отдела культуры горисполкома (г. Умань, Черкасская обл., ул. Ленина №1 (до 1 мая).

Приглашенные без уведомлений для участия в смотре-конкурсе не принимаются. В обсуждении проекта примут участие члены республиканского, областного, городского художественных советов, общественность города.

Зав. отделом культуры горисполкома А.А. Покрасов
Українська РСР
Виконавчий комітет
Черкаської обласної Ради
Народних депутатів

№ 5

Звернення Уманської організації Руху до міністра культури України щодо неправомірного затягування спорудження пам'ятника героям повстання «Коліївщина»

Міністру культури УРСР
тов. Олененку Юрію Олександровичу
Організація Руху м. Умані
Черкаська обл.

ЗАЯВА

23 роки неправомірно відтягується виконання рішення Ради Міністрів та Уманського міськвиконкому на спорудження пам'ятника І. Гонті та М. Залізняка в Умані за проектом Івана Гончара.

В цьому році серед інших проектів пам'ятника в Умані знову виставляється проект І. Гончара для огляду громадськістю і знову отримав схвалення уманчан. Під вимогою привести в дію рішення 23-х річної давності зібрано біля тисячі підписів (передано у Верховну Раду УРСР).

Однак Уманській організації Руху стало відомо, що місцева влада і ті сили, з вини котрих вже затягнулося спорудження ще з 1968 року, продовжують чинити перешкоди спорудженню пам'ятника.

Виходячи з вищесказаного Координаційна рада Руху м. Умані прийняла рішення провести дводенне голодування під Міністерством культури УРСР 9-го, 10-го числа грудня місяця 1969-го року в знак протесту проти неправомірних зволікань будівництва пам'ятника.

28.11.89

Голова Уманської
організації НРУ

(підпис)

Чорномаз Б. Д.

№ 6

Відповідь Черкаського облвиконкому на звернення голови Руху Уманщини Чорномаза Б.Д. пояснити причини затягування спорудження пам'ятника

І.Гонті і М.Залізняка

Українська РСР
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ
(Мінкультури УРСР)
252001, м. Київ, ГСП-3,
вул. Свердлова 2.
Телефон 228-53-66
7.12.89 р. №яЧ-І632/30-13-3
На № _____

Украинская ССР
МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ
(Минкультуры УССР)
252001, г. Киев, ГСП-3,
ул. Свердлова, 2.
Телефон 228-53-66

м. Умань,
вул. Урицького 73. кв. 30

Тов. Черномазу Б.Д.

Шановний тов. Черномаз Б. Д.!

За пропозиціями Черкаського облвиконкому та Уманського міськвиконкому 12.05.1989 р. проведено громадське обговорення виконаних у свій час проектів двох авторських колективів пам'ятника І. Гонті та М. Залізняка (пізніше «Коліївщина»).

Під час розгляду жоден з варіантів не був схвалений, однак громадськістю було висловлено думку про доцільність спорудження пам'ятника за проектом авторської групи під керівництвом І.М.Гончара.

Міністерство культури УРСР підтримало цю пропозицію і звернулося з клопотанням до Ради Міністрів УРСР про можливість продовження робіт по створенню пам'ятника І. Гонті і М. Залізняка в м. Умані.

У зв'язку з цим в Міністерстві культури УРСР відбулася розмова з заслуженим діячем мистецтв УРСР І. М. Гончаром та архітектором М. Т. Катерногою про продовження робіт по створенню пам'ятника І. Гонті і М. Залізняка в м. Умані.

Начальник відділу пам'ятників

П.О. Римар.

№ 7

**Цитата виступу Б. Черномаза після закриття
огляду проектів пам'ятника
І. Гонті та М. Залізняка**

«Отже, пісумовуючи виступи присутніх на закритті огляду проектів пам'ятника Івану Гонті і Максиму Залізняка, а також записи в книгах відгуків (маю на увазі і книгу забрану з невідомих причин завідуючим відділу культури т. Покрасовим і не повернуту досі) можна зробити висновок, що всі учасники огляду макетів віддають перевагу пам'ятнику скульптора І. М. Гончара. Тому вношу пропозицію написати в Міністерство культури відповідний висновок із сьогоднішнього обговорення з метою остаточного затвердження схваленого проекту, та з проханням до скульптора І. М. Гончара врахувати зауваження уманчан відносно композиційного вирішення пам'ятника. Вважаю, що зауваження стосовно доопрацювання постаменту пам'ятника є не суттєві, головне те, що сам пам'ятник отримав одностайне схвалення. До цього хочу додати, що було б бажано всім мати можливість познайомитись із копією тексту звернення у Міністерство культури України, в якому наш міськвиконком буде повідомляти Міністерство культури про підсумки огляду проектів пам'ятників і їх обговорення».

№ 8

**Уривок з інтерв'ю Черномаза Б.Д.
для газети «Літературна Україна».
Кореспондент Володимир Татаренко (17.10.89.р.)**

«...Історія спорудження пам'ятника ватажкам народно-визвольного повстання Івану Гонті та Максиму Залізняка, в Умані тягнеться впродовж 22-років. Це не просто історія домагань громадськості увіковічнити пам'ять народних героїв. Це явище. Явище, яке відображає і уособлює домагання всього нашого народу та його прагнення історичної справедливості, правди та істини.

Згадаймо майже такі самі перипетії з встановленням пам'ятника кошовому отаману Сірку в с. Марєфа. Згадаймо історію заснування музею на Хортиці, в якому знайшлося місце в експозиції геть і для «героїв» застою, тільки не знайшлося для гетьманів Січі. Гадаю доречним буде згадати і планомірне нищення музейних скарбів Львова. Все це є процесом нанизування ланок одного ланцюжка придуманого з метою позбавити нас історичної пам'яті.

Всюди, де тільки була можливість, під колеса бюрократично-командної системи підминалася наша історична правда, наші національні герої. За нас завжди вирішували, в

яких випадках ми маємо право вшановувати своїх героїв. Та що там казати. Нам навіть вказували про що співати і кого хвалити.

Рішення встановити пам'ятник Гонті та Залізняку було прийняте в період так званої «хрущовської відлиги» в кінці 60-х років.

Однак, як ми знаємо, «відлига» закінчилась на початку 70-х років, і під колеса бюрократично-командної системи попало і це починання. Його наша місцева влада за спиною у народу тишком-нишком відмінила і вирішила поставити пам'ятник вже не Гонті і Залізняку, а пам'ятник народно-визвольному повстанню, іншими словами пам'ятник обезличений, пам'ятник, який можна поставити будь-де, і всюди він буде підходити, чи то на місці повстання Пугачова, чи то Разіна або на місці боїв за Бастилію у Франції, знівельовавши до нуля наших національних героїв, як знівельована вся наша історія.

Саме Гонта і Залізняк очолили повстання і, саме в Умані, вони з'єднались, тож і пам'ятник повинен бути саме їм. Це буде відповідати історичній правді».

Чорномаз Б. Д.

№ 9

Колективний лист з підписами більше ніж 3000 уманців з вимогою встановити в Умані пам'ятник І. Гонті і М. Залізняку

Голові Президії Верховної Ради УРСР
Громадян міста Умані

Заява

Наше місто Умань є центром «Коліївщини» – подій національно-визвольної боротьби проти польських поневолювачів у 1768 році. На честь 200-річчя цих подій у 1968 році в Умані відбулася наукова сесія. В матеріалах Сесії, що вийшли окремим збірником у видавництві «Наукова думка» в 1970 році, вміщено зміст промови П. Т. Тронька – тодішнього заступника Голови Ради Міністрів УРСР / нині голова правління УТОПІК, академік Академії наук УРСР /. В промові були такі слова: «Серед імен народних героїв почесне місце займають вірні сини України – Іван Гонта та Максим Залізняк – керівники народно-визвольного повстання 1768 року, пам'ятник яким сьогодні за рішенням Уряду Української РСР закладає вільний і щасливий народ Рядянської України».

В той час питання про спорудження пам'ятника вважалось вирішеним, і ні в кого не було відносно цього ніяких сумнівів. Та не так сталось, як гадалось. В цьому році минула вже 220 річниця повстання, а на місці, де мав бути пам'ятник, все ще стоїть кам'яна брила, на якій викарбувано напис : «Тут буде споруджено пам'ятник Максиму Залізняку та Івану Гонті ватажкам народно-визвольного антифеодального повстання 1768 р.» Та й святкувала Умань цю дату разом з усією Україною мовчки, про народних героїв ніхто і не згадав.

Уманчани неодноразово порушували питання спорудження пам'ятника героям Коліївщини на сторінках місцевої преси та перед вищестоячими інстанціями, але, як бачимо, результатів нема.

Виходячи з вищенаписаного, ми просимо привести в дію рішення Верховної Ради УРСР, прийняте 20 років тому, відносно спорудження пам'ятника ватажкам Коліївщини і посприяти в тому, щоб був встановлений пам'ятник-переможець республіканського конкурсу, створений заслуженим діячем мистецтв УРСР Іваном Макаровичем Гончаром, і, який отримав схвалення уманчан, коли фотографію його макета нам пропонувала для обговорення «Уманська зоря» ще в 1972 році.

Збір підписів під заявою організовано неформальним добровільним «Народнознавчим товариством «Берегиня».

Відповідальний за збір підписів:

Чорномаз Б.Д.
м.Умань, Урицького 73, кв. 30.

Кількість підписів під заявою перевищила 3 000.

№ 10 ІНФОРМАЦІЯ

Про етапи проектування пам'ятника ватажкам антифеодального народно-визвольного повстання 1768 р. під проводом І. Гонти та М. Залізняка.

28 лютого 1968 року ЦК Компартії України та Радою Міністрів Української РСР було прийнято постанову №117 «Про спорудження в Українській РСР пам'ятників у 1968-1970 рр.», якою передбачено будівництво в Умані пам'ятника І.Гонті і М.Залізняка – ватажкам повстання 1768 р.

Міністерство культури УРСР затвердило авторську групу у складі І.М.Гончара (скульптора) та М. Т. Катерноги (архітектор).

Проект пам'ятника, виконаний названою авторською групою, не був схвалений колегією Міністерства культури УРСР та комітетом Держбуду УРСР. Міністерство культури видає наказ №431 від 21 липня 1977 р. «Про проектування пам'ятника народно-визвольному антифеодальному повстанню 1768 р. в місті Умані Черкаської обл.», яким визнає проект творчою невдачею авторів, анулює договір, укладений з ними на проектування пам'ятника та затверджує нову авторську групу у складі скульптора А. Фуженка та архітектора Т. Довженка. Визначається і термін виконання проекту – жовтень 1997 р.

Проектування пам'ятника новою творчою групою тривало до 1989р.

В зв'язку із зміною політичної ситуації в країні, постало питання пріоритетності проекту пам'ятника, виконаного творчою групою І.Гончара та М. Катерноги.

Підтримку проекту Івана Гончара висловив відомий український письменник Олесь Гончар та інші діячі культури України (всього 14 підписів), які висловили стурбованість зволіканням з будівництвом пам'ятника у листі до Прем'єр-міністра УРСР В. Фокіна.

Рада Міністрів УРСР дала дозвіл (№ 13567/26 від 31.01.90 р.) на продовження робіт з проектування пам'ятника І. Гонті та М.Залізняка в м. Умані, і Міністерство культури УРСР у своєму листі (вих. №13-3/27-п-п від 07.02.90 р.) доручило архітектору М.Т.Катернозі та скульпторам І. М. Гончару і А. М. Гончару виконати ескізний проект пам'ятника.

8 серпня 1991 р. відбулось засідання художньо-експертної ради з монументальної скульптури Міністерства культури УРСР, згідно протоколу якого був схвалений ескізний проект І.Гончара до подальшої розробки.

21 травня 1992 р. художньо-експертна рада з питань монументальної скульптури Мінкультури України за участю представників Черкаської обласної державної адміністрації та Уманського міськвиконкому (протокол №1) схвалила розробку ескізного проекту пам'ятника М. Залізняка та І. Гонті в м. Умані; рекомендувала авторам уточнити архітектурне вирішення постаменту пам'ятника з урахуванням місця його спорудження та містобудівної ситуації прилеглому району; звернулась до Черкаської обласної державної адміністрації з проханням: визначити замовника на виготовлення проектно-кошторисної документації будівництва пам'ятника, а також разом з Уманським міськвиконкомом і Міністерством культури України визначити джерела фінансування його спорудження.

Саме питання визначення замовника та джерел фінансування залишаються найбільш складними у справі спорудження пам'ятника ватажкам антифеодальної національно-визвольної боротьби на Україні у XVIII ст. під проводом І. Гонти та М. Залізняка.

Влітку 1993 р. виповнилось 225 років цим історичним подіям, з якими так тісно пов'язана історія Умані. А також виповнилось 25 років з початку робіт по спорудженню в місті пам'ятника...

Документація із спорудження пам'ятника знаходиться в ТВО «Художник» (м. Київ).

Внаслідок відсутності замовника та у зв'язку з невизначеністю джерел фінансування, роботи по спорудженню пам'ятника призупинені.

№ 11

Лист з Умані до І.М. Гончара

Дорогий Іване Макаровичу !

Важко відшукати слова, щоб висловити наші двоякі почуття. З одного боку – глибокого горя і сердечного болю за вчинений акт вандалізму над Вашими безсмертними творіннями, а з іншого – просвітленої радості з нагоди Ваших роковин. Зичимо Вам здоров'я, росяних ранків, чистих світанків, довгого віку, щастя без ліку.

Будьте впевнені: ми таки доб'ємося, щоб окрасою Умані і її гордістю був Ваш монумент Гонті і Залізнякаві.

Обнімаємо Вас завжди Ваші члени Уманського Руху і товариства «Берегиня».

Литвиненко Тетяна Олександрівна,
258900, м.Умань, вул.Урицького, 73, кв.30

№ 12

Лист заступнику Голови Ради Міністрів з питань культури Марії Андріївні Орлик від Литвиненко (Чорномаз) Тетяни Олександрівни!

Заступнику Голови Ради Міністрів
по культурі Марії Андріївні Орлик

Литвиненко Тетяни Олександрівни,
Що проживає в м.Умань Черкаської обл.
По вулиці Урицького 73, кв. 30.

Шановна Маріє Андріївно!

Перш за все дякуємо Вам за те, що нарешті завдяки Вашим опікуванням справою повернення нашому місту проекту пам'ятника І. Гонті та М.Залізняка, відбулися позитивні зрушення.

У нашому місті оголошено огляд-конкурс 4-ох проектів: І.М.Гончара, А.С.Фуженка та ще двох скульпторів з Курська і з Мінська. Огляд відбудеться 12 травня з 15-ої години.

Отже, знову проекти будуть піддані огляду обмеженої кількості людей, тому що 12 травня – це п'ятниця, а, отже, робочий день, і переважна громадськість міста не зможе оглянути проекти та ще й за такий короткий час. Чому така спішка? Уманчани вже дочекали 20 років, то 2 чи 3 тижні великої ролі не зіграли б.

Ще один нюанс проблеми. Проект Івана Макаровича вже був обговорений в Умані і в Києві 20 років назад і навіть на бюро Уманського міськкому КП України і виконкому міської Ради. Була прийнята спільна постанова про спорудження пам'ятника ватажкам народно-визвольного анти-феодального повстання 1768 року І. Гонті та М. Залізняка до 1975 р. Постанова була прийнята у 1969 році (газета «Уманська зоря» №26 за 17 лютого 1970 року). Фотографія макету проекту пам'ятника І.Гончара була вміщена в «Уманській зорі» 31 грудня 1968 року. І раптом аж у 1988 році дізнаємось, що в 1977 році Міністерство культури відхилило проект І.Гончара. Потрібно було майже 10 років, щоб роздивитись, що проект Івана Макаровича, скульптури якого прикрашають всю Україну, а також і за кордоном, творча невдача. Постанова завізована тодішнім Міністром культури Безклубенком С. Д. В причинах такого повороту у ставленні до Івана Макаровича я не буду копатися, але це, здається, ті ж самі, з яких в «Уманській зорі» в 1976 році в березневі дні не було сказано жодного слова про Т. Г. Шевченка. То чи не чесніше було б тепер, коли ті ганебні часи пройшли, коли ім'я Гончара реабілітоване перед народом і Партією, повернути його проект уманчанам, не

влаштовуючи таких блиц-конкурсів, вже факт його проведення є принизливим для митця в даній ситуації.

З другого боку у нас є підстави думати, що наші шановні міські і партійні керівники чомусь недолюблюють Івана Макаровича, як і багато інших явищ відродження української культури. Про це свідчить той факт, що обговорювали у 1969 році проект І. Гончара гласно, а відхилили проект таємно і притримали цю таємницю від громадськості 10 років. І далі її тримають, бо за ці 20 років ні разу в місцевій пресі не було повідомлено, що вищезгадана спільна постанова бюро міськкому КП України і міськвиконкому від 1969 року була відмінена і чому. Всю цю інформацію ми одержали, переглядаючи старі підшивки місцевої газети та з відповідей на листи в різні інстанції.

Насторожило нас і те, що до конкурсу лишився тиждень, а громадськість міста про це широко не оповіщена, макет проекту Івана Макаровича привезли самі жителі, бо наша культура, як нам сказали, бідна, а в Івана Макаровича грошей повно. Куди ідуть гроші Івана Макаровича ми знаємо і низько за це йому вклоняємося і на таку дешеву агітацію вже давно не піддаємося. Тай не в грошах справа, а у віці і здоров'ї Івана Макаровича, важко йому вже возити свої макети. Іван Макарович сам собі не належить, а належить народу і нам треба берегти цей неоціненний скарб. До конкурсу макет тримають під замком (не дозволили виставити для огляду), а найбільш підозріле те, що такий короткий час даний на огляд проектів, наче керівні товариші бояться, що ці проекти не пройдуть випробування часом. Ні про яке обговорення громадськістю за такий короткий час і мови на може бути.

Як готуються провокації, ми вже бачили, коли жителі міста спробували висунути кандидатом в депутати комуніста-поета Д.В.Павличка і, які слова на нього вигукували комуністи з залу, і гасили світло в залі, і не зважали на прохання шанувальників таланту Павличка дозволити хоча б виступити поетові, хоча б провести творчу зустріч. (Закон про вибори був грубо порушений місцевою владою, але це вже зовсім інше питання).

Отож у багатьох жителів міста є підозра, що їхню думку проігнорують, як вже в 1976 році проігнорував Міністр Безклубенко.

А ігноруються у нас, виявляється, не тільки думка народу, а й рішення ЦК КП України і Уряду УРСР. І ким би Ви думали? Місцевою владою! Тільки вчора одержала листа з Міністерства культури від начальника відділу пам'ятників тов. П. О. Римара, де сказано: «За пропозицією замовника (тобто нашої місцевої влади – вставка моя) надалі проектування його велось, як пам'ятника народно-визвольному антифеодальному повстанню 1768 р. «Коліївщина»...» Ова! А в рішенні ЦК КПУ та Уряду УРСР від 1968 року було прямо сказано, що буде збудовано пам'ятник керівникам народно-визвольного антифеодального повстання 1768 р. Максиму Залізнику та Івану Гонті. (див. «Коліївщина «в-во» Наукова думка», Київ – 1970 р., стор.5). То що нам дивувати з Прибалтики, коли у нас те ж саме: які постанови Уряду подобаються місцевій владі, ті виконують, а які ні, ті не виконуються або змінюють зміст постанови на свій розсуд. Виходить справа не тільки в Іванові Макаровичу, а ще й в Гонті та Залізнику. Цікаво, чим це Гонта і Залізник так не сподобалися замовнику? Пам'ятник по проекту А.Фуженка можна сміливо поставити на місці повстань Пугачова, Разіна, Гуса, Жижки, Тайлера і т.д., а по проекту Гончара тільки в Умані, бо тільки в Умані Гонта і Залізник об'єдналися і побраталися, бо Гонта – це наш земляк з села під Уманню, бо в Умані вони одержали перемогу, і великий Шевченко, описуючи ці події, не назвав свою поему ганебною кличкою «Коліївщина», а назвав гордо і вільно «Гайдамаки». Гайдамаки не кололи і не різали, а повстали проти тих, що віками кололи і різали наш народ, садили на палі, обливали смолою і спалювали, плюндрували наших дівчат і жінок, одним словом були дуже вигадливі у забавах і тортурах над бидлом, як називали наш народ.

Безклубенків було багато, таких, як ми, також багато, але всі ми зійдемо зі сцени життя, а Гонта, Залізник і Гончар залишаться навечно в нашій історії.

Я прошу вибачити мене за довгий лист, забрала багато Вашого часу і дуже прошу підтримати громадськість міста (у мене зібрано біля тисячі підписів на користь проекту Гончара, я можу вам їх вислати). На цей конкурс у мене мало надії, свіжі факти, як на збори

по висуненню Павличка парторги підсилали людей з вказівкою голосувати проти, так може і тут вийти.

Та не будемо забігати наперед, може я помиляюсь.

№ 13

Відкритий лист міністру культури УРСР написаний з ініціативи Народознавчого товариства «Берегиня», який відображає загальний стан культурної сфери життя міста Умані в кінці 80-х – початку 90-х років ХХ ст.

Міністру культури УРСР
тов. Ю.О. Олененку

Шановний товаришу міністр!

Добре розуміємо, що наш лист, можливо, один з багатьох десятків, що надходять до Вас останнім часом. І все ж хочеться, щоб Ви почули і наші голоси серед багатьох інших.

Живемо ми в старовинному місті Умані, що на Черкащині. Місто наше відоме не лише славнозвісною «Софіївкою», а й своєю багатющою історією. Воно оспіване Т.Г. Шевченком в його геніальному творі «Гайдамаки», в Умані побував Олександр Пушкін, Іван Котляревський, Леся Українка, Максим Горький, тут жив декабрист Сергій Волконський.

Особливо цікавим і насиченим було культурне життя міста. Досить згадати, що в дореволюційний час в місті функціонувало кілька театрів. Після революції в місті працював театр Леся Курбаса, радували уманчан своєю творчістю Оксана Петрусенко, Іван Паторжинський, Марія Литвиненко-Вольгемут, Іван Козловський, Дмитро Гнатюк та багато інших. Умань – батьківщина видатного українського письменника Юрія Смолича, тут формувався, як митець, Микола Бажан, впродовж багатьох років жила в Умані відома громадська діячка Надія Суровцова...

Отже, історія багатюща, і ми як і тисячі інших громадян, по-справжньому пишаємося цими славними сторінками історії нашого міста.

Але мову ми хочемо вести про сьогоднішній стан справ в Умані. Відразу скажемо, що похвалитися, на жаль, особливо нічим. Знову ж таки маємо на увазі духовно-культурне життя міста. І, починаючи таку розмову, не можна обійти увагою діяльності такого осередку культури, як музей. Бездіяльність наукової та пропагандистсько-просвітницької роботи, небажання співпрацювати з добровільними формуваннями громадськості з суміжною тематикою діяльності, плінність кадрів (читай виживання небажаних для керівництва, але цінних як ентузіастів музейної справи працівників: А. Кузянін, О. Діденко, Л. Цимбровська, Т. Попова). Як результат, занепад наукової роботи, невикористані можливості, існування картинної галереї – «щоб була».

Ніякої критики не витримує приміщення центральної бібліотеки. Не пристосовані до роботи приміщення музичних шкіл № 1 і № 2. Понад десять років перебував на ремонті Міський Будинок культури, який до цього часу не приведений в належний порядок. В сумному стані перебувають і клуби передмість. Соромно, що такі приміщення все ще існують, як заклади культури наприкінці ХХ століття. Про які культурно-освітні заходи може іти мова, коли в такі приміщення заходити не хочеться.

Пригадується, як років 10 тому в міському Будинку культури можна було побувати на цікавому вечорі, подивитися концерт чи виставу.

Частим гостем на підприємствах була агітаційно-художня бригада, якій, до речі, було присвоєно звання «народної».

І от настала тиша. Впродовж останніх двох-трьох років МБК сором'язливо помовчує, викладаючись на так званих «урядових» концертах та масових святах міського масштабу.

Особливу тривогу викликає прямо-таки фантастична плінність кадрів у міському Будинку культури. Лише за останні 5 років тут звільнено «за власним бажанням» біля 20 керівників художньої самодіяльності. Чи знайдеться в республіці місто, яке б дозволило собі таку чи

подібну легковажність? А, якщо ще й додати, що більшість з звільнених – люди з вищою освітою, які віддали своїй справі десятки років життя... .

Як результат, на сьогоднішній день в МБК лише один народний колектив (із семи), який очолює працівник МБК. Решта ж працюють за сумісництвом. Правда, є серед них і справді талановиті митці (Ятло Я.П., Пономарьов Ю.Д.), але ж не можна вважати такий стан нормою, бо кожен із сумісників-керівників зайнятий на своїй основній роботі, як кажуть, з головою. Таке становище не могло не позначитися на якості роботи. І зараз ми можемо відзначити, що вже припинили свою діяльність самодіяльний оркестр народних інструментів, самодіяльна агітбригада, самодіяльний драматичний театр. А всі вони мають високе звання «народний».

Виникає запитання: чи знають вищестоячі інстанції про це? А якщо знають, то чому не реагують? Адже за логікою керівники культури міста просто зобов'язані повідомити вищі інстанції про те, що вони, в зв'язку з такою ситуацією, відмовляються від високих звань (а відповідно і від високих культосвітніх ставок) і таким чином дають Міністерству культури можливість направити ці кошти за призначенням. Коли ж цього не відбувається, то держава попросту обкрадається на очах громадськості міста, а культура терпить відчутні збитки.

Отже, наш флагман культури, м'яко кажучи, збився з курсу, хоча не збавив обертів. Останнім часом в пресі (та й не тільки в пресі) зустрічаємось з тезою: «Госпрозрахунок та самофінансування». Іншими словами всі культосвітні заклади мають на себе заробити аби оплатити своїх працівників... Отже, ідея з'явилась (цікаво було б знати про її творців) і залишається її втілити. І тут, як кажуть росіяни, «кто во что горазд». Заробляють, хто, як може. Всіма правдами і неправдами.. Найчастіше – це дискотеки, відео, різноманітні курси і т. ін., і виникає закономірне питання: а що ж колективи художньої самодіяльності? Як бути з ними? Адже важко уявити собі, що, скажімо, дядько, який щойно зліз з трактора, чи тітка, що тільки-тільки повернулася додому з цеху, де провела добрих 8 годин, з'явиться до Будинку культури, де вже в ранзі учасника колективу, поспішить на, так би мовити, «другу зміну» заробляти гроші на рахунок МБК чи іншого культосвітнього закладу.

Який же вихід із становища?

Меткі уманчани довго не вагалися і знайшли компромісне рішення: з одного боку – гроші ідуть до каси (відео, танці, курси), що в принципі є непогано, а от з другого... .

Виявляється, все геніально просто: немає колективу, немає репетицій – є приміщення, немає виступів – є зарплата. І вовки ситі і вівці цілі. Як ми вже зазначали, нас дуже хвилює кадрова політика в культурі, а саме: висока плінність кадрів.

Лише завідувачі відділом культури мінялись тричі. Краєзнавчий музей очолює колишній військовослужбовець. Вже півроку не знаходять людину на посаду директора школи мистецтв. Міський будинок культури очолює радіотехнік. І це в місті з майже стотисячним населенням, де є два ВУЗи, музучидище, педучилище та інші навчальні заклади, де є сотні культпрацівників.

Чи відомо це шановним керівникам інститутів культури та культосвітніх училищ республіки? Адже щорічно із стін цих училищ та інститутів випускаються тисячі спеціалістів. Ким і де вони працюють? Не завадило б поцікавитися і самому міністерству. На цьому можна б було поставити крапку, але не робимо цього і от чому:

По-перше, не всі проблеми в нашому місті висвітлені;

По-друге, нам хотілося б знати думку Міністерства і особисто Вашу, товаришу міністре, з цього приводу. І, якщо можна, дайте нам відповідь в одній з республіканських газет.

Отже, поки що ставимо три крапки... Чекаємо відповіді.

З повагою мешканці міста Умані:
під листом стоїть 30 підписів працівників культури, громадсько-політичних діячів,
представників інтелігенції.
12.12.91р.

№ 14**Відповідь міністра Культури УРСР* на відкритого листа**

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ
252001, м. Київ, Франка, 19
Телефон 228-23-78
20.01.92 р. №Ч-1025/30-9-1

На № _____

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ
252001, г. Киев, ул. Франко, 19
телефон 228-23-78

Начальнику Черкаського

обласного управління культури

В. К. Собченку

Копія: м. Умань,
вул. Урицького, 73, кв. 30
Чорномаз Б. Д.

Шановний Вікторе Кіндратовичу!

Надсилаємо на Ваш розгляд колективний лист працівників культури і громадськості м. Умані, у якому вони змальовують вкрай тривожну ситуацію, що склалася в Уманському міському будинку культури ім. Ю. Смолича. Згадана ситуація значною мірою, з точки зору авторів, пов'язана із рівнем виконання своїх професійних обов'язків директором МБК В. Цімерманом.

Просимо обласне управління культури створити комісію по перевірці роботи Уманського МБК, об'єктивному аналізу стану справ у колективі установи. За наслідками здійсненої роботи прохання підготувати відповідь авторам листа і Міністерству культури.

Додаток: лист на 4 арк. / підлягає поверненню до Міністерства/.

Заступник начальника Головного

Управління культурно-освітньої роботи

М.В. Садун

№ 15
Протокол
зборів неформального товариства «Берегиня»
з розгляду питання про створення
ініціативної групи організації Руху

02.03.89.

Присутні : Бодров Ю.І. – третій секретар міськкому КПУ, Рогожа М. М. – парторг педінституту, Розборський В. – інструктор міськкому КПУ, Єрін М.І. – викладач с.г. інституту, Шатохін А.М. – канд. іст. наук (прийшли без запрошення).

Учасники зборів: 56 чоловік (запрошені члени товариства «Берегиня»).

Порядок денний (повідомив учасникам зборів Кравчук С.М.)

- 1.Обговорення проекту програми Народного Руху України за перебудову.
- 2.Про проект Статуту Руху.
- 3.Обговорення тез резолюції уманської групи прихильників Руху.
- 4.Узагальнення і затвердження пропозицій щодо плану діяльності уманської групи прихильників Руху.
5. Різне.

Виступили:

Кравчук С.М. Розпочав з пропозиції обговорення тез резолюції. Його перебив Білоус В.К.

Білоус В.К. – Чому розглядають 3-є питання? Вношу доповнення до порядку денного: Винести на обговорення питання виборів делегації на установчий з'їзд НРУ.

Пахотін К.К. – сказав, що зараз ще не можна говорити про з'їзд. Київський Оргкомітет нам повідомить і дату проведення з'їзду і чисельність делегації, яку Умань повинна обрати.

Білоус В.К. – зняв пропозицію.

Бодров Ю.І. – Запропонував, щоб на зібрання запрошували міськком партії, міськвиконком. Сказав, що недоцільно створювати в м.Умані осередок групи НРУ, бо самої організації НРУ ще ніде нема. А якщо в Умані така організація створиться, то що – це буде початок нового руху?

Бодров Ю. І. – Почніть з назви.

Кравчук С.М. – про назву групи. Я обдумував різні варіанти, була в моєму проекті і назва: Уманська група НРУ за перебудову. Але найдоцільніше назвати нашу групу «Уманська група «Єдність» на підтримку перебудові». Ще раз повторюю, резолюція такої групи вже готова, і ми маємо за неї проголосувати.

К.К. Пахотін – Пропоную назвати: Уманська група сприяння перебудові.

Кравчук С.М. – Поясню, що це недоцільно, оскільки я над цим вже думав і підготував текст резолюції.

Біленко І. – Справа не в назві, а в роботі.

Луганцев О. – В інших містах були організації, але ніхто з таких груп не претендував на вихід на республіканський рівень, у нас є свої проблеми і з їх вирішення ми маємо вибудовувати свою діяльність і назву організації теж.

Грохольський В.О. – Ми ще нічого не зробили, а вже по-бойовому відстоюємо кожне слово назви. Справа не в назві, а в роботі, про це вже хтось тут говорив.

Кравчук С. М. – Ми хотіли б послухати Вашу думку, тов. Бодров Ю.І.

Бодров Ю. І. – Якщо Група, то чого? Кому вона має підпорядковуватись? Якщо її центр в Умані, то і Статут має торкатися лише наших регіональних уманських проблем.

Шатохін А. пропонує включити в програму Руху лише ті положення, які стосуються культури, економіки, життя міста і т. ін., про політичні проблеми лише зауважує: «хотя существуют и политические вопросы».

Пахотін К.К. – Чому порушено порядок розгляду питань? 3-тє питання чомусь перенесено на 1-ше місце порядку денного і чому винесено на голосування? Пропоную обговорити питання назви групи, яка фактично вже є.

Білоус В.К. – Як би не називалась наша організація, але вона наша.

Кравчук С. М. – Пропоную ставити на голосування питання про назву нашої групи «Єдність» і прийняття резолюції нашими зборами.

Ставлю на голосування.

Результати голосування :

За назву «Єдність» – 17

Проти – 8

Утрим. – 6

Кравчук С.М. говорив про підтримку членів організації «Єдність», про захист членів організації, про гласність.

Бодров Ю.І. – У вас група на підтримку перебудові. Якщо пройшла зміна назви, то чи потрібна вам Програма НРУ? Чи може вам було б краще входити у товариство української мови або бути організаторами якогось іншого товариства.

Пахотін К. К. – Оскільки проект програми НРУ об'єднує не тільки письменницькі питання, а й інші, то ми все одно будемо працювати за цією програмою. Ю.І. Бодров правий. З його точки зору вірно, що нам треба виробити свою програму, але вона буде частиною цієї програми. Судячи з відношення влади до створення груп подібних до нашої, то скажу, що я не знаю ні одної демократичної країни, де б придушення опозиції не привело до тоталітаризму. Пам'ятаймо про це. Пропоную на базі групи створити теоретичний семінар.

Грохольський В.О. – В природі все розвивається діалектично і в боротьбі протилежних думок.

Білоус В.К. – Що повинен робити в Умані Рух? Групі з такою назвою, яку пропонує створити Б.Д. Черномаз одного воронка вистачить. Якщо населення не підтримає Рух, який ми тут створюємо, то ми або скотимось в нікуди, або тут організується опозиційна до КПРС партія, а ми цього допустити не можемо.

Кравчук С.М. – Потрібно Статут «Єдності» виробити на основі прийнятої резолюції і зареєструватися.

Розборський – Тут деякі товариші намагалися опоганити партапарат і посіяти серед нас протиріччя. Назва «Єдність», на мою думку, відображає своєю назвою те, чим ви повинні займатися – об'єднувати народ і партію.

Пропозиція із залу: У нас в Умані 33 дитячих садочки, в яких виховуються 6627 дітей. З них 6 садочків російськомовні, а це 1093 дитини (16%), а населення росіян 13%. Чому міськвиконком не збалансує співвідношення?

Бодров Ю.І. – Тут тиску нема. Хто в який садочок хоче влаштувати свою дитину, туди і влаштовує. Краще погодимось з тим, що ви не Рух, бо змінили назву. Ви ж проголосували.

Черномаз Б.Д. – Поскілки право на гласність в нашій країні ми маємо, і його ще ніхто не відміняв, плюралізм думок теж проголошено, але наше право на ці речі не захищене законом, тобто існує загроза з боку бюрократичного адміністративного чи політичного тиску за переконання. Взяти хоча б приклади обговорення проекту Програми НРУ за перебудову. Лише за пропозицію обговорити Програму у себе на виробництві дехто в Умані вже зазнав переслідувань. Ми вважаємо, що зобов'язані захистити цих людей. Ми повинні діяти доступними нам методами, дозволеними Конституцією і захищати членів нашої групи прихильників РУХу від переслідувань за свої переконання і свій світогляд. Ми повинні домогтися того, що кожна людина повинна бути певною, що на роботі все залежатиме тільки від її роботи, а не від переконань .

Розборський В. – Ми вам дали перебудову і цю можливість потрібно використовувати правильно і конструктивно.

Єрін М., доцент с/г інституту, – Приємно за людей, які вболівають за перебудову. Розглядати різні загальні питання можна безкінечно. У нас є багато організацій, давайте будемо краще і більше працювати.

Грохольський В.О. – Так. Ми послушали викладачів інститутів. Викладачі інститутів всі як один закликають нас краще і більше трудитися. Мені теж здається, що на виробництві і виробничі відносини справді треба звернути увагу, але в тому сенсі, щоб ми все знали про те,

як і хто вирішує питання розподілу продуктів виробництва. Бо виходить, що нас закликають лише до праці і виробництва, а до розподілу – зась! А я хотів би знати – хто розподіляє, кому і сільки, і за яким принципом.

Чорномаз Б.Д. – Облишмо цю тему. Нам все одно ні Бодров, ні Розборський не скажуть, що уманський м'ясокомбінат кожен день відправляє 4 або 6 вагонів м'яса. І всі вагони ідуть за межі України. В Москву або Ленінград і ні один не залишається в Україні. Хоча дещо з цих м'ясопродуктів нам таки залишається. Хвости і ратиці. Тут якраз хтось тільки що просив пояснити, чому нам в м'ясних магазинах продають лише хвости і ратиці, а м'яса ні. Ото якщо ви здогадливі, то догадайтеся, хто їсть м'ясо, а хто вуха, хвости і ратиці.

Але я хочу звернути увагу присутніх не на м'ясопродукти, а на те, що серед нас є бажані говорити про політику компартії, яка була при Сталіні, як про щось відмінне від Сталіна. А де ж була і як себе поводи́ла компартія при Сталіні? Яку компартія виконувала тоді роль? Нам треба пам'ятати, що сталінізм – це політика Компартії і якби не було Сталіна нас би нищив якийсь інший «вождь».

Ці теми безумовно цікаві, але облишмо їх на інший день, а повернемося до порядку денного.

Виходячи з того, що сказав нам тов. Бодров, то ми вже не ініціативна група створення регіональної організації Народний Рух за перебудову, а якась «Єдність», яка не має відношення до Оргкомітету з підготовки проведення установчого з'їзду Народного Руху. Тож хто хоче бути з «Єдністю», то хай собі буде – ми ж проголосували! А хто хоче Руху, то ми продовжимо розмову про Рух і про майбутній Установчий з'їзд Руху трохи пізніше – зберемося через кілька днів, я про це всіх повідомлю. На цьому закінчимо наше зібрання.

№ 16

Інформація для керівництва Спілки письменників Івану Драчу, Дмитру Павличку

Уманське регіональне відділення Народного Руху за перебудову

Тимчасова адреса: 258900 м. Умань,
вул. Урицького 73, кв. 30
Чорномаз Богдан Данилович

Дата утворення та установчих зборів:

Ініціативна група Народного Руху за перебудову створена 27.02.89 р.;

Установчі збори відбулися 02.03.89 р.

Загальна чисельність організації: членів організації НРУ 30 осіб, прихильники не обліковуються.

Організаційна структура: первинні осередки та неформальні товариства.

Керівні органи: координаційна рада.

Комісії, відділи: історична, екологічна, української мови, комітет по виборах.

Філії, їх назва, чисельність та місцезнаходження:

1. Бабанська філія знаходиться в с. Бабанка Уманського р-ну, керівник – Бойван Ольга (директор школи)

2. Ропотуська філія, знаходиться в с. Ропотуха Уманського р-ну, керівник – Каленик Іван Каленійович.

Керівник організації: Чорномаз Б.

№ 17

ПРОТОКОЛ

**Зборів Руху, товариств «Берегиня», «Меморіал»
від 29.06.89 року**

Присутні: 30 осіб.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ

1. Вибори членів Оргкомітету по підготовці Установчого з'їзду НРУ.
2. Вибори представника на конференцію Київської обласної організації НРУ.

Виступили:

Чорномаз Тетяна Олександрівна. Познайомила з інформацією про доцільність обрання від Умані 5-8 представників у республіканський Оргкомітет по підготовці Установчого з'їзду НРУ, та одного представника на конференцію Київської обласної організації НРУ.

Ухвалили:

Делегувати в республіканський оргкомітет по підготовці з'їзду НРУ таких товаришів:

1. Чорномаза Б.Д.
2. Пахотіна К.К.
3. Чорномаз Т.О.
4. Буряка С.П.
5. Кулинич В.І.

На конференцію Київської обласної організації НРУ делегувати Чорномаза Б.Д.
29.06.89.

Голова зборів:	Підпис.	Чорномаз Б.
Секретар зборів.	Підпис.	Доморосла М.

№ 18

Постанова Оргкомітету з підготовки Установчого з'їзду НРУ про обрання уповноваженого з питань підготовки до Установчого з'їзду у Черкаській області

ПРАВЛІННЯ

СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ

м. Київ-24, вул. Орджонікідзе, 2

Телефони: 293-45-86, 293-95-52

№ 023Р/13.07.89 «13» липня 1989 р.

ПРАВЛЕНИЕ

СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ

г. Киев, ул. Орджоникидзе, 2

Телефоны: 293-45-86, 23395-52

ПОСВІДЧЕННЯ

Зборами Оргкомітету по проведенню Установчого з'їзду Народного Руху України за Перебудову тов. Чорномаз Богдан Данилович обраний/а/ секретарем Оргкомітету і має повноваження вести роботу в Черкаській області з підготовки з'їзду.

ГОЛОВА РАДИ ОРГКОМІТЕТУ,

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ СРСР,

СЕКРЕТАР ПРАВЛІННЯ

СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

Печатка

Підпис

В. Яворівський

№ 19

УХВАЛА

Установчої конференції Уманської красної організації Руху від 6 жовтня 1990 р.

Голова зборів: Чорномаз Б.Д.

Секретарі: Тульчинська Н.

Черних Д.

Присутні: 32 делегати від

Уманської, Маньківської, Монастирищенської,

Христинівської, Тальнівської організацій Руху.

Жашківська організація представників не вислала, але заслухано повідомлення, що на зборах Жашківського Руху прийнято рішення об'єднатись у краєву організацію з центром в Умані.

Порядок денний:

1. Об'єднання районних організацій Руху західного регіону Черкащини в Уманську краєву організацію .
2. Обрати голову Уманської краєвої організації Руху.

Ухвалили:

1. Створити Уманську краєву організацію руху шляхом входження до її складу.
2. Головою Уманської краєвої організації Руху обрано Черномаза Б.Д.
3. Доручити обраному голові краєвої організації Черномазу Б.Д. зареєструвати створену краєву організацію у Секретаріаті Народного Руху України.
4. Доручити голові краєвої організації приступити до здійснення необхідних формальностей для виготовлення організаційної печатки і банківського рахунку.
5. Доручити голові краєвої організації порушити питання перед місцевою владою міста Умані про надання приміщення для функціонування краєвої організації.

06.10.90 р.

Голова зборів (Підпис)

Б. Черномаз

Секретар (Підпис)

Н. Тульчинська

№ 20

Текст Звернення, під яким відбувався збір підписів організацією РУХу з метою залучення широких верств населення до протестів проти рішення Кремля укласти новий союзний договір

ЗВЕРНЕННЯ

Вже понад триста років Україна існує під ярмом Російської Імперії. За цей період наш народ неодноразово робив героїчні спроби здобути свободу. Велика національно-визвольна війна відбулася у 1917–20 роках, коли Імперія стала розпадатися внаслідок глибоких революційних потрясінь. Саме тоді більшовики, на чолі з Леніним, терором і демагогією захопили владу у Петрограді і, встановивши криваву диктатуру, невдовзі послали свої полчища на розправу з народами, які проголосили на своїх територіях державну незалежність. Так, внаслідок брутальної агресії Червоної армії у 1919 році була ліквідована Українська Народна Республіка.

І все це більшовики робили під лицемірним гаслом інтернаціонального єднання робітництва у спільній боротьбі за соціальні права, одночасно обіцяючи, що на місці поваленої Російської імперії буде створена зовсім нова держава справедливості і братерства народів. Деяка частина людей все ж повірила у фальшиві запевнення комуністів.

Вдаючись до насильства і спираючись під прикриттям інтернаціональних гасел на російський великодержавний шовінізм, більшовики побудували нову імперію СРСР. Сімдесят років її існування – це низка жажливих злочинів проти людства. Україна під ярмом радянської імперії зазнала більше втрат, ніж за всю свою історію.

І ось тепер, коли ми маємо шанс вирватись з Радянського Союзу і здобути державну незалежність, нас знову намагаються обманути, пропонуючи укладення нового союзного договору. Історія переконливо показала, чого можна чекати від подібних пактів, адже двічі Україна (у 1654 і 1922 роках) уклала союзницькі рівноправні угоди з Росією. Результат цих угод очевидний – Україна втратила свою державність і доведена майже до руїни.

Тільки повна політична й економічна незалежність, ніяких союзів, спілок, федерацій чи конфедерацій з імперським центром – лише це може бути прийнятним для нас.

Проте московське керівництво спішно намагається нав'язати Україні укладення нового союзного договору. У запропонованому на розгляд проекті цього договору декларується утворення Союзу РСР зі збереженням центрів, наділених значними державними повноваженнями. Тим самим республіки позбавляються реального суверенітету.

СРСР тримається на насильстві і як форма співжиття народів себе скомпрометував та повністю вичерпав.

Ми рішуче протестуємо проти укладення нового союзного договору і вимагаємо від Верховної Ради УРСР прийняти Декрет про владу, затвердити нову Конституцію, що відповідала б положенням Декларації про державний суверенітет України та почати

переговори з іншими державами для укладення економічних угод. Якщо це буде проігноровано, ми вимагатимемо розпуску діючої Верховної Ради УРСР.

У цей вирішальний момент мусимо проявити єдність та одностайність, забути дрібні образи, відкинути амбіції, щоб захистити честь та незалежність України.

9 серпня 1990 року.

Прізвище, ім'я, по-батькові.

Адреса

Підпис

Під зверненням було зібрано більше 5-ти тисяч підписів і переслано разом із зверненням до Верховної Ради України.

№ 21

Інформація для Уманської організації НРУу від Келима Олександра – голови РУХу Полтавщини Лист датований 21.07.89 р*.

5 липня я мав нагоду взяти участь у прес-конференції, чи, як ще називають цю подію, у “круглому столі” з московською делегацією, що прибула з’ясувати причини заборони демаршу військово - патріотичних клубів до Полтави з приводу святкування «славной викторії Петра I над Карлом XII».

Під час бесіди я висловив погляд полтавців на цю подію, з чим члени московської делегації погодились, і ми дійшли спільного висновку, що ситуація набрала конфліктного вигляду тільки дякуючи втручання офіційної влади. Щодо негативних дій керівництва, особливо партійного, бо тільки через нього іде вся інформація, я відзначив би, ще й те, як подана ця прес-конференція засобами масової інформації та, яка зараз наклепницька кампанія розгорнута в області та Полтаві проти ініціативного комітету НРУ нашого міста. Мої висловлювання стосовно суверенітету Республіки подаються у перекрученому вигляді – тільки як націоналістичні, а вимога поважати почуття українського народу – як екстремізм!

У четвер, 6 липня, біля 6 години дня, біля пам’ятника “слави” група харків’ян розгорнула блакитно-жовтий прапор з чорною жалобною стрічкою і читали при цьому вірші Степана Сапеляка. Працівники міліції, які прибули, мали намір забрати стяг та, зустрівши рішучий опір, відступили. Через те, що одного харків’янина було затримано, нами була поставлена вимога: або ми йдемо до обкому з демонстрацією, або протягом 30 хвилин харків’янин буде доставлений у парк! Хлопець був звільнений, і харків’яни відбули додому.

Це була реальна перемога і, на мою думку, було б дуже добре, якби виступи на цьому і закінчилися, але люди прибували з різних міст України. Це, на жаль, дало можливість місцевій владі розповсюджувати відверту брехню, створити в місті атмосферу напруженості. Всі приїжджі затримувалися, обшукувалися та відправлялися назад.

У п’ятницю, 7 липня, я поїхав до Києва, де в суботу взяв участь у засіданні Оргкомітету НРУ, членом якого я є. У неділю, біля тринадцятої години у Полтаві, куди я повернувся, зайшов до жителя м. Полтави М. Кульчинського, у нього якраз були гості з Києва. М. Кульчинського на цей час було затримано працівниками Ленінського РВВС. Приблизно о 17 год., коли я відвідав М. Кульчинського і вийшов на вулицю, мене було затримано разом з моєю дружиною та двома моїми товаришами: жителями Києва та Дніпропетровська. Нас утримували в опорному пункті до десятої вечора – потім нас було відпущено без всяких вибачень.

У вівторок, 11 липня, о 8.00 ранку я був примусово доставлений нарядом міліції до Октябрського нарсуду, де мені інкримінували проведення несанкціонованих зборів 18 червня, а також наклали стягнення 400 карбованців.

Всі ці дії, на мою думку, є відвертою атакою на створення Народного Руху України та дискредитацією активістів Полтави перед майбутніми виборами.

21.07.89 р.

№ 22

Витяг із протоколу спільного засідання Черкаської і Уманської делегації з'їзду НРУ від 09.09.1989р.

Присутні: 20 осіб.

Ухвалили:

Рекомендувати оргкомітету по підготовці Установчого з'їзду НРУ для роботи в Раді представників:

Чорномаза Богдана Даниловича, безпартійного, освіта незакінчена вища, робітника, голову Руху Уманщини, 1948 р.н., Умань;

Тараненко Людмилу Василівну, безпартійну, українку, члена СПУ, 1948 р.н., м. Черкаси;

В комісію з питань економіки:

Пахотіна Костянтина Костянтиновича, безпартійного, росіянина, кандидата технічних наук, доцента, 1942 р.н., м. Умань;

Губаря Станіслава Івановича, члена КПРС, доктора економічних наук, професора, зав. кафедрою економіки Черкаського філіалу КПІ, м. Черкаси;

Бобровського Володимира Костянтиновича, безпартійного, освіта вища, нач. лабораторії АСУ «Імпульс», 1945 р.н., м. Черкаси

В комісію з питань культури, освіти і мови:

Литвиненко (Чорномаз) Тетяну Олександрівну, безпартійну, вчительку англійської мови та фізики, освіта вища, 1950 р.н., м. Умань.

В комісію (колегію) з питань соціальної справедливості:

Лупиноса Анатолія Івановича, безпартійного, освіта незакінчена вища, кооператив «Відродження», 1937 р. н., Черкаська обл., ст. Монастирище.

В комісію з питань екології:

Силкіна Сергія Анатолійовича, безпартійного, освіта вища, вчитель муз. школи, 1953 р.н., м. Черкаси, вул. Фрунзе, 1.

В комісію з питань суспільства і держави:

Бохановського В'ячеслава Васильовича, члена КПРС, освіта вища, нач. газ. служби «Черкаситеплокомуненерго», 1949 р.н., м. Черкаси.

В комісію з національних питань:

Лаврегу Михайла Теофановича, безпартійного, вчителя історії, освіта вища, 1948 р. н., Лисянський р-н., с. Почапінці,

В комісію з питань охорони здоров'я і спорту:

Линника Віктора Васильовича, безпартійного, освіта вища, слюсаря, 1956 р. н., м. Черкаси.

В комісію з питань етики:

Вакулєнка Михайла Яковича, безпартійного, освіта вища, робітника, 1956 р. н., м. Черкаси.

Голова черкаської делегації (Підпис)

Тараненко Л.В.

Голова уманської делегації (Підпис)

Чорномаз Б.Д.

09.09.89 р.

№ 23

Текст звернення, яке масово поширювалося членами Руху після виникнення НРУ як всеукраїнської організації
ЗВЕРНЕННЯ
до народу Української Радянської Соціалістичної Республіки
Дорогі Співвітчизники!

Оскільки в республіці розповсюджуються наклепницькі чутки про Рух, звертаємося до вас з словами правди: головні гасла Руху – демократизація, гласність, економічна, політична,

культурна суверенність української республіки у складі СРСР, екологічне і національне здоров'я України.

Боремося не за владу, а за те, щоб влада перейшла до рук демократично обраних рад.

Рух – інтернаціоналістська за духом, багатонаціональна організація, яка виступає за відродження всіх мов і культур у республіці. Рух за консолідацію всіх перебудовних сил України в процесі перебудови. Рух – за справжню дружбу народів, глибоке взаєморозуміння між ними.

В Русі працюють робітники і письменники, комуністи і безпартійні, українці і росіяни, білоруси і євреї, молдаване і болгары, поляки і угорці, кримські татари і греки, представники всіх національностей, віруючі і атеїсти, в Русі беруть участь народні депутати СРСР.

Підтримуйте Рух! Не вірте брехливим поголокам про нього!

Рух – надія, Рух – єднання народу!

Від оргкомітету з проведення
Установчого з'їзду Народного Руху України
Іван Драч
Дмитро Павличко
Володимир Яворівський
Віталій Дончик
Леонід Сандуляк.

Звернення розповсюджується членами товариства «Берегиня».

№ 24

**Одна із заяв, якими уманська організація Руху
була зобов'язана повідомляти місцеву владу
про відвідання Умані творчими колективами**

Голові міськради міста Умані
тов. Дзюбенку А.Г.
Голови УО РУХ
Чорномаза Б.Д.

ЗАЯВА

19, 20-го травня цього року на запрошення УО Руху в Умань прибуває хор української народної пісні (до 100 учасників) для прийняття участі в торжествах, присвячених нашому Кобзареві.

Повідомляємо, що передбачено зустріч з населенням міста.

11.05.90.

Голова Руху

Чорномаз Б.

№ 25

Резолюція

**мітингу присвяченого 500-річчю Запорізької Січі,
який відбувся в Умані 15-го липня 1990 року**

Відзначаючи сьогодні 500-ту річницю заснування Запорізької Січі, ми відмічаємо неухильний рух нашого народу до волі, самостійності, незалежності, так як нам заповіли далекі пращури.

Багатовікові демократичні традиції нашого народу, закладені на Хортиці, ми повинні розвинути та підняти на сучасний рівень. Тому мітинг пропонує і проголошує таке:

1. Негайно розробити і прийняти Закон про референдум на Україні.
2. Надати можливість вільного розквіту людини, для цього припинити ідеологічний тиск з боку комуністичної партії.
3. Повернути справжню історію народу України.

4. Вивільнити народне господарство від ідеологічного керівництва, для чого вивести діяльність політичних організацій за межі державних підприємств і відомств.

5. Деполітизувати правоохоронні і карні органи.

6. Підтримуємо політичні вимоги шахтарів Донбасу і всієї України.

7. Вимагаємо негайного прийняття вже обговореної і проголосованої Декларації про суверенітет України в неушкодженому вигляді.

8. Вимагаємо негайного впровадження в життя Закону про Державність української мови, який вступив в силу з 1-го січня, але й досі саботується.

9. Вимагаємо надання приміщень для нормальної роботи всім новоствореним громадсько-політичним організаціям зареєстрованим в законному порядку.

10. Депутатів, котрі не відстоюють беззастережну незалежність України, затаврувати як зрадників інтересів народу і організувати їх відкликання.

11. Закликаємо уманців, в розвиток розділу про громадянство тексту Декларації про державний суверенітет України, створювати громадські комітети для реєстрації громадян України.

Зібравшись на загальноміський мітинг присвячений 500-річчю Запорізької Січі, ми, виборці м.Умань і гості свята, висловлюємо свою глибоку стурбованість з приводу складної сучасної суспільно-політичної обстановки в Україні. І вважаємо, що напруження, яке виникло, викликане неконструктивною роботою консервативної більшості парламенту республіки. Тієї більшості, яка на догоду інтересам вищого апарату Компартії України обрала головою Верховної Ради України Володимира Івашка – як виявилось, зрадника інтересів українського народу, що він підтвердив своєю заявою від 11 липня цього року.

Беручи до уваги сказане, вимагаємо:

1. Затаврувати ганьбою і піддати рішучому осудові рішення Володимира Івашка як таке, що принижує гідність людності України в очах світової громадськості і свідчить, що комуністи-апаратники, в які б шати не вбиралися, залишаються зрадниками інтересів народу, неспроможними бути його лідерами і речниками нового демократичного суспільства.

2. Привертаємо увагу Верховної Ради України до постаті академіка Ігоря Юхновського, а також закликаємо при обранні голови Ради голосувати за його кандидатуру як державного діяча, спроможного вивести нашу республіку з глибокої економічної і суспільно-політичної кризи. В усякому разі вибір народних депутатів не може падати на фігуру чергового апаратника від Компартії України.

3. Закликаємо народного депутата УРСР від Уманського виборчого округу №420 Віталія Дробінського підтримати пункти 1 та 2 цієї резолюції, розглядаючи їх як волю і накази своїх виборців.

4. В тому разі, якби цей наш заклик залишився без уваги, ми вживемо більш радикальніших заходів впливу на парламент республіки включно з вимогою його розпуску і проведення дострокових виборів.

15 липня 1990 р.,

м. Умань.

№ 26

В прокуратуру міста Умані
В комісію міськради по
правах людини
Мешканця м.Умані
Чорномаза Богдана Даниловича,
що проживає за адресою
вул.Урицького 73, кв. 30

ЗАЯВА*

Повідомляю вас, що за планом Всеукраїнського оргкомітету з підготовки до святкування 500-річчя Запорізької Січі в багатьох великих містах передбачено на протязі липня

проведення мітингів та зустрічей агітаційних груп організації Рух з населенням цих міст з метою підняття свідомості народу України, пропагування єдності в нашому суспільстві. В цьому плані передбачено проведення зустрічі і з населенням нашого міста. Проведення зустрічі з населенням Умані передбачено 15.07 цього року (документ, затверджений Оргкомітетом, який це підтверджує, в мене є). Крім того, згідно рішення Уманського виконкому №159 від 17.05.90 року, Уманська організація Руху повинна користуватися в своїх діях тільки рішеннями вищестоячих органів організації Руху, яким і є вищезазначений Оргкомітет, створений Великою Радою Руху. Міськвиконкомом про проведення зустрічі повідомлено в письмовій формі своєчасно.

Для проведення святкових заходів Велика Рада Руху зверталася за сприянням до Верховної Ради України. З боку останньої заборони не було.

Мітинг приурочений відзначенню 500-річчю Січі відбувся в нашому місті 15.07.90 р. згідно плану. Після мітингу мене було затримано за порушення мною громадського порядку і міським судом присуджено штраф.

Звертаю Вашу увагу, що затримання мене міліціонерами без пред'явлення конкретних звинувачень є грубим порушенням законодавства і свавіллям з боку працівників міліції і їхнього начальника Г.В. Довганя. Умови, які були створені начальником міліції при моєму затриманні, є образливими і принижуючими мою людську гідність і, як на мою думку, мали за мету дискредитувати мене в очах трудового колективу за місцем моєї роботи. Тому я прошу опротестувати рішення суду і притягти до відповідальності т. Довганя за моє незаконне затримання.

17.07.90

В той день учасниками мітингу стали не тільки мешканці Умані і найближчих сіл, але і група львів'ян, які їхали на відзначення 500-річчя Січі у Запорізьку область.

Мітинг відбувся на великому емоційному піднесенні, але спокійно і без ексцесів. Однак після мітингу, коли учасники мітингу розійшлися, несподівано з'явився наряд міліції і в брутальній формі затримав Б. Черномаза. Після затримання його привезли в будинок міської суду і нашвидкоруч вчинили суд, присудивши до сплати штрафу за «порушення громадського порядку».

№ 27

Текст лекції, яку Уманська організація РУХу опрацювала для використання в агітаційній роботі напередодні референдуму 1 грудня 1991 року

Тема: Про об'єктивні передумови та історичну перспективу проголошення незалежності

України

1 грудня 1991 року відбудеться акт надзвичайної історичної ваги. Народ України має зробити свій вибір – підтвердити Акт проголошення незалежності України.

На політичній карті з'явиться демократична правова держава, ім'я якої – Україна. Таке впевнене твердження ґрунтується на тому, що звернення Верховної Ради України до народу з цього приводу є проявом великої поваги до його волі, безпосередній прояв якої має показати всьому світовому товариству, що історичне прагнення українського народу до свободи, державної самостійності і незалежності є твердим і незворотнім, показати, що п'ятидесятидвохмільйонний народ України не тільки прагне, але і здатний бути господарем на своїй землі, якому не потрібні ніякі поводири і наглядачі.

Але ж чим ближче день референдуму, тим міцнішає антиукраїнська кампанія проімперських сил, спрямованих проти незалежності України. При цьому не гребують будь-якими засобами тиску на народ з метою примусити республіку відмовитися від курсу на незалежність, нейтралізувати волю народу перед референдумом. В хід ідуть і залякування, і заклики до відокремлення від України окремих її регіонів, і спекуляції на міжнаціональному ґрунті, і звичайнісінька брехня.

Поширюється, наприклад, твердження про те, що Україна ніколи не мала своєї незалежності і тому історично може існувати тільки в єдиній державі із «старшим братом», яка буцім-то бере початок ще з часів Київської Русі. Ця принизлива концепція української неповноцінності, що штучно підтримується імперським центром, є хибною і антинауковою. Народ України є однією з великих європейських націй. Він протягом кількох тисячоліть живе на своїй історичній землі і принаймні понад 800 років має свою державність в різних формах і завжди боровся за її відродження. Київська Русь була однією з наймогутніших і найцивілізованіших держав світу, яка уславилася помислами і діями князів Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха. Згодом втіленням державницької ідеї українського народу стала Галицько – Волинська держава, а після – Запорізька Січ.

У середині XVII століття внаслідок національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького Україна виборола незалежність і вибудувала найдемократичнішу на той час державу, створила першу в світі демократичну конституцію, уклала політичні, воєнні договори з іншими державами, впевнено стала на шлях товарного виробництва.

Проте воєнно-політичний союз з Московською державою на умовах Переяславського договору 1654р. був пізніше розтоптаний царським урядом, який знищенням у 1775р. Запорізької Січі остаточно ліквідував гетьмансько – козацьку державу. Волею Московських царів Україна політично і економічно була інтегрована в імперію на правах колонії і зазнала тотальної русифікації. З 1720р. було заборонено книгодрукування українською мовою, а з 1753р. – викладання українською мовою. З 1769р. у населення вилучаються українські букварі. У 1863 р. виданий українофобський Валуєвський циркуляр, з 1895р. заборонена українська книга для дітей, в 1908р. вийшов Указ Сенату про «шкідливість» української культури.

В 1917-1918 рр. в умовах краху Австро-Угорської і Російської імперії український народ знову став на шлях свого державного відродження і об'єднання /УНР,ЗУНР/. Однак, воєнна інтервенція Радянської Росії перекреслила світлі сподівання народу України. Суцільна більшовизація України призвела до її втягнення в неоімперську структуру – Союз Радянських Соціалістичних Республік – замасковану Союзним договором 1922 року.

Союз РСР. Попри його назву, виник і практично весь час існував як високоцентралізована, тоталітарна і авторитарна структура, принципово не сумісна з засадами демократії, вільного і повноцінного розвитку індивідів та націй. Ідеологічною основою Союзу РСР були химерні і в самій своїй суті хибні, антиісторичні ідеї перемоги всесвітньої пролетарської революції, ліквідації всіх форм власності, крім однієї – державної, знищення соціальних груп /класів/ суспільства, панування в суспільстві лише однієї ідеології та однієї партії, злиття всіх націй в одну і створення радянської людини нового типу: без історичної пам'яті, національної свідомості, національних традицій, мови і культури. Ці ідеї заперечували загальнолюдські демократичні цінності і суперечили фундаментальним основоположним принципам побудови Всесвіту, а саме: принципу необхідної багатоманітності форм життя природи і суспільства, принципу вільного розвитку і конкуренції цих форм, принципу природного відбору. Внаслідок насильного впровадження цих антидемократичних ідей в життя в суспільстві запанували терор, брехня і страх, а окрема людина була позбавлена можливості вільно реалізувати свої творчі здібності та забезпечувати свій добробут. Нечуваних втрат і страждань зазнали практично всі без винятку народи колишнього Союзу РСР, в тому числі і народ України.

Під гаслом ліквідації приватної власності і знищення експлуататорських класів, боротьби проти «буржуазного націоналізму» і утвердження «пролетарського інтернаціоналізму» в Радянській імперії було організовано справжній геноцид українського народу за допомогою трьох штучних голодоморів 1921, 1933 та 1947 років і систематичного знищення української інтелігенції, проводилась цілеспрямована політика тотальної русифікації, заборони української національної церкви, викорінення історичної пам'яті народу, його національної самосвідомості, гідності та духовності. Внаслідок цього виникла і існує реальна небезпека зникнення української нації. Її чисельність в межах сучасних державних кордонів України наприкінці XX століття є приблизно такою ж, якою вона була на його початку. Близько 5 млн.

українців, що живуть в Україні, були поставлені в умови, за яких вони стали вважати своєю рідною мовою російську. Значно більше число українців не говорить або погано говорить рідною мовою. В останні роки зменшилась народжуваність і збільшилась дитяча смертність. Ще в гіршому стані опинились майже всі неросійськомовні національні меншини.

Однак, найстрашнішою для майбуття української нації, всіх без винятку національних груп та окремих громадян, включаючи росіян, є екологічна криза, вінцем якої стала Чорнобильська катастрофа. Здійснюване імперським Центром бездумне і бездушне неконтрольоване розміщення в густонаселених регіонах України величезних і численних промислових об'єктів, включаючи атомні, зруйнувало навколишнє середовище, зробило майже всю територію республіки зоною екологічного лиха і поставило під загрозу порушення генетичного коду всього народу України.

Екологічна криза в Україні є результатом загальної системної кризи колишнього Союзу РСР – економічної, політичної, соціальної, культурної. В найконцентрованішому вигляді це виявлялось у повному провалі економічної та національної політики тоталітарних союзних структур, що призвело до зниження життєвого рівня населення, масових страйків, «війни законів», міжнаціональних конфліктів. Логічним завершенням цієї кризи стала поразка заколоту 19-21 серпня 1991р., внаслідок якої Союз РСР остаточно розпався.

Крах Союзу РСР не є випадковим. Він був зумовлений неспроможністю його централізованих тоталітарних структур забезпечити елементарні права людини, національних меншин і націй, гарантувати нормальний демократичний розвиток суспільства, створити матеріальний добробут для його членів. Світова практика підтверджує, що найоптимальнішою формою існування людського суспільства, функціонування в ньому демократичних інститутів є не імперія, а незалежна національна держава. Свого часу внаслідок національно-визвольної боротьби всі імперії в світі зазнали розпаду на окремі держави. Не став винятком і Союз РСР.

Ось чому проголошення незалежності України 24 серпня 1991р. є не витвір політиканів, екстремістів, націоналістів, а історична закономірність. Вона обумовлена віковичним природним прагненням українського народу до відновлення своєї незалежної державності.

Тільки незалежна Україна дасть можливість її народу стати господарем своєї долі, землі, надр та результатів своєї праці. Тільки незалежна Україна зможе повернути втрачену гідність своєму народові, його історію, культуру, національну свідомість, почуття господаря на своїй землі.

Тільки незалежна Україна дасть змогу утвердити демократичний спосіб життя, повернути використання наших багатючих ресурсів для добра кожної людини, всебічного розвитку її особистості.

Прихильники збереження Союзу РСР цілком серйозно вважають, що це необхідно заради забезпечення статусу супердержави за Росією, яка, мовляв, покликана підтримувати відносну стабільність міжнародної системи та виконувати якусь глобальну місію. Україна та інші республіки повинні зберегти ту чи іншу форму союзу держав навколо Росії, щоб замість старого Союзу РСР роль супердержави перебрала на себе Росія. Не більше і не менше. Як відомо, Союз РСР набув статусу супердержави включно шляхом розбудови військово-промислового комплексу та створення гігантських збройних сил. До цього радянсько-партійне керівництво в значній мірі спонукала месіанська мета всесвітньої пролетарської революції, заради здійснення якої було створено Союз РСР і відповідно до якої його утворення розглядалося як «рішучий крок на шляху до об'єднання трудящих всіх країн у Світову Соціалістичну Радянську Республіку». Мріялося створити світову соціалістичну супердержаву. Однак життя довело утопічність цієї мрії, отже, сьогодні відпадає головний мотив існування Союзу РСР. Тим паче існування його як мілітаризованої тоталітарної супердержави. Адже відомо, що її могутність підтримувалась за рахунок нещадної експлуатації громадян і марнотратного використання природних ресурсів всіх республік. Збереження Союзу РСР як супердержави або забезпечення такого статусу за Росією не

тільки лягатиме серйозним економічним тягарем на Україну та її громадян, але й суперечитиме загальносвітовим тенденціям до скорочення озброєнь та роззброєння.

Сьогодні велич держави вимірюється не кількістю зброї і навіть не розмірами території або чисельністю населення, а спроможністю забезпечити мир в суспільстві, створити умови для його нормального політичного, економічного, екологічного, соціального і культурного розвитку. Гарантувати права та добробут людини. Будучи частиною чи васалом супердержави, Україна ніколи не зможе досягти згаданих благородних цілей.

Противники незалежної України, граючи на національних почуттях росіян, цинічно і відверто твердять, що «збереження союзної державності відповідає докорінним інтересам російського народу». Постає питання, а як же бути з докорінними інтересами українського народу? Очевидно ними, як і раніше, можна просто знехтувати заради інтересів «старшого брата».

Інше поширене твердження, спрямоване проти незалежності України, полягає в тому, що вона економічно не зможе існувати самостійно. Відомо, що багато десятиліть практично весь Радянський Союз жив донецьким вугіллям і криворізьким металом, нікопольським марганцем і запорізьким титаном, дашавським газом і прикарпатською нафтою. Україна давала державі мільярди пудів хліба і її вважали «всесоюзною житницею». Сьогодні ресурси республіки значно зменшились, але ж не настільки, щоб вона не могла існувати самостійно. На території України є більше покладів корисних копалин, ніж у будь-якій іншій європейській країні. Сьогодні Україна виробляє 25 відсотків загального сукупного продукту колишнього СРСР, віддаючи щорічно близько 130 мільярдів карбованців до союзного бюджету, одержуючи на свої потреби ледь більше 20 млрд. крб. Підраховано, що із 64 видів продукції, які СРСР експортував, 46 – вироблялося в Україні; підраховано також, що все те, що вивозилося з України на світові ринки, може складати за нинішніми цінами 30- 34 млрд. доларів на рік. Однак до державного бюджету України валютні кошти практично не поступали.

Сьогодні стало відомим, що в Союзних відомствах існували таємні мільярдні рахунки, які неконтрольовано витрачалися на невідомо які цілі. Скоріше всього на підтримку тоталітарних прорадянських режимів і зарубіжних комуністичних партій та на збагачення найвищих ешелонів партійно-державної еліти .

Сьогодні Україну майже насильно закликають до солідарної відповідальності за борги колишнього Союзу. У той же час вона не може добитися вірогідної інформації про свою частину боргу і про активи Союзу. Отже, тільки досягнення Україною політичної незалежності дасть їй можливість бути господарем у власному домі і використовувати свій економічний потенціал на благо народу України. Сенс політичної незалежності полягає не в тому, щоб самоізолюватися, а в тому, щоб самостійно розпоряджатися своїми природними ресурсами і встановити зі всіма державами, в тому числі і з республіками колишнього Союзу РСР рівноправні і взаємовигідні економічні відносини.

Проголошення незалежності України матиме й велике соціальне значення. Адже тільки маючи свою власну демократичну політику й економічну систему, постійно її вдосконалюючи, можна створити гарантії для всебічного розвитку особи, задовольнити всі її потреби й інтереси. На території України проживає більше як 110 національностей, серед яких росіяни, євреї, білоруси, молдавани, поляки , болгары , угорці, кримські татари, румуни, греки та інші. Разом з українцями вони складають п'ятдесятидвохмільйонний народ України. Тільки незалежна Україна може гарантувати всім їм політичні, громадянські, економічні і соціальні права, повну свободу розвитку всіх національних мов і культур.

Досягнення Україною незалежності дасть можливість побудувати в республіці свою власну правову систему, яка ґрунтується на загальнолюдських цінностях, загальноновизнаних принципах міжнародного права та враховуватиме наші історичні традиції. Основою її має стати нова Конституція України. Сподіваємося, що це буде по-справжньому демократичний Основний закон, який стане важливим кроком на шляху перетворення України в демократичну, правову, соціальну державу.

Ми впевнені, що народ України зробить свій вибір 1 грудня і скаже незалежній Україні «Так».

МАЦЮК А. П., доктор юридичних наук, професор, керівник групи наукових консультантів Верховної Ради України;

ВАСИЛЕНКО В.А., доктор юридичних наук, професор Українського інституту міжнародних відносин;

КОЗЮБРА М.І., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Київського державного університету;

МАРТИНЕНКО П.Ф., кандидат юридичних наук, заступник директора Українського інституту міжнародних відносин;

ТИХОНОВА Є. А., доктор юридичних наук, професор Київського державного університету;

ЮЗЬКОВ Л.П. доктор юридичних наук, професор Київського державного університету.

№ 28

Резолюція

Мітингу який відбувся в Умані 19-го січня 1991 року в честь Дня соборності України

В пору загального пробудження національної самосвідомості нашого народу, в пору відновлення нашої історичної пам'яті і повернення наших духовних цінностей, ми, мешканці Умані, Уманщини, громадяни України, відзначаючи День Соборності України на мітингу 19-го січня проголошуємо таке:

1. Пропонуємо Верховній Раді України затвердити День Соборності загальнонаціональним святом.

2. Вимагаємо реалізації прийнятої Верховною Радою України 16-го липня 1990-го року Декларації про суверенітет. Практичними кроками в цьому напрямі повинні бути:

а) Українська грошова система.

б) Українська армія.

в) Українська митна служба.

г) Незалежна судочинна система і виправно-трудова.

д) Департизація всіх державних установ в Україні.

е) Створення дієвого механізму впровадження Закону про мову з передбаченням покарання осіб, які злісно його саботують.

3. Українці, росіяни, представники інших національностей повинні разом йти шляхом будівництва Незалежної Соборної Держави – України.

4. Засуджуємо агресію Хусейна в Кувейті, КПСС-івських реакціонерів в Литві. Вимагаємо міжнародного суду над агресорами.

5. Вимагаємо позбавити звання Лауреата премії Миру М. Горбачова.

6. Вимагаємо допуску до відкритого судового процесу над Степаном Хмарою міжнародних спостерігачів від ООН і "Міжнародної амністії".

7. Прийняти Закон про нову податкову політику, про введення податкової системи за територіальною ознакою.

8. Вимагаємо від місцевої Ради регулярної інформації про радіаційний стан навколишнього середовища м.Умані, а також про рівень радіаційного забруднення харчових продуктів у торгівельній мережі міста та району.

9. Вивести з союзного підпорядкування всі підприємства Уманщини.

10. Вимагаємо розпуску Верховної Ради СРСР, як непотрібної структури в будівництві демократичних стосунків між суверенними республіками.

11. Вимагаємо докорінного поліпшення постачання нашого міста і району харчовою і промисловою продукцією, яка виробляється місцевими підприємствами. Для цієї мети скоротити "поставки" у всесоюзний фонд цих продуктів; як перший крок зрівняти категорію постачання м. Умань з м. Черкаси.

Не бажаємо утримувати захребетників! Мі нічого ні в кого не просимо, ми лише прагнемо, щоб нас і наш народ ніхто не грабував та не знущався над нами ніколи!

19 січня 1991 року м. Умань.

Голова Руху Уманщини

(Підпис)

Б. Черномаз.

Голова УРП Уманщини

(Підпис)

О. Коверга.

Мітинг організовано місцевою організацією Руху та УРП.

№ 29

Список членів проводу Уманської організації Руху (складений у вересні 1992 р.)

ПРОВІД УМАНСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РУХУ

1. Черномаз Богдан Данилович – голова організації РУХу, член ради.
 2. Коверга Олександр Васильович – заступник голови організації.
 3. Черномаз Тетяна Олександрівна – секретар ради.
 4. Тульчинська Надія Сергіївна – член ради.
 5. Чепіков Микола Миколайович – член ради.
 6. Пахотін Костянтин Костянтинович – член ради.
 7. Сидоренко Валерій Миколайович – член ради.
 8. Кравченко Ігор Іванович – член ради.
 9. Руденко Віра Іванівна – член ради.
 10. Волошина Тетяна Степанівна – член ради.
 11. Доманський Ігор Ростиславович – член ради.
- м. Умань 22 травня 1992р.

№ 30

Інформація для Центральної виборчої комісії і Секретаріату Руху про порушення при проведенні референдуму 17 березня 1991 р. на 222 окрузі (м. Умань, 28 дільниць)

1. При підрахунку голосів на 6-ти дільницях округу, в урнах виявилось більше проголосованих бюлетнів ніж було виборців на дільницях Такі порушення задокументовані на дільницях 162, 163, 168, 172, 174, 179.
 2. На дільниці № 181 було здано підписаний бланк протоколу, але бланк був не заповнений.
 3. На дільницях № 158, 164, 175, 177 виявлено не засургучовані пакети з бюлетнями.
 4. Над входом 156 дільниці висів транспарант з написом агітаційного змісту за збереження Союзу.
 5. На дільниці № 168 обов'язки членів комісії виконували сторонні люди, які не мали на це повноважень.
 6. На деяких дільницях нашим спостерігачам відмовлено у наданні інформації: про загальну кількість чистих бюлетнів (дільниця № 168); відмовлено у спробі подивитися додатковий список (дільниця № 168).
 7. Підсумки голосування дільниці № 175 перераховано в приміщенні центральної комісії округу. Протокол цієї дільниці був заповнений олівцем.
 8. На дільниці № 157 були випадки проголошення деким з електорату антиукраїнських гасел: «Что, хахлы, свободы захотели?».
 9. На кожній дільниці спостерігалася поголовна видача кількох бюлетнів в одні руки.
 10. Невідповідність поданої інформації у місцевій пресі про зовнішній вигляд бюлетнів.
18. 03. 91 р.

№ 31

Відгук в Умані на події пов'язані зі спробою

державного перевороту в Москві 19**серпня 1991 р.**

Прокурору міста Умані
тов. Бурію В.Г.
Чорномаза Б.Д.
голови Уманської Організації РУХу
м. Умань,
вул. Урицького 73, кв. 30

ЗАЯВА

19.08.91 р. в центрі міста, як і завжди РУХ та інші демократичні організації розповсюджували інформматеріали, як це і передбачено Статутами цих організацій і не суперечить жодній статті Конституції УРСР.

У Вашій присутності начальник міськвідділу міліції тов. Довгань і зам. начальника міськвідділу міліції тов. Ліпінський та ст. лейтенант тов. Осипенко особисто зривали і знищували інформматеріали та намагались порвати український національний прапор, пояснивши свої дії введенням на Україні надзвичайного стану. В діях міліцейських керівників за наказом тов. Довганя брали участь біля десяти офіцерів міліції, які створювали дестабілізуючу ситуацію в центрі міста.

Щодо введення надзвичайного стану, звертаю Вашу увагу на те, що згідно статті 21 Закону СРСР від 3-го квітня 1990-го року «Про правовий режим надзвичайного стану» говориться, що надзвичайний стан вводиться за проханням чи з погодження з Президією ВР республіки, а без такого погодження тільки після затвердження Верховною Радою СРСР. Оскільки механізм введення надзвичайного стану був порушений, вважаю, що створення ГК ЧП є узурпацією влади.

Виходячи з вищевикладеного, дії міліції не мають під собою законних підстав, тому прошу прийняти заяву до розгляду і притягти до відповідальності зачинщиків акту злісного порушення громадського порядку тов. Довганя, тов. Ліпінського та тов. Осипенка, домашні адреси котрих можна легко знайти за місцем їхньої роботи.

19.08.91 р.

(Підпис)

Чорномаз Б.

№ 32

Документ, яким керівництво Уманської міської ради засвідчило свою позицію у подіях, пов'язаних зі спробою комуністичного перевороту 19 серпня 1991 р.

**УМАНСЬКА МІСЬКА РАДА НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ**

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

20.08.91. № 234

Штамп підприємства

На _____

з його назвою

Про заходи в зв'язку
з введенням

Вхідний номер, число:

Надзвичайного стану

20.08.1991.

У зв'язку з ситуацією, що склалася, та введенням надзвичайного стану в країні для забезпечення належного порядку та оперативного вирішення питань:

1. Керівникам промислових підприємств забезпечити круглодобове чергування, охорону важливих об'єктів та збереження соцвласності.

2. Відділу внутрішніх справ разом з керівниками промислових підприємств забезпечити додаткову охорону об'єктів: водозабору, хлібокомбінату, продуктових баз, РУС, залізничного вокзалу, ринку, банків, автовокзалу, автопідприємств, ПЕМ, газового господарства, молокозаводу і ін.

3. Організувати круглодобове чергування відповідальних працівників у міськвиконкомі (Додається).

4. Керівникам в/о «Вітамін», «Уманьферммаш», «Мегомметр», ПЕМ забезпечити виділення протягом серпня-вересня по одній одиниці легкового автотранспорту щоденно в розпорядження відділу внутрішніх справ з 17.00 до 02.00.

Голова виконкому

Підпис

А. Г. Дзюбенко.

Кругла печатка: (з чітким написом) Виконавчий комітет Уманської міської Ради народних депутатів Черкаської області. УРСР. Исполнительный комитет Уманского городского Совета народных депутатов Черкаской обл. УССР. Загальний відділ. Общий отдел.

Поштовий штамп на конверті: Умань, РУС, Черкас.о СССР 240891 10

№ 33

До Міністерства Внутрішніх справ України
До Черкаського обласного Управління
внутрішніх справ
До комісії Верх. Ради України по
Розслідуванню дій посадових осіб
19-22 серпня 1991 року.
громадян м. Умані.

ЗАЯВА

19 серпня близько 10-ї години група громадян м. Умані, членів демократичних організацій міста і району, розповсюджували щодо путчу правдиву інформацію про поточні події в країні, закликали населення коритися лише конституційній владі.

Несподівано на цих громадян здійснили напад кільканадцятьох офіцерів Уманської міської міліції на чолі з начальником Уманського міського ВВС – гр. Довганем і заст. нач. Ум ВВС – гр. Ліпінським.

Під час нападу нищилася інформація (плакати, листівки) видиралися і трошилися українські прапори. На протести громадян гр. Довгань заявив, що в м. Умань оголошується надзвичайний стан і запропонував громадянам негайно розійтися. На зауваження громадян, що дії міліції незаконні, ні начальник, ні заступник не реагували, а навпаки, ще з більшим "завзяттям" особисто продовжували безчинство. Бандитська акція закінчилася тим, що трьох осіб, що закликали міліцію дотримуватися законності, було заарештовано і супроводжено до міського відділу МВС.

Вважаючи дії начальника Уманського міського відділу МВС та його заступника незаконними, антидержавними і антиконституційними, вимагаємо провести службове розслідування і негайно зняти з займаних посад надто через те, що вони спонукали до антидержавних і антиконституційних дій ще й своїх безпосередніх підлеглих.

Доводимо до відома Міністерства, що нами подано заяву до прокуратури міста та області про порушення кримінальної справи проти вищеназваних осіб за співучасть у державному перевороті.

За дорученням групи громадян-свідків (16 осіб)
Чорномаз Б. Д. м. Умань вул. Урицького 73 пом. 30.

2 вересня 1991 року м. Умань.

№ 34

Крайовим організаціям НРУ
ДИРЕКТИВА

Тільки для службового користування

У зв'язку з напруженою зовнішньополітичною ситуацією, викликаною ліквідацією Союзу РСР, з можливими спробами імперських шовіністичних сил вплинути на перебіг подій, перешкодити утвердженню державної незалежності України непередбачуваними рішеннями можливого з'їзду депутатів СРСР крайовим організаціям Руху рекомендується провести заходи:

- Запровадити цілодобове чергування на факс-зв'язку 12.12.1991 року;
- Виготовити необхідну кількість оголошень про скликання мітингів, не вказуючи час і місце їхнього проведення;
- Розробити план акцій та дій активу Руху на випадок надзвичайної ситуації;
- До плану рекомендується включити наступні заходи:
 - Перелік організаційних дій та відповідальних за них активістів для забезпечення проведення масових мітингів та маніфестацій;
 - Скликання надзвичайних сесій Рад всіх рівнів;
 - Формування груп і загонів охорони;
 - Форми і методи роботи серед військових та визначити персонально відповідальних за їх здійснення;
 - Створення інформаційного центру та резервних осіб для передачі інформації для сповіщення інформслужби Руху та міжнародних засобів інформації;
 - Визначити необхідні дії для діяльності організації в умовах надзвичайного стану: системи зв'язку, дублерів-керівників, децентралізувати кошти організації, підготувати інформаційні бланки Руху, підготувати копіювальну техніку та зробити запаси паперу.

У випадку спроби запровадження надзвичайного стану від правління колишнього Президента СРСР розгорнути широкий фронт громадського опору, а саме:

- Забезпечити виконання нормативних актів тільки України;
- Не виконувати постанов, наказів органів влади СРСР та Збройних Сил СРСР;
- Бойкотувати рішення колишнього Президента СРСР;
- Вести підготовку до всеукраїнського політичного страйку, який починати, виходячи з умов, які можуть виникнути;
- Документувати і фіксувати всі антиукраїнські, антидемократичні дії;
- Залучати нових людей до організаційної роботи на всіх рівнях, особливо для роботи в засобах масової інформації;
- Використовувати всі легальні структури для блокування дій, спрямованих проти незалежності України;
- Бути готовим відрядити людей до Києва, передбачити для цього транспортні засоби;

В умовах можливої спроби агресії імперських, шовіністичних сил, об'єднати всі демократичні організації для рішучого опору будь-яким спробам посягнути на державну незалежність України.

Голова Координаційної
Ради Руху
Без дати.

(Підпис)

М. Пороський.

№ 35

РЕЗОЛЮЦІЯ

**прийнята на мітингу «Рішучість і реформи – шлях України в майбутнє» на
центральному майдані**

м. Умані (Черкащина) 18 березня 1995 року

Керуючись патріотичними і лояльними щодо України почуттями, відзначаючи, що тривала невизначеність у структурі владної вертикалі призводить до безвладдя, а фактично до всевладдя так званих «тіньовиків» в союзі з корумпованим чиновництвом; глибоко

усвідомлюючи після подій в Чечні непередбачуваність, а то й агресивність політики Росії щодо України з використанням «5-ї колони» всередині України, яка складається з антидержавних, антиукраїнських, російськошовіністичних сил, маючи за мету сепаратизм, а то й цілковите знищення України, як незалежної держави в цілому, мітинг шляхом голосування ухвалив:

- Підтримати кроки Президента України в його прагненні навести порядок в країні;
- Пропонувати Президенту закликати Верховну Раду /далі ВР/ негайно припинити політичні суперечки і сварки і приступити до плідної законотворчої праці, забезпечуючи законодавчими механізмами поліпшення стану українського народу. В разі невиконання такої вимоги, Президент буде змушений розпустити ВР як недієздатну;
- Негайно приступити до утворення жорсткої президентської структури влади, лишивши за місцевими Радами лише притриманні їм суто самоврядувальні функції;
- Президенту рішуче проводити загальнодержавну боротьбу з організованою злочинністю, особливо з корупцією в чиновницьких коридорах влади, яка породжує правовий «безпредел» на всіх рівнях, аж до найвищих;
- ВР разом з Президентом включитися в радикальне реформування економічного, політичного і духовного життя країни, спрямоване на поліпшення добробуту населення, а не на задоволення власних депутатських інтересів;
- Рішуче і назавжди відмовитися від лобістського принципу роботи парламенту і перейти, нарешті, на беззастережно професійний принцип роботи депутатів у ВР;
- Миськівконкому вжити негайних і жорстких заходів щодо розгулу в Умані антидержавних, антиукраїнських, шовіністичних сил. Знайти і покарати відповідно до Закону організаторів і виконавців злочинних дій і терористичних нападів вищезгаданих сил на політичних опонентів;
- Рішуче застосувати Закон до «художників», які малюють на будинках, автозупинках і парканах міста антидержавні, антиукраїнські написи;
- Припинити практику надання пріоритету в охороні пам'ятників і пам'яток за рахунок мешканців міста, які не є всенародно визнаними державними цінностями місцевого значення. Виключити з бюджету міста фінансування охорони цих «об'єктів»;
- Налагодити нормальний рух громадського транспорту, як це спромоглися зробити Ради, виконками навколишніх, сусідніх міст і регіонів України;
- Негайно припинити практику спілкування окремих чиновників державних, офіційних та адміністративних установ з уманцями – українськими громадянами – недержавною (іноземною) мовою. У виключних випадках необхідно наймати перекладача з будь-якої на державну мову за рахунок зацікавленої в тому особи, яка не може або не бажає спілкуватися в офіційній державній установі державною мовою.

Голосування: «За» – одногосно
 «Проти» – 0
 «Утримався» – 0

Головуючий (ведучий) мітингу: Тетяна Черномаз
 Секретар (писар): Тетяна Волошина
 м. Умань 18 березня 1995 р.

№ 36

Витяг з протоколу спільної конференції Канівської крайової та Уманської крайової організації Народного Руху України

4 квітня 1992 року

м. Черкаси

Порядок денний:

1. Про об'єднання Канівської та Уманської крайових організацій в Черкаську крайову організацію.
2. Вибори керівництва обласної організації РУХу.

3. Обговорення першочергових завдань крайової організації Народного Руху України.
4. Ухвала заяв та резолюцій.
5. Різне.

1. СЛУХАЛИ:

Петренка В., Черномаза Б., Вакуленка М. про об'єднання крайових організацій в єдину Черкаську крайову організацію НРУ.

УХВАЛИЛИ:

1. Створити Черкаську крайову організацію Народного Руху України.

2. СЛУХАЛИ:

Представників Черкаської, Уманської, Канівської організацій про висунання кандидатур на голову Черкаської крайової організації РУХу, його заступників, голову Управи, складу проводу, складу Координаційної Ради, складу Ревізійної комісії.

Про делегатів до складу Великої Ради РУХу та складу Малої Ради РУХу.

УХВАЛИЛИ:

1. Обрати головою Черкаської крайової організації Народного Руху України – Черномаза Богдана Даниловича.

2. Обрати заступників голови Черкаської крайової організації Народного Руху України:

- першим заступником Вахня Віталія Олександровича (Черкаси),
- заступником Громовського Юрія (Ватутіне),
- заступником Петренка Володимира (Канів).

3. Обрати головою Управи Черкаської крайової організації НРУ:

- Вакуленка Михайла Яковича (Черкаси).

4. Обрати до складу проводу Черкаської крайової організації НРУ 11 чоловік:

- Устича (Золотоноша)
- Харченка (Кам'янка)
- Порохницького (Черкаси)
- Скубка (Сміла)
- Філіпченка (Городище)
- Конотопа (Черкаси)

5. Обрати до складу Координаційної Ради Черкаської крайової організації НРУ:

- голів районних організацій або їх заступників;
- голів обласних організацій асоціативних членів РУХу або їх заступників;

6. Від Черкаської крайової організації РУХу делегувати до складу Великої Ради РУХу:

- Вахня В. (Черкаси)
- Скаковську В. (Умань)

7. Від Черкаської крайової організації РУХу делегувати до складу Малої Ради РУХу:

- Вакуленка М.

8. Просити центральний провід РУХу про виділення 3 (трьох) штатних одиниць для черкаської крайової організації НРУ.

9. Обрати до складу Ревізійної комісії Черкаської крайової організації РУХу:

- Губаря С., Мельниченко, Скорину В., Малишенка, Похнатюка П.

Голова Черкаської

крайової організації РУХу: (Підпис) Б. Черномаз

№ 37

РЕЗОЛЮЦІЯ

Об'єднавчої конференції Уманської і Канівської крайових організацій Народного Руху України

4 квітня 1992 року на об'єднавчій конференції Уманської і Канівської крайових організацій було утворено Черкаську крайову організацію Народного Руху України. Утворення нової організації та її керівних органів потребує значних організаційних зусиль.

У зв'язку з цим конференція доручає крайовому проводу:

1. Звернутись до Центрального проводу РУХу про реєстрацію Черкаської крайової організації РУХу.
2. Звернутись до Центрального проводу РУХу з проханням виділити кошти на утримання 3 (трьох) штатних посад Управи Черкаської крайової організації НРУ.
3. Звернутися до Центрального проводу РУХу з проханням про надання методичної та ділової допомоги в становленні організації.

04.04.92.

Голова Черкаської крайової
організації РУХу:

(Підпис)

Б. Черномаз.

№ 38
Заява Уманської організації Руху
з вимогами до міської Ради

Міській Раді міськвиконкому,
голови міськвиконкому
і міської Ради
Координаційної Ради Уманської
організації Руху

З А Я В А

У зв'язку з неподобствами та анархією в різних галузях життя міста, а також з рішенням організації Руху пікетувати сесію міськради, вимагаємо на початку сесії заслухати вимоги Руху та розглянути їх:

1. Відставка міськвиконкому в повному складі, як неспроможного сприймати демократичні перетворення на Україні і за вороже ставлення до них, а також за саботування Указів Президента.
2. Прийняти рішення про проведення загальноміського референдуму по Виборах Мера міста.
3. Скласти депутатські повноваження тим депутатам, які кілька місяців тому голосували на сесії проти офіційного прийняття нинішнього Державного прапора, оскільки їхнє вороже ставлення до українського національного прапора – то лише зовнішній прояв неприйняття ними політичних і економічних перетворень, які здійснює Президент саме під цим прапором.
4. Розглянути можливості і виробити концепцію спільної структури влади для міста і району.
5. Оприлюднити спеціальним бюлетенем або окремим випуском газети всі матеріали, що стосуються приватизації кожного окремого підприємства чи об'єкта (крамниці, їдальні, будівлі, техніка тощо), і скасувати усі угоди, які мали місце в напрямі приватизації до прийняття Закону про приватизацію і роздержавлення.
6. Створити комісію з проведення ревізії житла і телефонної черги; а) виявлену в незаконному користуванні житлову площу передати для заселення офіцерам Української Національної армії.
7. Створити громадський контроль за постачанням міста продуктами та товарами широкого вжитку, за рухом товарів (база – магазин), за ціноутворенням.
8. Навести порядок з отоваренням талонів на продукти харчування. Забезпечити отоварення всіх виданих талонів.
9. З огляду на те, що в місті процвітає спекуляція в нечуваних розмірах, вважаємо роботу начальника ОБХСС незадовільною і вважаємо доцільним замінити його іншою людиною.
10. Службі Національної Безпеки (колишнє КДБ) висвітлити в пресі свої нові функції, бо складається враження, що СБУ в Умані є спадкоємцем КГБ (крім приміщення нічого не змінилося).
11. Невідомо, якою культурою, крім закордонної (іноземної), займається наш відділ культури на чолі з тов. Покрасовим і тов. Ціммерманом.

12. Газета Уманської міської Ради не висвітлює болючих проблем міста, наче їх немає, тобто займається обманом населення, як це було в складі імперії. Це свідчить про те, що газета не контролюється Радою, або Рада не відповідає новим вимогам, які перед нею поставив Уряд незалежної України.

13. Поставити Уманську організацію Руху в рівні умови з іншими громадськими організаціями (виділити приміщення).

14. Всі вимоги розглянути на сесії і дати на них письмову відповідь.

3.02.92 р.

Голова Уманської ор-ції РУХу

Чорномаз Б.

Ця заява буде також надіслана і Президенту України.

№ 39

Лист Секретаріату Проводу РУХу головам регіональних організацій РУХу (без дати)

Шановні колеги!

Надсилаємо вам матеріали, що стосуються однієї із програм кампанії «Весна України» – «Створення Молодіжного патріотичного Руху». Звертаємо вашу увагу на те, що згідно Ухвали IV Зборів Руху, ця організація повинна формуватися як самостійне громадське об'єднання, а її співпраця з Народним Рухом України здійснюватиметься у формі асоційованого членства в організаціях руху відповідного рівня.

Забезпечити реальний вплив у новостворюваній молодіжній організації можна активною участю в процесі формування ініціативних груп і первинних осередків, в організації та проведенні установчої конференції.

Інформацію про ініціативні групи просимо надіслати до кінця березня, а про утворені первинні осередки і діючі місцеві молодіжні об'єднання, що зголосилися до вступу в Молодіжний патріотичний Рух – до 15 квітня (див. «Рекомендації»). Закликаємо вас дотримуватись вказаних термінів з тим, щоб установчу конференцію можна було провести в травні 1993 року.

Організаційно цю справу слід проводити через розбудову мережі Молодіжної філії Руху, внутрішньорухівської функціональної структури (див. «Положення»), – створення відділів в крайових організаціях і секцій – в районних та міських. При дотриманні вікових обмежень, вказаних у «Рекомендаціях», секції і відділи Молодіжної філії Руху можуть увійти до Молодіжного патріотичного Руху на правах первинних осередків без прийняття свого окремого статуту.

Мінімальне завдання крайової організації Руху у виконанні програми кампанії «Весна України» полягає у вчасній організації хоча б одного первинного осередку чи залученні діючого місцевого молодіжного об'єднання та в підготовці відповідних установчих документів, що забезпечить легітимність установчої конференції Молодіжного патріотичного Руху «Нова Генерація». Участь в цій конференції буде можлива лише за умов делегування від молодіжного первинного осередку чи місцевого об'єднання.

З повагою, керівник відділу

молодіжної політики

Віктор Кулинич

№ 40

Наведений нижче текст відкритого листа посланий в двох екземплярах редакції газети

Христинівського р-ну Черкаської області «Колос»

Ветерану Великої Вітчизняної

війни та праці товаришу Б.Пісковому

від Чорномаза Б.,

голови Уманської крайової
організації РУХу
м. Умань, вул. Урицького 73, кв. 30

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

За родом своєї громадсько-політичної діяльності мені доводиться переглядати місцеву пресу регіону, на який поширюється поле діяльності Уманської крайової організації РУХу.

З цікавістю я прослідкував за полемікою між добродієм І. Доманським та тов. Б.Пісковим. Я утримуюся від огульних оцінок змісту дописів тов. Піскового. Мене більше цікавить правомірність його аргументів та юридична сторона справи. Чому?

Тому, що розвінчувати, чи загострювати увагу на публіцистичних матеріалах, витриманих в дусі суслівсько-маланчуківської ідеології, це даремна трата часу. Мислячі люди вже давно розібрались, хто відстоює інтереси пересічних громадян, а хто ладен, в ім'я збереження авторитарно-командної імперії, вийти не тільки з окопів, але й сісти на танки та прокататись на них по головах народу. Аналіз подій авторитетними комісіями у Прибалтиці, на Закавказзі – яскраве тому свідчення.

Однак, у мене є конкретні претензії до слів тов. Піскового, які він виділяє прямою мовою, беручи в лапки, а саме: “Рухівці небезпечні для трудової України тим, що своїм дворушництвом, прикриваючись націоналістичними гаслами і викривленням історичних подій, морально розкладають молодь...”.

З цього приводу хочу сказати наступне:

Щодо фальсифікування історії.

1. Диким кощунством виглядають ці слова після того, як нам почали витягати із “спецхранів” нашу справжню історію, яку наші ідеологічні “отці” ще не так давно фальсифікували, замовчували, топтали по ній, де тільки можна, вивертати навиворіт. Хто чув ще кілька років тому про підручники історії Грушевського, Яворницького, Барвінковського чи Аркаса? Хто знає зміст першого союзного договору, підписаного Б. Хмельницьким і який потоптано так, як топчуть зараз наш продекларований суверенітет, готуючи нове ярмо, новий Союзний договір? На обидва запитання відповідь буде однакова – з пересічних людей, ніхто.

2. Рух звинувачено у дворушництві і націоналізмі.

То конкретно в чому проявляється дворушництво?

Очевидно, ви вважаєте, що вам має бути достатньо одного вашого твердження без доказів і аргументів?. Не будьте наївними. Нас таким харчем 73 роки годували більшовики та неїстівний цей харч, організм народу, як виявилось, його не засвоює.

Відносно Ваших слів “...морально розкладають молодь”.

Розумію. Якщо молодь масово покидає комсомол і заявляє своє рішуче “Ні!” тоталітаризму, то це Ви розцінюєте, як моральний розклад. Нічого не зробиш: моральних покручів типу Павлика Морозова не з усіх Вам вдалось виховати.

3. Що ви маєте на увазі під словом “націоналізм”? Якщо ви маєте на увазі під словом “націоналізм” вияв спротиву русифікаторській імперській політиці, вияв активного спротиву безконтрольному грабуванню наших національних ресурсів, як природних так і інтелектуальних чи протест проти нищення нашої культури і доведення України за життєвим рівнем до африканських країн. То в такому разі ми – націоналісти.

Але, якщо мається на увазі, що ми пропагуємо виключне становище українця серед інших народів або його вищість в чомусь, так би мовити становище «старшого брата», як це нам втовкмачувала більшовицька ідеологія про росіян протягом більш як 70 років, то в РУСі такого націоналізму нема, ми, Рухівці, – проти такого націоналізму.

У нас в Установчому з'їзді брали участь представники 122 національностей. У нас є Рада націй, де представлені багато національних меншин, які живуть в Україні. Це у Львові, в отому “кублі”, як Ви вважаєте, націоналізму, існують і різнонаціональні товариства, і єврейська школа, і польська, і вірменська. Чи Ви можете ще назвати якесь місто в Україні, чи в Союзі, де б ще так вільно жилося єврею чи вірменину?

5. Ви стверджуєте, що верховоди Руху взяли на озброєння гасло: «Чим нахабніша брехня, тим більше вона схожа на правду». Хто б виголошував це гасло! Чи Ви вважаєте брехнею підняті рухівцями на світ Божий факти безневинного знищення 107 мільйонів громадян протягом 70 років? (читайте «Аргументи і факти», №30, 1990 рік).

Чи, може, Ви вважаєте брехнею обнародовані факти геноциду і годування людей людським же м'ясом в катівнях НКВД?

Розумію, Ви ще тримаєтесь за своє улюблене гасло: « Кто не с нами, тот против нас».

Ви говорите: «... на ділі підбурюють, розпалюють національну ворожнечу... порушують міжнародну угоду про права людини». Ви апелюєте до міжнародних угод і Міжнародної Декларації прав людини. А це ж ота Декларація, яку підписав і СРСР, але, яку керуюча і спрямовуюча КПСС трактувала як «вредную» і «антисоветскую». І різниця між нами, РУХівцями, і вами та вам подібними, мабуть, у тому, що нам глибоко неприємлима ленінська настанова, якою пронизаний увесь ваш допис як і вся нинішня і вчорашня політика, а звучить вона так:

«Надо уметь... пойти на всякие уловки, хитрости, нелегальности, приемы, умолчание, сокрытие правды, лиш бы вести... во что бы то ни стало коммунистическую политику...». В.Ленин ПСС т.41 стр 38.

З повагою до прожитих вами років, протягом яких ви нічого не навчилися.

24.02.91 р.

Б.Чорномаз.

Разом з листом, один текст для редакції, а другий для вас, висилаю і всі документи II-го з'їзду РУХу.

№ 41

Листівка, яку Уманська організація Руху масово поширювала в кінці 1989-го, на початку 1991-го року

ДОРОГІ СПІВВІТЧИЗНИКИ!

Ви добре знаєте, як ми живемо. У нас хронічні дефіцити, довжелезні черги, хворіють діти. А що ми їмо? Яку п'ємо воду? А як знецінюється так важко зароблений карбованець, чи багато можемо за нього купити?

Та ви знаєте і те, що високооплачувана еліта має все – і вирощені в спеціальних теплицях чисті від нітратів овочі, і свої ательє, перукарні...

Щоб була бодай елементарна справедливість, щоб ми вижили, не втратили в собі відчуття людини, і створюється нами всіма, разом, Народний Рух України за Перебудову.

З першого ж дня Народний Рух шельмували і освістували, за сталінськими методами нацьковували робітників на інтелігенцію. Та люди пішли тисячами в Народний Рух, створивши сотні осередків на заводах, в інститутах, по селах. В травні цього року відбулась Установча конференція Руху.

На своєму народженні, на конференції, устами молодих людей і ветеранів війни, робітників і науковців, учителів, устами комуністів і безпартійних, Рух урочисто заявив, що він за справжню, а не показну перебудову, за реальний суверенітет республіки, за рівні для всіх права і обов'язки, проти привілеїв, телефонного права, корупції.

Зрозуміло, Рух заважатиме декому жити безтурботно і командувати, ставити нові атомні реактори, виношувати плани будівництва нових об'єктів з переробки ядерних відходів на Україні, і тому чиновники залякують людей, кажуть нібито Рух сіятиме національну ворожнечу. Знову, як і в перші дні, коли Рух тільки починався, газети зводять наклепи – тепер уже Рух звинувачують в «екстремізмі» та «націоналізмі».

Це брехня. Брехня, якою комуністи намагалися засліпити людей ще за Сталіна, коли, пришиваючи ярлики націоналізму, знищували мільйони людей. Сьогодні в Народному Русі – і українці, і росіяни, і євреї, і білоруси, болгар, бо всі ми – одна сім'я, одна родина. Не дозволимо ж нікому посіяти між нами недовір'я, ворожнечу, не дозволимо нацьковувати нас один на одного, адже цього так хочуть сталінські нащадки, щоб мати привід для саперних

лопатов, для гумових кийків, для того, щоб звести на Україні ще один саркофаг – саркофаг гласності і демократії. Рух за те, щоб жила, не щезла з землі українська мова. Але він ніколи не був і не буде проти мов інших народів, він обстоює права всіх націй, він за те, щоб мали свою пресу і свою самобутню культуру євреї, не були обділені поляки, кримські татари, гагаузи, угорці...

Дорогі брати, ЗМІ в руках компартійного апарату. Нас просто не друкують. А тому звертаємося до вас живим голосом листівки – не вірте чуткам, які розпускають про Народний Рух. Подумайте, кому вигідні ці плітки! Станьмо ж разом, плече в плече, за наші громадянські і людські права, за перебудову, за життя і таку довгоочікувану правду!

Уманська організація РУХу.

№ 42

Листівка-заклик до участі громадськості в «Ланцюгу єднання»

ДОРОГІ ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ!

Наближається велике свято нашого народу – День соборності України. 22 січня 1919 р. дві незалежні Українські держави: Українська Народна Республіка і Західно-Українська Народна Республіка, що утворилися в результаті революційних процесів в Європі на початку ХХ-го століття – розпаду Російської та Австро-Угорської імперій – об'єдналися в єдину суверенну державу.

Після довгих років безправ'я і рабства, після багатовікового гноблення і зневаги, український народ, а разом з ним і представники інших народів, для яких Україна була батьківщиною, знову стали єдиними повноправними господарями на своїй споконвічній землі.

“Громадяни в УНР рівні в своїх громадських і політичних правах. Уродження, віра, національність, освіта, майно, оподаткування не дають ніяких привілеїв в них. Ніякі титули в актах і діловодстві УНР вживатися не можуть”, – читаємо п.11, II-го розділу Конституції УНР.

“Віднині зливаються в одно віками відділені одна від одної частини України – Галичина, Буковина, Закарпаття і придніпровська Україна в Одну Велику Україну. Сповнилися відвічні мрії, для яких жили і за які вмирили найкращі сини України. Віднині є тільки одна незалежна Українська Народна Республіка. Віднині Український народ, звільнений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднати всі зусилля своїх синів для створення нероздільної незалежної Української Держави на добро і щастя українського народу” – стверджував Акт про з'єднання України від 22 січня 1919 р.

Чи могла вистояти у тогочасному світі держава, що, незважаючи на далеку від гуманізму об'єктивну реальність, поставила собі за мету перш за все утвердити свободу і справедливість? Які об'єктивні причини того, що, не зумівши об'єднати пробуджену народну волю, молода Українська держава впала, а Україна знову була цинічно поділена між , своїми сусідами?

На ці і багато інших запитань ще потрібно дати відповідь історичній науці. Для нас очевидне одне: – “Ідеали Української Народної Республіки і сьогодні є нашими ідеалами. Справа, за яку боролись наші діди і батьки, і сьогодні є нашою справою”.

Сьогодні жовто-гаряче сонце свободи знову сходить на блакитному небокраї України.

Тож зустрічаймо його, брати і сестри українці. Зустрічайте його, наші брати і сестри росіяни, євреї, поляки, болгары, і всі, всі люди доброї волі, для кого Україна є батьківщиною. Виборюймо її волю, її незалежність економічну і політичну, бо тільки суверенна Українська держава може врятувати нас від радіоактивної смерті, повернути нам втрачені права, забезпечити достойне людині життя, щастя і добробут для наших дітей.

Народний Рух закликає всіх громадян взяти активну участь у святкуванні Дня Соборності України. 21 січня, у неділю, о 12 годині дня пропонуємо утворити живий ланцюг єднання між колишніми столицями двох Українських держав Києвом і Львовом. О 16 годині на

Софіївському майдані у Києві, а одночасно і в усіх містах по дорозі єднання відбудуться короткочасні мітинги-молебні "За Україну".

Живий ланцюг єднання проляже по дорозі Київ-Житомир-Рівне-Тернопіль-Львів. У Києві він протягнеться від Софіївського майдану по вул. Володимирській, бульвару Тараса Шевченка, проспекту Перемоги.

Всіх, хто небайдужий до долі України, а заразом до долі власної і долі своїх дітей, чекаємо на дорозі єднання, щоб разом, узявшись за руки, відчути, що вже не буде тої сили, що зможе роз'єднати нас.

Секретаріат РУХУ відкрив рахунок для збору коштів на святкування Для соборності України і звертається до всіх своїх членів, до всіх, хто підтримує ідеї РУХУ і просто до всіх людей доброї волі з проханням надати матеріальну допомогу.

Грошові перекази надсилайте поштою
за адресою: 252000, м. Київ, Пчерське відділення ЖСБ,
р/р 164001 каса № 3715, особистий рахунок № 196818, Кагуй Петро.
Щиро дякуємо всім громадянам України, хто візьме участь або надасть допомогу.

№ 43

Листівка-заклик Київської Ради Української Студентської Спілки до уманських студентів

ДО СТУДЕНТІВ

Шановні колеги! Братове!

Економічна політична криза в країні поглиблюється. Інфляція, дефіцит, нестача елементарних речей – ось наслідки свавілля можновладних міністерств. Нинішня Верховна Рада України неспроможна вирішувати болючі питання сьогодення. Політичною ситуацією і досі керує ненажерливий монстр – комуністична партія. Володіючи награваними мільярдами, КПСС своїми кривавими руками утримує реальну владу.

Молодь у всі часи була авангардом громадських рухів, каталізатором суспільства. Студенство було першим в рядах виступів проти тоталітаризму в Чехословаччині, Болгарії, Румунії та Польщі. Виборена ними свобода сягає і до нас. Не личить відсиджуватись по закутках і байдуже спостерігати за несміливими діями ще незрілої демократії.

Саме тому Українська Студентська Спілка планує розпочати з 1 жовтня 1990 року широкомасштабний акт громадської непокори і висуває такі вимоги :

1. Прийняти закон про націоналізацію майна КПУ та ЛКСМУ.

2. Пийняти закон про припинення повноважень Верховної Ради України та призначення нових виборів на багатопартійних засадах весною 1991 року.

1 жовтня на майдані Незалежності (поки що пл. Жовтневої революції) буде поставлено наметовий табір.

Ми закликаємо студентів, молодь, всіх, кому не байдуже майбутнє Української держави, приєднуйтесь до акції громадської непокори!

Київська Рада Української Студентської Спілки.
м.Київ, бульвар Т. Шевченка. 37/122
тел. для зв'язку 224-3181.

№ 44

**Одне із свідоцтв, на основі яких сільські осередки
Руху отримували право брати участь у виборах
(у будь-якій якості: кандидата, члена виборчої
комісії, спостерігача)**

С В І Д О Ц Т В О

Координаційна рада організації Народного Руху України на Уманщині засвідчує повноваження Бабанського осередку НРУ, як первинної структури ланки організації НРУ Уманщини.

Бабанський осередок НРУ в своїй діяльності керується Програмою, Статутом (zareєстрованими Міністерством юстиції України) і Законом про партії, громадські і громадсько-політичні організації в Україні. Безпосередньо підпорядкована організації НРУ Уманщини.

На обласному рівні о-я НРУ Уманщини підпорядкована Черкаській крайовій організації НРУ.

Рішення КР число 5 від 18 квітня 1994 року.

Голова УО НРУ
Печатка

О. Коверга
Підпис

№ 45
ЗВЕРНЕННЯ
до Ради Української республіканської партії
та Проводу УРП

Ми, члени і кандидати Уманської міжрайонної (на правах обласної) організації УРП, ознайомившись на загальних зборах з доповіддю Голови УРП на Раді партії (від 21.12.91 р.), з перебігом засідання Ради, з магнітним записом зборів Черкаської обласної організації УРП в м.Черкасах (19.01.92 р.), а також з перебігом науково-практичної конференції УРП (25-26.01.92 р.) в Києві, вирішили звернутися до Проводу і Ради УРП із наступним зверненням.

Вважаємо, що Провід УРП під час 2-го з'їзду та після нього, застосовуючи досить жорстке адміністрування, що часом, межувало навіть з порушенням Статуту, намагається проводити подальшу політичну діяльність в країні методами і в напрямках, що не завжди знаходять розуміння і підтримку серед значної кількості рядових членів. Більше того, спостерігається певна нетерпимість з боку керівництва УРП щодо тих членів партії, які занепокоєні теперішньою політикою УРП і, на їхню думку, негативною роллю в ній Проводу, методами, що пропонуються Проводом для подальшої внутрішньо-політичної діяльності УРП, місцем УРП в політичному розкладі сил в Україні. На нашу думку відбувається передчасний відхід від засад УГС. Вважаємо також передчасним спрямування Проводу на співпрацю з владою, яка, на думку Проводу, змінилася. На місцях ми цих змін майже не спостерігаємо.

Нам вельми прикро і образливо читати у доповіді Голови УРП про ледве неповноцінність одних і чи не суперінтелектуальність інших республіканців. Таке враження, що керівництво нашої партії намагається викинути на узбіччя досить велику кількість співпартійців лише через те, що вони не завжди погоджуються з позицією, яку займає Провід з тих чи інших питань всередині партії або в загальноукраїнських ситуаціях. При цьому нехтується те, що ці активні, працьовиті республіканці внесли і вносять досить вагомий внесок в становлення УРП в Україні. А виглядає так, начебто партія (Провід) використала їх для тяглової, "простої" роботи, а тепер відкидає геть через їхню строптивість і небажання стати угноєнням для новітньої партійної еліти (номенклатури?). Чи не нагадує все це прагнення до одностайності, суцільного одностайного схвалення, яке наш народ спостерігав на протязі 74-років саме в партії наших ідеологічних ворогів і політичних суперників?

Щоб уникнути розколу УРП, як дійсно політичної партії, що завдало б досить відчутного (аби не сказати нищівного) удару по авторитету партії в Україні, щоб у безпартійних наших земляків утвердити переконання у принциповості та послідовності УРП, як партії, що вважає й досі комуністичні, марксистські ідеї і дії антилюдськими і сатанинськими, щоб надати можливість членам УРП з погордою й надалі говорити людям: "Я – республіканець!", не зважаючи на деякі внутрішньопартійні антипатії, а, часом, і не поділення думки партійного керівника, та свято шануючи Програму і активну працю над її втіленням на користь нашої землі, щоб активним республіканцям і надалі лишатися в УРП, Уманська організація УРП вважає за потрібне запропонувати:

1. Раді партії розглянути питання і з прийнятим рішенням вийти на з'їзд про можливість існування всередині УРП (без розколу) фракцій. Зокрема антибільшовицької.

2. Раді партії розглянути питання і прийняти рішення про надання можливості організаціям західного регіону Черкащини утворити Уманську краєву організацію УРП. Також не боронити (посилаючись на адміністративне ділення області сталінського зразку) організаціям і осередкам інших регіонів Черкащини, які бажатимуть увійти в структуру Уманської краєвої організації УРП.

Наші пропозиції продиктовані щирим бажанням залишатися в партії та працювати на її користь і користь України. Тому пропонуємо поставитися до них з належною серйозністю. В разі відмови лишаємо за собою право припинити своє членство в УРП з опублікуванням цієї заяви в засобах масової інформації.

За дорученням загальних зборів організації

Голова Уманської міськрайонної

організації УРП

м. Умань 30 січня 1992р.

(Печатка)

Олександр Коверга

(Підпис)

О. Коверга

№ 46

**Лист УРП Уманщини до голови Шполянської
районної організації УРП Мазурика С.М.**

Добрий день п. Мазурику!

Вітаємо Вас від щирого серця з минулими Різдвяними святами, бажаємо всього найкращого у прийдешньому році. Дозвольте також поздоровити Вас з обранням головою Шполянської орг-ї УРП. До моїх вітань приєднуються також всі уерпісти та рухівці загальних зборів УРП та РУХу Уманщини, що нещодавно відбулися, і на яких я дозволила собі зачитати Вашого листа. Уманці раді можливим ближчим контактам і спільній праці, що може започаткуватися між нашими організаціями.

Ми також поділяємо Вашу стурбованість щодо ситуації, що є в УРП Черкащини. На нашу думку, ідея (не лише УРП) про те, що неузгодженість в їхньому середовищі витікає з надмірної амбітності або споконвічного прагнення кожного українця до гетьманства занадто перебільшується. Справа далеко не тільки в цім.

Комуністи хитро нав'язали нашій партії обласну структуру з огляду на те, що так їм буде легше контролювати нашу діяльність і перешкоджати нам. Адже свої структури вони будували і закріплювали понад 70 років по областях, а ми – лише 2. І не треба думати, що їх уже нема, або, що вони помінялися із злочинців на ангелів. Поміняли вони лише прапор /свій на наш/, аби не втратити влади в Україні. Їм байдуже, якого він кольору, аби лиш прикрити ним від народу своє звичне корито. Компактною і дієвою наша УРП була б, якби складалася з невеликих районних та міжрайонних організацій (Черкащину доцільно було б поділити на 3 або 4 такі регіональні організації) з безпосереднім підкоренням Проводу партії. Так було б легше організаціям і працювати, і, підтримуючи зв'язок між собою, організувати спільну діяльність. На Установчому з'їзді ми оголосили себе партією, політичною партією цивілізованого зразку. Нас же намагаються зіштовхнути назад до зразку КПСС, використовуючи те, що ми не знайомі з іншими прикладами будівництва партійних структур. Тобто, щоб ми брали за приклад структуру мафіозно-бандитську, а не цивілізовано-демократичну (таку, як мають партії цивілізованого світу, де член партії є суб'єкт, а не об'єкт партії). Згадайте, документи Установчого з'їзду УРП наголошують, що наша партія започатковувалася на антикомуністичних, християнських засадах. Була навіть думка назву взяти Християнсько-демократична партія, тобто УРП вбачала в комуністичних ідеях і прагненнях антилюдські дії. І брати за зразок комуністичну структуру побудови партії, її звички і практику ми просто не маємо морального права. Це – зокрема наріжна лінія всіх виступів і заяв заступника голови нашої партії п. С.Хмари. Але чомусь, як комуністи, так і багато наших провідників приписують Хмарі агресивність, "ультрарадикалізм". Якщо дії комуністів відносно Хмари зрозумілі, то як зрозуміти дії і вчинки своїх? Де? Коли Хмара

закликав до екстремістських (насильницьких) “ультрарадикальних” дій? Ми вважаємо, що поняття “ультра” вигадали комуністи і люмпени спеціально для дискредитації самого поняття “радикал”. Якщо називати радикала “ультра”, то наступним за логікою іде що? Консерватор – прагматик – прогресист? А хіба це дійсно так? Як відомо, Уманська організація стоїть ближче до позиції Хмари саме через ці міркування.

Обдумавши все це майже рік тому, УО УРП прийшла до спільної думки: ні в які суперечки, пов’язані з так званим поділом портфелів не вв’язуватися, справу (хоча й своїми методами) продовжувати на повну силу, але обласний провід Гедзя-Єфанова ігнорувати, як такий, що складається з кон’юнктурщиків, які мають на меті стати новою номенклатурою. Сприяти ж народженню її ми не бажаємо, бо дай нам, Боже, позбутися цієї, що є – комуністичної номенклатури.

Листів, подібних Вашому, з районних організацій, що не межують з Уманню, ми отримали не один. Поряд з іншими, у них одна спільна думка: невдоволення, прикрість внутріпартійним станом УРП на Черкащині і всередині всієї партії в цілому. Невдоволення це вважаю слухним. Адже у ставленні проводу УРП до внутрішніх проблем України чуємо одне, а на місцях бачимо інше. Тут проти нас стоять ті ж самі злочинці у владі, що й рік, два і десять років тому. Нашими містами і селами керують і досі, прекрасно себе почуваючи, комуністичні бандити, а наш провід закликає нас консолідуватися з ними, намагаючись входити в цю владу, наче вони нас туди пускають! Голова УРП дорікає таким, як ми, що “не використовуємо можливостей, що вже відкрилися перед нами двері у владу, що ситуація змінюється”. Скажіть відверто, Ви відчуваєте у себе на підприємстві, в селі або в місті цю змінюваність влади? Невже час нам /ОПОЗИЦІЇ/ протягати їй, цій владі, руку, тим самим позбавляючи бандитів нашої опозиційності лише через те, що вони перестали називатися комуністами? Адже сьогодні існує дуже вагома загроза, що завтра вони можуть стати в нашій Україні новітнім класом капіталістів-комуністів. Ніщо не завадить їхній більшості у ВР прийняти такий закон про приватизацію, який зробить нас рабами капіталістів, які приватизували нас награваними комуністичними грошима.

Якщо поділяєте такий погляд на стан справ в Україні і на ситуацію в УРП, якщо прагнете щось робити для України і проти підпільної Комунії, а не лише писати звіти парткерівникам, то висловіть свою думку відносно зустрічі голів осередків УРП Черкащини, що мають подібні думки і не вважають таких добродіїв, як Хмара, Сергієнко, Глубіш та інші такими, що вже не потрібні УРП, для вироблення спільної, адекватної ситуації, думки і дії.

м.Умань.

Голова Уманської орг. УРП

Коверга Олександр

(Печатка)

(Підпис)

№ 47

Лист Уманської організації УРП розісланий керівництву обласних організацій УРП

Шановні панове, члени Української Республіканської партії!

Надсилаємо вам заяву групи членів Уманської організації УРП про припинення членства в партії, яка була прийнята після тривалих роздумів і обговорень в нашій організації. Надсилаємо також документи і матеріали, які, на нашу думку, достатньо аргументують написання цієї заяви.

Просимо не вважати факт надсилання цих документів якимось примусом, тиском чи намаганням схилити інших членів УРП приєднатись до нашої заяви або чинити щось на зразок цього. Факт надсилання не є чимось більшим, ніж бажанням інформувати спільників по боротьбі та товаришів по партії про нашу позицію та наші дії з приводу сьогоднішньої ситуації в УРП. Просимо також (але лише за щирим вашим бажанням і згодою громади) онайомити особовий склад ваших організацій та осередків з нашою заявою та супутніми документами.

В разі бажання когось із членів вашої організації приєднати свій підпис до нашої заяви, просимо вас не чинити цьому перешкод, а також надіслати її нам назад з підписами тих, що приєдналися. Ця заява в кінці лютого буде надіслана у Провід УРП і, можливо, до засобів масової інформації.

З щирою повагою, бувши голова Уманської міськрайонної / на правах обласної / організації УРП Олександр Коверга

м.Умань 14.02.1992р.
(Печатка)

(Підпис)

№ 48

Звернення громадських і політичних організацій Уманщини до Президента України

Президенту України
Віктору Ющенку
Керівників політичних та
громадсько-політичних організацій
Уманщини Черкаської області,
представників владних та
наукових установ

Ми, нижче підписані керівники громадських і політичних організацій, обговорили Указ Президента України від 26 листопада 2005 р. № 165/2005 “Про відзначення державними нагородами України колишніх політичних в’язнів і репресованих”.

Передусім мусимо зазначити, що сам факт нагородження колишніх політв’язнів і репресованих є ознакою того, що у нашій державі стають на належні місця національні і загальнолюдські цінності, і ті люди, які мають вагомні заслуги на шляху здобуття Україною статусу незалежної держави, знаходять відповідне поцінування з боку держави.

Ми вважаємо доцільним і необхідним порушити перед Вами питання про нагородження орденом “За заслуги” 1-го ступеня колишніх політв’язнів і діячів дисидентського руху Чорномаза Богдана Даниловича, мешканця міста Умань і Матвіюка Кузьми Івановича, який нині мешкає у с. Пирогівці Хмельницького р-ну, Хмельницької області.

Заслуги Богдана Даниловича Чорномаза і Кузьми Івановича Матвіюка перед Україною безсумнівні і незаперечні. Все їхнє життя було наповнене патріотизмом і прагненням здобуття та утвердження Української незалежної держави.

Наша ініціатива обговорена на загальних зборах організацій, які ми представляємо і одноставно схвалена учасниками зборів.

З метою підтримання нашої ініціативи ми маємо намір звернутись до колективу, у якому працював Чорномаз Б.Д. після відбуття ув’язнення і до колективу, у якому працює Богдан Данилович нині.

Будучи студентом-заочником Уманського сільськогоспо-дарського інституту, Чорномаз Б.Д. разом з викладачем Уманського технікуму механізації Матвіюком К. І. були заарештовані 13 липня 1972 р. на підставі ст. 62 ч. І. УКК за звинуваченням в антирадянській агітації та українському буржуазному націоналізмі, у виготовленні і розповсюдженні антирадянської і націоналістичної літератури.

Ув’язнення відбували в зонах для політв’язнів колишнього СРСР. Б. Чорномаз у Пермській області, а К. Матвіюк у Мордовії. У 1991 році Б. Чорномаза і К. Матвіюка реабілітовано.

Після відбуття терміну ув’язнення Б. Чорномаз 15 років працював у районній котельні, а К. Матвіюк мав подібне працевлаштування у Хмельницькій області (оскільки тодішнім дисидентам радянська влада дозволяла працювати лише на важкій “чорній” роботі).

З настанням періоду перебудови обидва колишні дисиденти активно включилися у політичне життя України.

Були організаторами первинних структур Української Гельсінської спілки, структур інших громадських та політичних організацій тощо.

Б.Д. Черномаз був в Україні і на Черкащині одним з перших організаторів неформальних товариств.

Був членом Оргкомітету підготовки Установчого з'їзду Народного РУХу за перебудову (відповідальним секретарем, який відповідав за творення структур в Черкаській області).

У 1991 р. очолив обласний референдумний штаб (референдум 1-го грудня за незалежність України).

У цьому ж році був обраний членом Центрального Проводу НРУ.

На перших виборах Президента України був довіреною особою у Черкаській області кандидата на пост Президента України В'ячеслава Черновола.

У 1992 році був обраний першим головою Черкаської обласної організації Народного РУХу.

У 1993 р. продовжив заочне навчання на історичному факультеті Львівського університету ім. І. Франка.

У 1994 р. перебував на керівних посадах в Організації Українських Націоналістів. За активну і результативну працю нагороджений багатьма грамотами ОУН.

У 1997 р. закінчив навчання у Львівському університеті ім. І. Франка.

У 1998 р. прикріплений як аспірант-здобувач у Львівський університет «Львівська політехніка». Тема дисертації: «Діяльність національно-патріотичного підпілля Уманщини періоду Другої світової війни (військово-політичний аспект)».

У день відзначення Незалежності України у 2003 р. за активну громадсько-політичну працю був нагороджений грамотою Христинівської районної ради депутатів Черкаської області.

Перед виборами 2004 року в складі групи колишніх політв'язнів (М. Горбаль, Н. Світлична, Б. Черномаз) з агітаційною метою відвідали Луганськ, Житомир, Харків.

Під час «Помаранчевої революції» за рішенням Уманського міського штабу Віктора Ющенка був координатором студентського сектора «Умань» у Києві на вул. Хрещатик (у секторі перебували в загальній кількості біля 300 студентів ВУЗів м. Умані).

У березні 2005 р. успішно захистив кандидатську дисертацію.

У 2005 р. нагороджений грамотою Державної обласної адміністрації за активну громадянську позицію і участь у політичних процесах України.

На нинішній день Богдан Данилович доцент кафедри історії України Уманського педагогічного університету ім. П. Тичини, кандидат історичних наук. Автор монографії «Діяльність національно-патріотичного підпілля Уманщини 1941-1945 рр.», має більше 10 наукових праць на теми наукових досліджень боротьби нашого народу за незалежність.

У студентів виховує почуття національної гідності, патріотизму і почуття Громадянина незалежної України.

Богдан Данилович має значний вплив на формування політичного клімату регіону і результативно формує активну громадянську позицію студіюючої молоді. Його мета – приносити користь державі, виховувати у підростаючого покоління почуття патріотизму і відданості інтересам незалежної України.

Ми вважаємо, що притаманні п. Богдану та його соратникам якості і перелічений ряд заслуг перед українською державою і народом повинні бути відповідно поціновані найвищим керівництвом нашої держави. Власне, з цим і звертаємось до Вас – Президента України.*

Голова Уманської

міськрайонної організації партії НРУ: Підпис

Голова Уманської міської організації

партії «Реформи і порядок»:

Підпис

Голова Уманської міської

організації Товариства «Просвіта»:

Підпис

Голова Народознавчого

товариства «Берегиня»:

Підпис

(Підписи завірені організаційними печатками)
(Далі, ряд підписів науковців вузів Умані).
07.03.2006.

№ 49*

Запис розповіді Жуковського Василя Тимофійовича про масове вбивство всіх заарештованих з політичних мотивів, які перебували в уманській тюрмі перед вступом в Умань німців у 1941 році

Жуковський Василь Тимофійович,
м.Умань, вул. Халтуріна, 5

Я під час війни в Умані не був, але покійна мама розповідала, що Устенко Григорій перед самою війною був сторожем на башті водоканала. Він стояв на башті і щось там сказав проти політики Радянського Союзу, а внизу стояв Кордонський – директор. І зразу ж Устенка забрали. Жінка знайшла його по одягу після приходу німців, коли відкрили підвал під тюрмою. Німці сказали, що це наші зробили, а коли прийшли наші, то сказали, що це німці.

Записано 30 червня 1989 року.

№ 50

Запис розповіді Мельник Марини Іванівни про масове вбивство всіх заарештованих з політичних мотивів, які перебували в уманській тюрмі перед вступом в Умань німців у 1941 році

Мельник Марина Іванівна,
1909 року народження
м. Умань, вул. Західна, 4.

Це було під час війни. Десь через місяць після приходу німців я несла людям молоко, коли побачила натовп людей на Міщанському цвинтарі. Я підійшла і побачила, що люди звозять трупи пересипані чимось білим, з деяких повилазили кишки і тягнулись по землі. Євреї копали ями, а жінки клали трупи в ями. Більшість убитих були із Західної, але були і з наших сіл, їх родичі забирали і ховали в своїх селах. Було 6 могил, возили підводою більше тижня. Був там і чоловік, якого я знала, бо неподалеку жив і працював на водокачці – Устенко Григорій, його знайшла жінка між убитими. Посадили його перед самою війною, наче щось там про начальника сказав чи про німців. Після того я три тижні не їла.

Записано 18 червня 1989 року.

№ 51

Запис розповіді Будкевич Мотрі Андріївни про масове вбивство заарештованих з політичних мотивів, які перебували в уманській тюрмі перед вступом в Умань німців у 1941 році

Будкевич Мотря Андріївна.

Коли прийшли німці в 1941 році, я була в Умані. На другий день німці зібрали місцеве населення виносити трупи, які вони виявили під Уманською тюрмою. Трупи були пересипані чи то вапном, чи то сіллю і дуже смерділи. Одягнені були дуже бідно, в свитки і в постолі, у більшості одяг був не характерний для нашої місцевості. Трупи повезли ховати позад нині діючої Міщанської церкви, в кінець цвинтаря, де поховали їх в трьох могилах (довгі братські могили). Але поховали там не всіх. Тіла деякий час лежали перед тюрмою, приходили жителі з навколишніх сіл, чиїх рідних перед війною було заарештовано НКВД, і дехто впізнавав своїх рідних і забирав ховати в село. Як відкрили підвал, то троє чоловіків, що були біля дверей, були ще живі. Двоє з них, вдихнувши свіжого повітря одразу померли, а один, закривши руками обличчя, встав і повільно пішов. Ніхто його не здоганяв, а, отже, невідомо, хто це був.

Щороку за тиждень до Вознесіння люди виносили обід на ці могили.

Записано 20 червня 1989 р.

№ 52**Запис розповіді Ковальського Костянтина Савовича про масове вбивство всіх заарештованих з політичних мотивів, які перебували в уманській тюрмі перед вступом в Умань німців у 1941 році**

Ковальський Костянтин Савович,

вул. Павлова, 26.

В 1941-му я був хлопчаком. Про уманську тюрму знаю те, що й знають всі уманчани, котрі пережили війну. Про те, що незадовго перед війною тюрма була переповнена в'язнями знали всі, бо багато місцевих жителів працювали в обслузі. В'язні в основному були із Західної України, але було і багато місцевих – з Умані та району. Незадовго перед приходом німців в'язнів партіями до 200-250 чоловік почали відправляти кудись пішки по нинішній вулиці Інтернаціональній в напрямі автостради, хоча в той час там автостради не було. Куди їх вели, сказати не могу, але тою дорогою не могли вести ні на Черкаси, ні на Київ чи Кіровоград.

Якогось дня я разом зі ще кількома такими ж хлопцями як і сам гралися на занедбаній льодовні, що біля третього ставка (тепер на тому місці автостоянка). Повз нас якраз вели групу в'язнів так десь сотні дві. Один з в'язнів чомусь сильно накульгував і відставав. Один з конвоїрів вивів його з колони, відвів на територію льодовні і там застрелив. Коли колона пішла, то я з хлопцями труп бачив. Його там прямо і кинули.

Відносно масового розстрілу в'язнів в уманській тюрмі, то я пам'ятаю от що: німці захопили Умань 1-го серпня. Трупи розстріляних виявили десь через місяць, у вересні. Їх би може й не виявили, але в підвалах тюрми і по всій її території ставав дедалі відчутніший трупний запах. З підвалів тоді повиносили все сміття навіть старі бочки, але нічого не знайшли. Тоді хтось помітив, що запах іде з віддушини підвала. Коли почали шукати той підвал, то виявилось, що він замуrowаний, а запах проходить через стіну та віддушини. Коли розвалили вхід до підвалу, то побачили, що він увесь закладений трупами, пересипаними вапном. Трупів було 874. Багато людей з Умані та з околиць приходили шукати своїх родичів арештованих до війни. Багато хто знаходив, але в основному були чужі. Вивозив трупи мій знайомий Калиновський возом (нині покійний). Так от він говорив, що бачив в кожного трупа на потилиці три-чотири дірки невеликого розміру, очевидно, від куль малокаліберної зброї. Трупи також вивозили євреї. Німці говорили, що це вони винні в масових розстрілах в'язнів, то хай вони їх і ховають. Всі трупи поховані в братські могили біля нині діючої церкви. До самого приходу німців в тюрмі служив надзирателем Злуніцин Олександр, про це він мені не розказував, але в Умані всі знали, що це він розстрілював.

Записано 24 квітня 1989 р.

№ 53**Запис розповіді Ткачук Явдохи Трохимівни про масове вбивство всіх заарештованих з політичних мотивів, які перебували в уманській тюрмі перед вступом в Умань німців у 1941 році**Ткачук Явдоха Трохимівна
село Громи,
колгосп ім.Суворова

Заєць був добрий чоловік і учитель. Я ходила шукати його з тіткою, його дружиною, до Уманської тюрми після приходу німців. З підвалу під тюрмою виносили трупи. Везуть, везуть, а нашого нема. Більшість були люди із Західної України. Із спідніх трупів текла кров, а верхні були сухі. Німець казав, що там ще є трупи, тільки дуже розклалися і тих ховати не будемо. Знайшли Гриця, він був посолений вапном і весь чорний. Виймали трупи євреї. Було там, здається, 803 чоловіки.

Записано 30 червня 1989 року.

№ 54

**Запис розповіді Телепенко Тетяни Василівни
про вбивство всіх заарештованих з політичних мотивів,
які перебували в уманській тюрмі перед вступом
в Умань німців у 1941 році**

Телепенко Тетяна Василівна,
с. Іванівка, Уманського району

Було це незадовго перед тим, як прийшли німці. Десь приблизно на початку чи в середині червня. Була я тоді ланковою в нашому колгоспі. Ланки тоді були по 4 душі в одній. А бригадиром був Мельник Гнат Митрофанович.

От якогось дня розпорядився бригадир виходити в поле косити хліб. Вийшла я з ланкою, а в ланці була і моя мати Ряба Хима Кузьмівна, дивлюсь, а хліб ще зелений-зелений. Глянула моя мати та й каже до бригадира: "А що ж ми їсти будемо?". На другий день мою маму і забрали. Я якраз в той день була в Умані. Ходила до чоловіка, бо він на той час служив в армії і якраз в Умані (на той час він вже виїхав з частиною). Так от я приходжу додому, а сусіди кажуть: "Ховайся, бо й за тобою приходили". Та я подалася в Умань знову, щоб побачити маму. Її тримали тоді ще не в тюрмі, а в міліції. Бачила як маму виводили разом з іншими в'язнями на прогулянку.

В міліції я ще зустріла Мельникову дочку та ще дві жінки Ільницьку Антоніну Гнатівну та Поштарук Горпину. Це вони приїхали, щоб свідчити, що моя мати таки казала, що коли скосять хліб, то їсти не буде що.

Коли німці почали бомбити Умань, то охоронці усіх в'язнів з міліції через чорний хід погрузили в машини і вивезли в тюрму.

Коли прийшли німці, то я знала, що в Умані мають діставати з підвалів трупи людей, знищених перед відходом німців. Пішла туди впізнавати і я. Чоловік мій був біля підвалу, з якого їх витягали, а я біля ями, де ховали. Коли привезли третього воза, то серед привезених я впізнала маму. Слідів кульових поранень на ній не було, було тільки нижче пояса з боків кілька глибоких ран, очевидно від штиків. Люди біля могили розказували, що в'язнів підганяли до ляди підвалу і штиками зіштовхували в підвал, а потім пересипали вапном і сіллю. Сліди вапна і солі були і на мамі. Маму я з чоловіком Пелипенком Іваном Гавриловичем поховала тут же, біля братської могили.

Крім мене було ще багато людей, які впізнавали своїх рідних.

Я кожен рік на проводи приношу на ці могили хліб і буває зустрічаю родичів покійних. Хто вони – не знаю, але одну жінку я запам'ятала, вона, здається, з Шукайводи (Христинівський район).

Попав у тюрму перед війною і ще один з нашого села – Петро Ребро, але він в тюрмі не витримав і повішався незадовго перед тим, як знищили всіх в'язнів.

Записано 19 серпня 1989 року.

№ 55

**Запис розповіді Зайця Віталія Григоровича про масове вбивство всіх заарештованих з
політичних мотивів, які перебували в уманській тюрмі перед вступом в Умань німців у
1941 році**

Заєць Віталій Григорович
село Громи,
колгосп ім. Суворова

На той час мені було 10 років. Батько був родом із Західної України, тут був Галицький полк, він був у ньому писарем, він залишився і женився. Вже 9 днів ішла війна. Увечері до нас приїхали, забрали дробовик і фотоапарат, батька забрали і повезли. Коли прийшли німці, два дні ми ходили в Умань. На цвинтар привозили трупи, там знайшли батька. Голова побита, щось на грудях, а в кишенях два шматочки цукру, який ми раніше передавали.

Записано 30 червня 1989 року.

№ 56

Запис розповіді Лучко Максима Омеляновича про масове вбивство всіх в'язнів уманської тюрми, які були заарештовані з політичних мотивів перед вступом в Умань німців у 1941 році

Лучко Максим Омелянович
село Громи,
колгосп ім. Суворова

Я чергував у сільраді, їздового відпустив додому повечеряти, коли прийшов Полянецький голова сільради і міліціонер. Вони наказали мені запрягати коні і везти їх на дорогу, а там скажуть куди їхати. На дорозі мені сказали їхати до Зайця. В селі у нас було два Зайця: вчитель і лісник. Я повернув до лісника, голова сільради вилаявся і наказав їхати до вчителя. Зупинились біля воріт, зайшли в двір. Я залишився в подвір'ї, з хати винесли відібраний у Зайця при обшуку дробовик і дали мені, і сказали мені дивитись, щоб хазяїн з хати не втік. В хаті переглянули купу книжок і після цього повезли Зайця Григорія Степановича в Умань. Мені було шкода вчителя, бо був він дуже добрий до дітей і до людей.

Я учасник трьох воєн, інвалід і вважаю себе безпартійним комуністом.

Записано 30 червня 1989 року.

№ 57

Запис розповіді Заєць Ганни Іванівни про масове вбивство всіх заарештованих з політичних мотивів, які перебували в уманській тюрмі перед вступом в Умань німців у 1941 році

Заєць Ганна Іванівна
село Громи,
колгосп ім. Суворова

Мені 83 роки, 1906 року народження. 35 років прожила без чоловіка, маю дочку Ольгу Григорівну 1925 року народження і сина Віталія Григоровича 1930 року народження. Жила з чоловіком, він вчителював в Громах 14 років.

В 1937 році голова сільради Кажанов Григорій сказав чоловікові, щоб вибрався з села, бо буде йому те саме, що й тим, кого на той час вже забрали в НКВД. В 1937 році ми переїхали в Кочубіївку, два роки чоловік там вчителював, потім перебрався в Полянецьке. 2-го липня його забрали. Викликали на збори учителів, увечері прийшов з тієї наради, а вночі приїхали голова сільради, наш уповноважений від сільради і наче один з міліції. Забрали дробовик, сказали, що їм треба про щось чоловіка запитати і повезли. Пообіцяли, що завтра буде вдома.

Ходила в міліцію, казали нема його тут. В тюрмі взяли передачу: окуляри, махорку, цукор.

Потім прийшли німці, і я почала ходити на Міщанський цвинтар, бо там привозили мертвих в'язнів з Уманської тюрми. У суботу там я знайшла свого чоловіка. Ходила з Явдохою Ткачук – племінницею. Знайшла по зубам і одягу: піджак був новий, і торбинка з махоркою, яку я сама йому вишивала. На одній стороні обличчя була впадина, а по другій ще можна було впізнати. У дворі тюрми була яма перекладена залізним пруттям без сходинок, їх очевидно туди штовхали, вони падали і їх вапном пересипали. Здається було 363 трупи. Трупи не віддавали, але ми вкрали. Ховали на Воздвиження в селі.

Вже після війни подавала на реабілітацію, але сказали, що на мого чоловіка ніяких документів нема.

Записано 30 червня 1989 року.

№ 58

Копія авторського запису Пентюка Василя Михайловича про масове вбивство всіх заарештованих з політичних мотивів, які перебували в уманській тюрмі перед вступом в Умань німців у 1941 році
СВІДЧЕННЯ

4 серпня 1989 р.

м.Умань

Я, Пентюк Василь Михайлович, народження 1897 року, житель міста Умань, інвалід II групи ВВВ, проживаю по вул.Смідовича, 10, даю свідчення про сім могил на кладовищі району Міщанки м. Умані.

Під кінець місяця серпня 1941 року мене примусив завгосп німецької управи везти підводою хліб печений від грецької пекарні до управи, яка знаходилась по вул.Осташівській, 24 (начальник П'ятківський).

Біля Уманської тюрми нашу підводу затримав німецький охоронець з метою використання підводи для перевезення мертвих від Уманської тюрми до кладовища на Міщанці.

Я свідчу: покараних смертю не виносили із підвала, а підвал відкрили за огородою тюрми і мервих вибирали через верх і складали поруч підвала. У підвалі мертві були в такому положенні: один сідав на другого, зверху сідав третій, на третього сідав четвертий. Це робилось для того, щоб більше влізло арештованих. Кульових ран на трупах я не бачив, трупи були у вапні. Там були жінки – душ 50-60, всі молоді. Решта чоловіки різного віку. Багато босих, багато в одязі Західної України, багато з сіл Уманського району.

Сільські люди впізнавали своїх родичів і забирали в село для поховання, або хоронили на міщанському кладовищі в окремих могилах поруч загальних семи могил.

Після закінчення перевезення мертвих з Уманської тюрми на міщанське кладовище там біля семи могил було проведено молебень. Я свідчу: біля семи могил при молебні були присутні кілька тисяч уманчан. Співав церковний хор. На могилах справили обід по християнському звичаю.

На мою думку, тих людей, що виймали з підвалу, не розстріляли, а задушили вапном і нестачею повітря.

Я можу точно показати місце, де був той тюремний підвал, який відкрили і в якому було 899 трупів. Це стільки їх тоді в 1941 році нарахували в одному підвалі. Всі вони захоронені в семи могилах, небагато могил поруч. Частина люди забрали в село Громи, Полянецьке, Кочержинці, Городецьке, Війтівка (Родниківка).

Уточнюю: вхід у підвал був з території тюрми, а сам підвал виходив за територію тюрми, до дороги (вул.Леніна). Для відкопування підвалу, виймання трупів, розкладання біля відкритого підвалу навантаження на підводи, копання ям на міщанському кладовищі, складання трупів в штабеля і засипання повних ям, німці використовували виключно євреїв, чоловіків і жінок молодих за віком.

Написане засвідчую підписом.

Подаю документ – посвідчення інваліда ВОВ серія II № 391292.

Присутній при свідченні учасник ВВВ, посвідчення серія „Д” № 981140

№ 59

Запис розповіді Шпака О.Т. про масове вбивство всіх заарештованих з політичних мотивів, які перебували в уманській тюрмі перед вступом в Умань німців у 1941 році
Шпака О. Т. м. Умань, Міщанка.

Перед приходом німців в Умань, в тюрму, що на вулиці Леніна, навезли дуже багато людей. В основному були із Західної України, але були серед них і місцеві. З Уманських то я знаю тільки одного, він жив на Міщанці прізвища вже не пам'ятаю. Хто в тій тюрмі був спочатку, ніхто не знав, але коли прийшли німці, то їм звідкись стало відомо, що в підвалах тюрми є вбиті люди.

Всі вони були складені в підземному ході, котрий вів від тюрми під вулицю Леніна, але з сторони тюрми підземний хід був замуrowаний так, що його із середини не можна було знайти.

Німці викопали прямо на вулиці Леніна глибоку яму, десь так метрів шість завглибшки, і докопались до ходу. Хід весь був забитий трупами, пересипаними вапном. Німці дозволили людям поховати вбитих і шукати серед них своїх родичів. Приходили люди і з навколишніх сіл. Багато хто знаходив. Всіх убитих поховали у братській могилі біля церкви, тої, що тепер відкрита. На могилі і досі є кілька прізвищ. Їх написали родичі тих, кого впізнали.

Записано 08. 10. 88 р.

№ 60

Генеральному прокурору України
п. Потебеньку М.,
Депутату Верховної Ради України

п.

Танюку Л.,

Чорномаза Богдана
м. Умань, вул. Урицького, 73, пом. 30.

ЗАЯВА

Влітку 1989 року я подав заяву на ім'я прокурора м. Умані п. Бурія В. з проханням відкрити кримінальну справу за фактом масового знищення невинних людей органами НКВС на території Уманської тюрми в перші дні після нападу німців на СРСР. Підставою для такого звернення були свідчення багатьох людей, зібрані протягом 1988-89 рр. Свідчення були зібрані і представлені в прокуратуру.

У відповіді прокурора за номером 275ж-89 на мою заяву було сказано, що: «не виявлено достовірних даних, які б підтвердили причетність до вбивства громадян, які утримувались в тюрмі, осіб з числа НКВС чи окупаційної армії фашистської Німеччини».

Однак зібрані мною матеріали свідчать про те, що кримінальну справу по вищезгаданому факту потрібно відкрити, бо в мене є підстави вважати, що відмова розрахована на приховування правди

Підставою для такого висновку є наступне:

1. Як стверджують свідки, в перший день вступу в Умань німці примусили місцевих людей витягувати з підвалів уманської тюрми багато пересипаних вапном трупів. Трупів було 874.

2. В документі, копію якого я маю і який представляє собою записку під назвою: «О результатах эвакуации заключенных из тюрем г.г. Чертков и Коломыя» сказано, що: «В тюрьме гор. Чертков содержалось 954 з/к, эвакуация которых проводилась 2-го июля 1941 г. ... Из гор. Чертова этап следовал через пункты: Каменец-Подольск, Жмеренка, Тывров, Сытковцы, Христиновка, Умань. В пути следования при попытке восстать и бежать было расстреляно 123 заключенных – членов ОУН. 20.07. с.г. в г. Умани по распоряжению Военного прокурора фронта и Зам. Народного Комиссара Государственной Безопасности УССР – майора Госбезопасности т. Ткаченко – расстреляно и закопано 767 заключенных, осужденных и подследственных по к-р статьям...»

3. Очевидці стверджують, що трупи під тюрмою були не закопані, а розстріляні і кинуті там, де їх застала смерть.

4. Число вбитих, знайдених в підвалах Уманської тюрми, різниться від цифр, наведених в документі.

5. У 1982 році господар приватного будинку по вул. Тищика 18/19 Корбут Валентин Олексійович випадково у своєму домоволодінні знайшов підземний хід, закритий підземними дверима, про який він повідомив в прокуратуру і в міліцію. Обстеженням підземного ходу займалась вислана з Києва бригада спеціалістів зі спеціальним обладнанням і, як твердить п. Корбут, вони мали якісь схеми чи карти. Хоча п. Корбуту заборонили заглядати в підземний хід, він все-таки в нього заходив. Просто так заходити в хід не було можливості через

задушливий запах, що йшов з підземного ходу (відстань від дому п. Корбута до тюрми приблизно метрів 400).

6. Після обстеження, підземний хід було знову закрито дверима, опломбовано і замуровано суцільною стіною.

7. З п. Корбута працівники прокуратури і міліції взяли підписку про нерозголошення інформації про існування підземного ходу.

Виходячи з вищенаписаного, я пропоную:

1. Створити комісію для розслідування обставин масового знищення людей в підземних приміщеннях уманської тюрми.

2. В комісію мають увійти як представники офіційної влади, так і представники національно-патріотичних організацій.

3. У зв'язку з тим, що уманська прокуратура приховала всі відомі їм матеріали про обстеження підземного ходу у 1982 році, я вважаю, що є необхідність, щоб контроль за розслідуванням цієї справи був покладений на Генеральну прокуратуру України.

4. У склад комісії з розслідування обставин знищення людей повинні бути введені і група депутатів Верховної Ради України як офіційні спостерігачі за ходом розслідування.

22.04.1999.

Підпис

Б. Черномаз.

Коментар до вищенаведеної заяви

Уманським рухівцям так і не вдалося домогтися офіційного розслідування факту розстрілу людей, здійсненого без суду і слідства комуністичною владою. Генеральна прокуратура за заявою Б. Черномаза кримінальну справу відкрила, але слідчих дій не було проведено ніяких взагалі. Очевидно, що справа на сьогоднішній день вже закрита, хоча, згідно міжнародних правових актів, справи, пов'язані з масовим знищенням людей, не закриваються аж до повного з'ясування обставин загибелі знайдених останків людей і перевірки достовірності свідчень про злочин зібраних і представлених в прокуратуру спеціалістами.

Сьогодні на вимогу громадських національно-патріотичних організацій на місці поховання жертв комуністичної влади стоїть пам'ятник. Напис на пам'ятнику відрізняється від тієї редакції, яку пропонувала зробити Уманська організація Руху. Уманська міська влада, яка замовляла і встановлювала пам'ятник, замовили напис на пам'ятнику не в тій редакції, в якій пропонувала Уманська організація Руху.